

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΙΣΤΟΡΙΑ,
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ
ΝΟΤΙΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Συμβολική Οικογένεια και Ανθρωπισμός:

**Οι περιπτώσεις φιλοξενίας παιδιών από τη Σερβία στην Ελλάδα
και η Action Aid (Δεκ. 1990-2000)**

της φοιτήτριας

ΦΑΝΗΣ ΣΤΑΝΙΔΟΥ

ΑΜ: Ηαc 21002

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΕΛΕΝΗ ΣΙΔΕΡΗ,

Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΟΣ,

Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών

ΤΡΙΤΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΡΙΑ: ΤΣΙΜΠΡΙΔΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ,

Καθηγήτρια του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2022

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάση επιστημονικής παράφρασης.

«Η έγκριση της Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα.»

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κυρία Σιδέρη Ελένη για την καθοδήγηση και υποστήριξή της κατά τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας εργασίας όπως επίσης και το σύνολο των διδασκόντων καθηγητών που είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω μέσα από τους κύκλους μαθημάτων του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Ιστορία, Ανθρωπολογία, Πολιτισμός στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη».

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς όλους τους συνεντευξιαζόμενους που είχαν την ευγενή καλοσύνη να μοιραστούν τις προσωπικές εμπειρίες και τα βιώματά τους, προσφέροντας γενναιόδωρα τον προσωπικό τους χρόνο και συμβάλλοντας καταλυτικά στην εκπόνηση της εργασίας μου.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω την παρούσα εργασία στην οικογένειά μου που στέκεται πάντα δίπλα μου με αγάπη και αφοσίωση.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια ολοκλήρωσης του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με τίτλο : «Ιστορία, Ανθρωπολογία, Πολιτισμός στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη» και ακολουθεί τη μεθοδολογία της ποιοτικής ανθρωπολογικής έρευνας.

Ο αρχικός στόχος της παρούσας είναι η διερεύνηση των κατηγοριών της συμβολικής οικογένειας και του ανθρωπισμού όπως αναδύθηκαν μεταξύ των ετών 1990-2000 στις περιπτώσεις διεθνικής φιλοξενίας παιδιών από τη Σερβία κατά τη διάρκεια των εμπόλεμων συγκρούσεων και αναδοχής παιδιών μέσω της Action Aid στην Ελλάδα.

Προκειμένου να γίνουν αντιληπτά τα κοινωνικά συμφραζόμενα της υπό μελέτης περιόδου, θα αναλυθεί η μεταβατική περίοδος που διήνυσαν μετασοσιαλιστικά τα κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και το οργανωτικό πλαίσιο που οδήγησε στη φιλοξενία των «παιδιών του πολέμου».

Συγκριτικά με το παραπάνω πρόγραμμα, θα εξεταστεί το υπόβαθρο της διεθνικής αναδοχής όπως εφαρμόζεται μέσω της Action Aid και θα γίνει εκτενής αναφορά στη στοχοθεσία και φιλοσοφία του οργανισμού.

Για τις ανάγκες διεξαγωγής της έρευνας και προκειμένου να συλλεχθεί πρωτογενές υλικό πραγματοποιήθηκαν προφορικές συνεντεύξεις από συμμετέχοντες στα παραπάνω προγράμματα, ενώ παράλληλα μελετήθηκε διεπιστημονική βιβλιογραφία και συγκεντρώθηκε δευτερογενές υλικό από δημοσιεύσεις άρθρων, μελετών και αρχείων.

Λέξεις Κλειδιά

Οικογένεια, Διεθνική Αναδοχή, Ανθρωπισμός, Φιλοξενία, Κοινωνία των Πολιτών.

Abstract

The following thesis was prepared as part of the completion of the Master's Program of the University of Macedonia entitled "History, Anthropology, Culture in Eastern and Southeastern Europe" and follows the structure of a qualitative anthropological research.

The initial objective of this paper is to investigate the concepts of fictive kinship and humanism as they emerged between the years of 1990-2000 in the cases of transnational fostering of children from Serbia during the war conflicts in former Yugoslavia and the fostering programs run by Action Aid in Greece.

In order to comprehend the social contexts of the above-mentioned period, the concepts of post-socialist transition period will be analyzed as experienced by the states of southeast Europe along with the organizational framework that led to fostering the "children of war".

In comparison to the above programs, this paper examines the background of transnational fostering program as implemented through Action Aid. In addition, extensive reference will be made regarding to the organization's mission and philosophy.

In order to conduct the research and collect primary material, participants in the above-mentioned programs were interviewed while interdisciplinary literature was studied in addition to articles, studies and archives.

Keywords

Family, fictive kinship, transnational foster care, humanism, hospitality, civil society.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο Πρώτο: Αναλυτικό Πλαίσιο	9
1. Σύντομη Ιστορική Επισκόπηση	9
1.2 Πεδίο και Μεθοδολογία Έρευνας	11
1.3 Ερευνητικά Ερωτήματα	14
Κεφάλαιο Δεύτερο: Συγγένεια, ανθρωπολογία και διεθνικότητα	17
2. Βαλκάνια και παγκοσμιοποίηση	17
2.1 Αντίκτυπο στην Ελλάδα – Οι σχέσεις με τους γείτονες	19
2.2 Συγγένεια στη Διεθνή Εποχή	22
2.3 Οικογένεια - Συγγένεια	26
2.4 Συμβολική Συγγένεια	28
Κεφάλαιο Τρίτο: Ανθρωπισμός της Φιλανθρωπίας και Κοινωνία των Πολιτών	33
3. Από την οικογένεια στην ανθρωπιστική βοήθεια	33
3.1 Κοινωνία των Πολιτών	37
3.2 Όψεις Φιλοξενίας και Ανθρωπισμού Φιλανθρωπίας μέσα από εθνογραφικά παραδείγματα	43
3.3 Τα κριτήρια επιλογής	45
3.4 Συγκριτικά Χαρακτηριστικά	50
Κεφάλαιο Τέταρτο: Εθνογραφικά παραδείγματα	53
4. Φιλοξενία παιδιών από τη Σερβία	53
4.1.1 Κατερίνα	54
4.1.2 Μαρίνα – Olga	57
4.1.3 Ιωάννα – Daniel	58
4.1.4 Γεωργία – Alexandra	59
4.2 Άφιξη	60
4.2.2 Επιλογή	63
4.2.3 Φιλοξενία	65
4.2.4 Αποχωρισμός	69
4.2.5 Επανα-«σύνδεση»	70
4.3 Διακρατική Αναδοχή και Action Aid	74
Συμπεράσματα	78
Παράρτημα	83
Βιβλιογραφικές Αναφορές	85

Εισαγωγή

Ένας από τους στόχους του τρέχοντος μεταπτυχιακού προγράμματος αποτελεί η αποδοχή της ετερότητας και η κατανόηση του Άλλου μέσα από τις διαφορές ταυτότητας, πολιτιστικής ή/και θρησκευτικής κληρονομιάς. Ορμώμενη από την έκκληση των ελληνικών Μ.Μ.Ε., Δήμων και Συλλόγων προς φιλοξενία προσφύγων από την Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022, αναδύθηκαν συνειρμικά προσωπικές μνήμες παρελθόντων ετών από την περίπτωση φιλοξενίας παιδιών από τη Σερβία κατά τη διάρκεια των εμπόλεμων συγκρούσεων. Παρόλο που έκτοτε έχουν παρέλθει σχεδόν τριάντα χρόνια, διαπίστωσα πως για ακόμα μια φορά οι αξίες του ανθρωπισμού των εθελοντών γεφύρωσαν γεωγραφικές αποστάσεις και ξεπέρασαν αγκυλώσεις δίνοντας χείρα βοήθειας σε συνανθρώπους μας που είχαν ανάγκη.

Στα πλαίσια υλοποίησης του προγράμματος φιλοξενίας των «παιδιών του πολέμου» κατά τη δεκαετία του '90, ελληνικές οικογένειες ανά την επικράτεια της χώρας, αποδέχτηκαν και ξεπέρασαν εμπόδια καταγωγής, θρησκείας, κουλτούρας και γλώσσας, προκειμένου να προσφέρουν οικογενειακή θαλπωρή σε μια τόσο ευαίσθητη πληθυσμιακή ομάδα. Σε ένδειξη ανθρωπισμού της φιλανθρωπίας και κοινωνικής ευαισθητοποίησης μετασχημάτισαν το ηθικό και συναισθηματικό φορτίο σε κινητήρια δύναμη και με έμπρακτη εφαρμογή, διεύρυναν την οικογένειά τους με συναισθηματικούς δεσμούς, διατηρώντας τους ισχυρούς έως σήμερα.

Σε παρόμοιο μήκος κύματος, εντοπίζεται μια ακόμα περίπτωση συμβολικής οικογένειας μέσα από το πρόγραμμα διακρατικής αναδοχής της Action Aid, όπου δημιουργείται ένας ιδιαίτερα συμβολικός οικογενειακός δεσμός μεταξύ αναδόχων και παιδιών από χώρες της Αφρικής, Ασίας, Λατινικής Αμερικής κ.α. Οι εικόνες παιδιών σε απόλυτη ένδεια, προερχόμενων από υπανάπτυκτες χώρες, ενεργοποιούν διαρκώς το κοινό αίσθημα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ωθώντας τους εθελοντές να ξεπεράσουν οικεία γεωγραφικά σύνορα και λοιπούς περιοριστικούς φραγμούς, όπως φυλή, μορφωτικό ή κοινωνικό υπόβαθρο, προσφέροντας σε μη προνομιούχα παιδιά την ευκαιρία για ένα καλύτερο μέλλον.

Ξεκινώντας από τη μελέτη της οικογένειας - συγγένειας θα εξεταστούν οι προεκτάσεις που παρουσιάζουν σε τοπικό, διεθνικό αλλά και συμβολικό επίπεδο και στη συνέχεια θα αναφερθούν οι έννοιες του ανθρωπισμού και της κοινωνίας των πολιτών, όπως αυτές αναδύθηκαν στα κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κατά την εποχή μετάβασης από τον σοσιαλισμό στο νέο-φιλελευθερισμό και την οικονομία της

αγοράς. Ακολούθως, θα γίνει αναφορά στις περιπτώσεις φιλοξενίας παιδιών από τη Σερβία κατά το διάστημα του πολέμου στις αρχές του 1990, παραθέτοντας προσωπικές μαρτυρίες συμμετεχόντων. Εν συνεχεία, θα αναπτυχθεί το πλαίσιο γύρω από το οποίο ιδρύθηκε και εξαπλώθηκε το έργο της Action Aid, οι κωδικοί επικοινωνίας και λειτουργίας των συμμετεχόντων, όπως περιγράφονται από μαρτυρίες και θα καταγραφεί η συγκριτική αποτίμηση μεταξύ των δύο προγραμμάτων με τις υφιστάμενες συγκλίσεις και αποκλίσεις που φέρουν.

Παρόλο που αμφότερες οι προαναφερθείσες περιπτώσεις μελέτης αρχικά θα εξεταστούν μεμονωμένα και εξ ορισμού αποτελούν διαφορετικές περιπτώσεις συμβολικών οικογενειών, αποδεικνύουν πως εν κατακλείδι μοιράζονται τον κοινό παρανομαστή του ανθρωπισμού. Πρόσθετο στοιχείο αποτελεί η ενεργή πρωτοβουλία πολιτών και διοργανωτών που ενίοτε δύναται να καλύψει, έως ένα βαθμό, κρατικές ελλείψεις, υπογραμμίζοντας πως η κοινωνική αλληλεγγύη και η ανιδιοτελής προσφορά μπορούν να συμβάλλουν στη βελτίωση ορισμένων κοινωνικών προβλημάτων.

Οι άνθρωποι που φιλοξένησαν τα «παιδιά πολέμου» όπως και οι ανάδοχοι της Action Aid αποτελούν απτά παραδείγματα ανθρωπισμού που απέδειξαν πως εκτός από τη βιολογική οικογένεια και την εξ αίματος συγγένεια, δημιουργούν οικογενειακούς δεσμούς, πέραν της συμβατικής έννοιας και των διακριτών γεωγραφικών συνόρων. Ξεπερνώντας τα κοινωνικά στερεότυπα μέσω της καθημερινής συμβίωσης με σωρευτικές, καθημερινές εμπειρίες, οι συμμετέχοντες στα παραπάνω προγράμματα κατόρθωσαν να νοηματοδοτήσουν την οικογένεια με συμβολική ερμηνευτική.

Κεφάλαιο Πρώτο: Αναλυτικό Πλαίσιο

1.Σύντομη Ιστορική Επισκόπηση

Σύμφωνα με τον Mazower μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα όλοι μιλούσαν για τα Βαλκάνια σαν να υπήρχαν ανέκαθεν, ωστόσο διακόσια χρόνια νωρίτερα δεν είχαν καν γεννηθεί (Mazower 2001: 25). Η «πυριτιδαποθήκη» της Ευρώπης αναφλέγει πολλαπλές φορές κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Στην εκπνοή του 20ού αιώνα, η άλλοτε κραταιά Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας βίωσε στην επικράτειά της εμπόλεμες αιματηρές συγκρούσεις, οι οποίες διαχώρισαν σε έθνη-κράτη τους λαούς που μέχρι τότε συμβίωναν κάτω από την σκέπη της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας.

Ορισμένοι έσπευσαν να κατηγορήσουν την περιοχή που στερεοτυπικά θεωρούνταν τόπος βίας, σφαγών και εθνοτικών συγκρούσεων. Ωστόσο, εστιάζοντας στην παγκόσμια ιστορία είναι ευδιάκριτο πως δεν ήταν περισσότερο βίαιος από άλλες περιοχές ή αυτοκρατορίες. Κατά τη ναζιστική κατοχή πυροδοτήθηκαν οι ενθοτικές συγκρούσεις μεταξύ βαλκανικών λαών και συνεχίστηκαν ακόμα και μετά τη γερμανική υποχώρηση. Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του 1990, οι εμπόλεμες συνθήκες στην πρώην Γιουγκοσλαβία έθεσαν τα Βαλκάνια και πάλι στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος ξυπνώντας τις δυσάρεστες μνήμες των Παγκοσμίων Πολέμων που είχαν προηγηθεί. Οι εθνοτικές συγκρούσεις μεταξύ Αλβανών και Σέρβων στην αυτόνομη περιοχή του Κόσοβου στην πρώην Γιουγκοσλαβία μεταξύ των ετών 1991-1995 είχαν ως αποτέλεσμα μαζικούς διωγμούς, φονικές και ένοπλες συγκρούσεις που οδήγησαν στο διχασμό (ό.π.: 210-212,233-240).

Παρακολουθώντας γεγονότα της επικαιρότητας με τις μεταναστευτικές ροές που προέρχονται από εμπόλεμες περιοχές, προέκυψε ο αναστοχασμός από τις εικόνες της πρώην Γιουγκοσλαβίας όπου τα εγκλήματα πολέμου, οι ακατάπαυστοι βομβαρδισμοί και οι επιθέσεις προκάλεσαν στο κοινό αίσθημα αρνητική φόρτιση. Μεταξύ των θυμάτων τότε, άμαχες πληθυσμιακές ομάδες, ανήμποροι και γυναικόπαιδα, βρέθηκαν να συμμετέχουν σε έναν εμφύλιο πόλεμο που πότισε με αίμα τα βαλκανικά χώματα. Η ανθρωπιστική βοήθεια έφτανε διαρκώς στα κατακερματισμένα κράτη, ωστόσο δεν περιορίστηκε εκεί. Δεκάδες παιδιά από τη Βοσνία και τη Σερβία φιλοξενήθηκαν από ελληνικές οικογένειες στα πλαίσια ενός προγράμματος συγκερασμού ανθρωπιάς και αλληλεγγύης.

Εν μέσω εξελίξεων, ο Ερυθρός Σταυρός της Σερβίας συμμετείχε σε πρόγραμμα που θα εξασφάλιζε στα παιδιά από τις εμπόλεμες περιοχές ολιγόμηνη παροχή εκπαίδευσης και φιλοξενίας μακριά από τη γενέτειρά τους, εν είδει ανακούφισης από τη σκληρή πραγματικότητα. Από όλα τα ευρωπαϊκά κράτη η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα που ανταποκρίθηκε και εν τέλει φιλοξένησε στην πρώτη φάση του προγράμματος 2.640 παιδιά από τη Σερβία και τη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας μεταξύ 1994 έως 1996. Τα παιδιά συνοδεύονταν από Σέρβους δασκάλους, οι οποίοι προτάθηκαν και επιλέχθηκαν από το σερβικό Υπουργείο Παιδείας. Από ελληνικής πλευράς, οι οικογένειες υποδοχής έπρεπε να πληρούν συγκεκριμένα και σαφή κριτήρια όπως οικονομική επιφάνεια, οι φιλοξενούντες γονείς θα έπρεπε να είναι έως 50 ετών και θα έπρεπε να έχουν παιδιά σε παρόμοια ηλικία και φύλο με το φιλοξενούμενο παιδί. Επιπρόσθετο προαπαιτούμενο ήταν η οικογένεια να μην έχει απασχολήσει τις Αρχές και να μην συγκατοικούν μαζί τους άτομα/πάσχοντες από κάποια βαριά ασθένεια (Blagojević 2016: 587-590).

Υπό διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο, είκοσι περίπου χρόνια νωρίτερα και συγκεκριμένα το 1972, ξεκίνησε η λειτουργία μιας διεθνούς μη κυβερνητικής οργάνωσης με την ονομασία Action Aid, η οποία ενεργοποιήθηκε στην Ελλάδα το 1998. Το πολυσχιδές έργο της στοχεύει στην ενίσχυση και αρωγή των συνανθρώπων μας που διαβιούν σε χώρες της Αφρικής, Ασίας και Λατινικής Αμερικής σε συνθήκες φτώχειας, στερούμενων στοιχειωδών αγαθών υγιούς διαβίωσης, μόρφωσης, περίθαλψης κ.α. Το έργο της οργάνωσης εκτείνεται σε πολύπλευρους τομείς προκειμένου τα παιδιά αυτών των χωρών να αποκτήσουν όσα για το δυτικό κόσμο θεωρούνται αυτονόητα και να καταπολεμηθούν προβλήματα όπως πρόωροι γάμοι ανηλίκων, παιδική εργασία, αναλφαβητισμός κ.α. Έχοντας ως αφετηρία τον σεβασμό προς τα θεμελιώδη δικαιώματα του παιδιού, ο οργανισμός δραστηριοποιείται για την προάσπισή τους και καταβάλλει προσπάθειες αλλαγής πολιτικής των κυβερνήσεων με στόχο την εξάλειψη παραβίασης τους¹.

Η πλέον αγαπητή και δημοφιλή εκστρατεία του οργανισμού είναι το πρόγραμμα αναδοχής παιδιού. Με ημερήσιο κόστος λιγότερο του ενός ευρώ, ο ανάδοχος συμβάλλει στη ζωή του παιδιού, στη βιολογική του οικογένεια και στην περιοχή όπου ζει. Η αναδοχή στην προκειμένη περίπτωση δεν πρέπει να συγχέεται με την υιοθεσία και διευκρινίζεται πως αφορά την ίδρυση μιας μοναδικής, αμφίδρομης

¹ Ανακτήθηκε στις 17 Απριλίου 2022 <https://www.actionaid.gr/ela-mazi-mas/ekstrateies>

και προσωπικής σχέσης με το παιδί όπου ο ανάδοχος λαμβάνει και αποστέλλει φωτογραφίες, ζωγραφιές ή/και γράμματα και έχει την ευκαιρία να το επισκεφθεί στη χώρα του².

1.2 Πεδίο και Μεθοδολογία Έρευνας

Η παρούσα εργασία αναπτύσσεται σε τρεις βασικούς άξονες μέσα από τους οποίους αναλύονται οι μεταβολές που επήλθαν στις χώρες της Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης από την περίοδο κατάρρευσης του υπαρκτού σοσιαλισμού και ακολούθως από την ανάδυση της παγκοσμιοποίησης. Συγκεκριμένα, μελετάται ο τρόπος με τον οποίο επηρεάστηκαν οι σχέσεις μεταξύ βαλκανικών κρατών ως προς τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά συμφραζόμενα κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 1990-2000 και κατά ποια έννοια μεταβλήθηκαν οι συγγενικές και οικογενειακές ισορροπίες σε έμφυλο, τοπικό, εθνικό και διεθνικό επίπεδο.

Δεδομένου ότι το πρόγραμμα φιλοξενίας των «*παιδιών του πολέμου*» ξεκίνησε ως πρωτοβουλία του Ερυθρού Σταυρού Σερβίας και παράλληλα καθιερώθηκε η αναδοχή παιδιών μέσω του οργανισμού της Action Aid, αναλύονται σε δεύτερο επίπεδο, οι έννοιες του ανθρωπισμού και της Κοινωνίας των Πολιτών, όπως εκδηλώθηκαν κατά το παραπάνω χρονικό διάστημα, αποδεικνύοντας πως όταν ενεργοποιούνται οι πολίτες μπορούν να επιφέρουν διαχρονικά μεταβολές σε κοινωνικά (και όχι μόνο) προβλήματα.

Τρίτος βασικός άξονας της παρούσας εργασίας αποτελεί η ανθρωπολογική ανάλυση της οικογένειας και οι συγγενικοί δεσμοί που αναδύονται ακόμα και μεταξύ όσων συνδέονται πέραν των εξ αίματος στερεοτυπικών δομών. Μέσα από την παράθεση των εθνογραφικών στοιχείων επιχειρείται η ανάλυση των προσωπικών μαρτυριών όπως προκύπτουν από τις συνεντεύξεις των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα φιλοξενίας παιδιών από τη Σερβία και στην αναδοχή παιδιών μέσω της Action Aid.

Για τις ανάγκες επιστημονικής επεξεργασίας των δεδομένων της παρούσας μελέτης πραγματοποιήθηκε διεπιστημονική βιβλιογραφική έρευνα κυρίως ξενόγλωσσης, μεταφρασμένης από τη γράφουσα, με απώτερο στόχο να προσεγγιστούν έννοιες αναφορικά με την ανθρωπολογική μελέτη της οικογένειας,

² Ο.π.

των συμβολικών μορφών συγγένειας, του ανθρωπισμού της φιλανθρωπίας, της φιλοξενίας/αναδοχής, της Κοινωνίας των Πολιτών (ΚτΠ), της παγκοσμιοποίησης, της διεθνικότητας κ.α.

Για την ανάλυση των παραπάνω εννοιών και των εθνογραφικών δεδομένων των προσωπικών μαρτυριών, πραγματοποιήθηκε καταμερισμός βάσει της θεματολογίας και χρονικής αλληλουχίας, ούτως ώστε να κωδικοποιηθούν (Τσιώλης: 2015, 16-17) οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί και να αποσαφηνιστούν τα μοτίβα των νοημάτων, ως προς την ανατροφοδότηση που αναδύθηκε μέσα από τις συνεντεύξεις (Τσιώλης 2018: 103-104).

Αναλυτικότερα, για την περίπτωση μελέτης των παιδιών από τη Σερβία, η αρχική αναζήτηση ξεκίνησε από ανθρώπους του ευρύτερου κοινωνικού περιγύρου στους οποίους είχα επικοινωνήσει τους στόχους της έρευνας. Με σχετική ευκολία εντοπίστηκαν αρχικά ελληνικές οικογένειες που φιλοξένησαν παιδιά από τη Σερβία και την Κροατία μεταξύ 1993-1995. Στη συνέχεια τους ζητήθηκε να δοθεί σχετική ανατροφοδότηση αναφορικά με την έρευνα και στοιχεία επικοινωνίας στα αντίστοιχα παιδιά που φιλοξένησαν, προκειμένου να υπάρξει η καταγραφή και της δικής τους οπτικής γωνίας και να καταγραφούν αμφότερες οι βιωματικές εμπειρίες.

Ως αρχική πηγή και πεδίο έρευνας χρησιμοποιήθηκε το διαδίκτυο προς άντληση βασικών πληροφοριών με επίκεντρο το πρόγραμμα φιλοξενίας και ακολούθως συλλέχθηκε πρωτογενές υλικό από τις συνεντεύξεις οικογενειών/παιδιών που συμμετείχαν. Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης κρίθηκε ως καταλληλότερη εφαρμογή η μέθοδος της ποιοτικής έρευνας, προκειμένου οι άνθρωποι που συμμετείχαν σε αυτή να καταθέσουν την πραγματικότητα που βίωσαν. Μέσα από την αφηγηματική διαδικασία και τις προσωπικές ιστορίες ζωής τους, το πεδίο της έρευνας μεταφέρθηκε με τη βοήθεια σύγχρονων μέσων στον ιδιωτικό «χώρο» των συνεντευξιαζόμενων με αποτέλεσμα να συγκεντρωθούν τα απαραίτητα δεδομένα μέσα από τις απόψεις, τις διαδικασίες και την αποκτηθείσα εμπειρία των ανθρώπων που αποτέλεσαν βασικό μοχλό του εγχειρήματος. Από τις αναπαραστάσεις των ερωτηθέντων, τη λεκτική και μη επικοινωνία, τη ροή του λόγου, αλλά και τις παύσεις λόγω συγκίνησης, συγκεντρώθηκε υλικό προκειμένου να καλυφθούν τα ημιδομημένα ερωτηματολόγια, ούτως ώστε να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο νοηματοδότησαν τις εμπειρίες τους.

Η διαδικασία εντοπισμού ατόμων του προγράμματος φιλοξενίας επιφύλασσε διακυμάνσεις, κυρίως ως προς την τελική συγκατάθεση των παιδιών από τη Σερβία,

τα οποία ενώ εκδήλωσαν αρχικό ενδιαφέρον, επί μήνες παρουσίαζαν διαρκή αναβλητικότητα, ενώ σε μια περίπτωση η συμμετοχή ήταν εξαρχής αποκλεισμένη, για λόγους που αναφέρονται παρακάτω. Ωστόσο, κατόπιν έρευνας, επαφών και διαδοχικών τηλεφωνικών/ηλεκτρονικών επικοινωνιών, εντοπίστηκε το τελικό δείγμα ανθρώπων που δέχτηκε να συμμετέχει και χωρίς να υπάρχει προηγούμενη γνωριμία, καλλιεργήθηκε κλίμα εμπιστοσύνης και οικειότητας, με αποτέλεσμα οι συνεντευξιαζόμενοι να είναι απόλυτα δεκτικοί, «ανοιχτοί» στις ερωτήσεις και παρόλο που ήταν ιδιαίτερα συναισθηματικά φορτισμένοι κατόρθωσαν να ανταποκριθούν με δοτικό τρόπο στις ανάγκες της έρευνας.

Οι ελληνικές οικογένειες εντοπίστηκαν σε πόλεις της Ηπείρου, της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας, ενώ οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε μεμονωμένες ατομικές συναντήσεις όπου συμμετείχαν γυναίκες διαφορετικών ηλικιών. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του εξαμήνου μεταξύ Απριλίου και Σεπτεμβρίου του 2022, κατόπιν ενυπόγραφης φόρμας συναίνεσης, με χρήση σύγχρονων μέσων - εξ αποστάσεως, εξαιρουμένης μίας που πραγματοποιήθηκε δια ζώσης και δόθηκε η ευελιξία να αναπτύξουν ελεύθερα τις σκέψεις τους και πέραν των προκαθορισμένων ερωτήσεων. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων κρατήθηκαν σημειώσεις στο ημερολόγιο πεδίου, ενώ από μία συνεντευξιαζόμενη ζητήθηκε άδεια για μαγνητοφώνηση, προκειμένου σε δεύτερο χρόνο να απομαγνητοφωνηθεί και να διευκολυνθεί η διαδικασία καταγραφής δεδομένων.

Σε παράλληλο χρόνο, αναζητήθηκαν αρμόδιοι κοινωνικοί και κρατικοί θεσμοί στην Αθήνα, οι οποίοι ήταν οι καθ' ύλην αρμόδιοι για την υλοποίηση του προγράμματος φιλοξενίας. Ωστόσο, μετά από επανειλημμένες τηλεφωνικές επικοινωνίες δεν υπήρξε καμία επίσημη ανατροφοδότηση.

Για την περίπτωση μελέτης της διακρατικής διαδοχής μέσω της Action Aid προηγήθηκε επίσης σχετική έρευνα στο διαδίκτυο και ακολούθως ηλεκτρονική αλληλογραφία με το αρμόδιο τμήμα επικοινωνίας του οργανισμού, όπου υποβλήθηκε σχετικό ερωτηματολόγιο και σε δεύτερο χρόνο η φόρμα συναίνεσης. Για τις περιπτώσεις αναδοχής ακολούθησε έρευνα σε προσωπικό επίπεδο προς ανεύρεση οικογενειών που έχουν γίνει ανάδοχοι ούτως ώστε να συλλεχθεί αντίστοιχο υλικό από προσωπικές συνεντεύξεις.

Εξαιτίας της πολιτικής του οργανισμού Action Aid και λόγω προστασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, οι συνεντεύξεις παιδιών αναδοχής θεωρούνται

εξ ορισμού αποκλεισμένες. Συνεπώς, όσες συλλέχθηκαν είναι μονομερείς και προέρχονται αποκλειστικά από την επίσημη εκπρόσωπο του οργανισμού και από ενήλικα-ανάδοχο που δέχθηκε να παραχωρήσει συνέντευξη. Ως προς την αντίστοιχη αναζήτηση ατόμων που προέβησαν σε αναδοχή υπήρξε δυσκολία ως προς τον εντοπισμό τους.

1.3 Ερευνητικά Ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα εντάσσεται στα πλαίσια της ανθρωπολογίας που ως επιστήμη μελετά συγκριτικά και εμπειρικά την ποικιλομορφία του κόσμου σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο, προσπαθώντας να απαντήσει σε ποιο βαθμό τα ανθρώπινα όντα είναι μοναδικά ή οι πολιτισμοί και οι κοινωνίες έχουν κοινά χαρακτηριστικά (Eriksen 2007: 23-27). Επίσης, η συγκεκριμένη έρευνα αφορά παρελθοντικές εμπειρίες που εδράζονται στη μνήμη των υποκειμένων. Κατά συνέπεια, ως ποιοτική ανθρωπολογική έρευνα εστιάζει στον τρόπο που το συγκεκριμένο δείγμα ανθρώπων βίωσε, θυμάται και νοηματοδότησε την εμπειρία του.

Ακολουθώντας τη μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν προκειμένου να συνδεθούν με τα κυρίαρχα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας, όπως οι έννοιες της συμβολικής οικογένειας, του ανθρωπισμού και της Κοινωνίας των Πολιτών. Προκειμένου να συγκεντρωθεί το απαραίτητο υλικό, οι ερωτηθέντες είχαν την ευκαιρία να αφηγηθούν όσα έζησαν και να διατυπώσουν εμπειρίες και απόψεις, αποκαλύπτοντας τις ατομικές αντιλήψεις και ερμηνείες που διαμόρφωσαν μέσα από την προσωπική τους ιστορία (Issari et al. 2015: 96).

Η αρχική επικοινωνία με τους συνεντευξιαζόμενους πραγματοποιήθηκε τηλεφωνικά προκειμένου να αποκομίσουν σαφή εικόνα σχετικά με τον σκοπό της έρευνας και δόθηκαν οι απαραίτητες διευκρινήσεις. Επιπρόσθετα ρωτήθηκαν εάν επιθυμούν να προχωρήσουν στην ενυπόγραφη συγκατάθεση και σε δεύτερο χρόνο, προγραμματίστηκαν οι συνεντεύξεις.

Με τους συνεντευξιαζόμενους δεν υπήρχε προηγούμενη γνωριμία και κατά συνέπεια τέθηκαν εναρκτήριοι ερωτήσεις (warm-up questions) ούτως ώστε να αναπτυχθεί ένα άνετο, οικείο και διαδραστικό περιβάλλον, ενώ στη συνέχεια δόθηκε

η δυνατότητα να εκφραστούν ελεύθερα καλύπτοντας σημεία αναφορικά με τα ατομικά χαρακτηριστικά του προφίλ τους, όπως ηλικία, εκπαίδευση, επάγγελμα, τόπος κατοικίας, οικογενειακή κατάσταση και φύλο παιδιού φιλοξενίας/αναδοχής. Για τους σκοπούς της έρευνας τέθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα που λειτούργησαν ως κεντρικοί άξονες των ημι-δομημένων ανοιχτών συνεντεύξεων, μέσα από τα οποία οι συνεντευξιζόμενοι ξεδίπλωσαν τις βιωματικές εμπειρίες τους και σχεδιάστηκαν με σκοπό να αναδείξουν την εμπειρία των ανθρώπων γύρω από την υπό μελέτη έρευνα.

Προχωρώντας στον κύριο κορμό των συνεντεύξεων ζητήθηκε να αναφερθούν σε τρεις παραμέτρους: α) στους λόγους που τους οδήγησαν στην απόφαση φιλοξενίας/αναδοχής/συμμετοχής³, β) στον τρόπο που βίωσαν την εμπειρία και γ) στον αντίκτυπο που είχε η εμπειρία στη ζωή τους. Επεκτείνοντας τη συνέντευξη, τους ζητήθηκε να αναπτύξουν περαιτέρω παραμέτρους αναφορικά με τον απόηχο που είχε η απόφασή τους στον κοινωνικό ή συγγενικό περίγυρο, ποιες ήταν οι αντιδράσεις (υποστηρικτικές/επικριτικές), πώς προετοιμάστηκαν κ.α.

Μεταβαίνοντας στα σημεία κλειδιά της έρευνας, οι κεντρικές ερωτήσεις εστιάστηκαν στο οπτικό πρίσμα υπό το οποίο οι δρώντες αντίκρισαν την εμπειρία (Issari et al. 2015: 105) φιλοξενίας/αναδοχής, πώς «συμ»-βίωσαν με «άλλους» και πώς η συγκεκριμένη εμπειρία τροποποίησε τη ζωή τους. Συνοψίζοντας, ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να αναπτύξουν αναστοχαστική αποτίμηση σχετικά με την εμπειρία που βίωσαν και να αναφερθούν στην πορεία της σχέσης που δημιουργήθηκε.

Ολοκληρώνοντας, ρωτήθηκαν εάν υπήρχε κάποιο στοιχείο που επιθυμούσαν να προστεθεί ή να αφαιρεθεί από το τελικό γραπτό (ό.π., σελ. 106).

Οι συνεντεύξεις με ανθρώπους που είχαν άμεση διάδραση και συμμετοχή στις παραπάνω δράσεις φώτισαν σημεία που δεν είναι εμφανή ούτε καταγεγραμμένα στα επιστημονικά αρχεία και αφορούν αυθεντικές προσωπικές εμπειρίες και σκέψεις που μοιράζεται κάποιος με τους οικείους του. Από το σύνολο των συνεντεύξεων αποκρυσταλλώθηκαν ενδεικτικά αποσπάσματα προκειμένου να αναδειχθεί η καθημερινότητα, η διάδραση με «Άλλους» και το σύστημα αξιών των συμμετεχόντων όπου ο «προφορικός λόγος συνοδεύεται πάντα με συναισθηματική φόρτιση και μηνύματα μη λεκτικά (χειρονομίες, τόνο φωνής) τα οποία προσδίδουν νόημα» (Θανοπούλου κ.α.1987: 29-30).

³ Ως προς τη συμμετοχή, αφορά την οπτική των παιδιών από τη Σερβία.

Με σεβασμό προς την εμπιστοσύνη, τη γενναιοδωρία, το χρόνο και την προθυμία συμμετοχής των συνεντευξιζόμενων και προς τους κανονισμούς περί δεοντολογίας και προστασίας προσωπικών δεδομένων, τηρήθηκαν όλες οι προβλεπόμενες διαδικασίες και όπως ορίζουν οι κανονισμοί, τα στοιχεία των ερωτηθέντων ψευδωνυμοποιήθηκαν, ενώ λοιπά στοιχεία όπως πόλεις φιλοξενίας, ηλικία, επάγγελμα, που θα μπορούσαν να τους φωτογραφίζουν, αναφέρονται στην παρούσα εργασία περιγραφικά.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Συγγένεια, ανθρωπολογία και διεθνικότητα

2. Βαλκάνια και παγκοσμιοποίηση

*«Η παγκοσμιοποίηση ήταν το
Zeitgeist της δεκαετίας του 1990»
(Rosenberg 2005: σελ.3)⁴*

Η περίπτωση των βαλκανικών χωρών, παρόλο που ανεξαρτητοποιήθηκαν μετασοσιαλιστικά, έδειξε με την τοπική πολιτική και τους εθνικισμούς πως μπροστά στο όραμα της μετάβασης σε νεοφιλελεύθερα μοτίβα και της συμμετοχής σε ευρωπαϊκούς ή παγκόσμιους οργανισμούς δεν απομακρύνθηκαν από την εθνοκεντρικότητα, με αποτέλεσμα να επιβραδυνθεί ο εκδημοκρατισμός, να αναπαραχθεί η ανασφάλεια και να κλιμακωθεί η αποσταθεροποίηση, αποδεικνύοντας εν τέλει πως είχαν εγκλωβιστεί περισσότερο στη βαλκανιοποίηση (Kurze 2009: 1-21). Η μετάβαση από τον κομμουνισμό στη δημοκρατία και στις παγκόσμιες ανοιχτές αγορές δεν αφορούσε αποκλειστικά τον πολιτικοοικονομικό τομέα, ενώ παράλληλα απευθυνόταν στις μεταβάσεις πολιτιστικού και κοινωνικού επιπέδου. Αν και η κατάρρευση του καθεστώτος έβαλε τέλος στη χρόνια απομόνωση των ανθρώπων αφήνοντας περιθώριο για ελεύθερη έκφραση και ατομικές επιλογές ζωής, (Čaro et al. 2007: 88-93) πολλοί πολιτικοί αναλυτές ισχυρίζονται πως η αναδιαμόρφωση των βαλκανικών κρατών δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα. Έχοντας παραμείνει στην απομόνωση μέχρι το 1990 δυσκολεύονται μέχρι σήμερα να εκπληρώσουν σημαντικές προϋποθέσεις, με αποτέλεσμα η στοχοθεσία για την ένταξη στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, τον εκσυγχρονισμό και την πολιτική σταθεροποίηση να προσκρούουν σε σκοπέλους (Bugajski 2013: 143-151).

Η κομβική μετάβαση από την πολυετή απομόνωση και εσωστρέφεια του ψυχροπολεμικού περιβάλλοντος του 1990 προς τις δυτικού τύπου κοινωνικές αλλαγές, προμήνυαν «άνοιγμα» των συγκεκριμένων κρατών προς διεθνικές μεταβάσεις, διακρατικές συνεργασίες, μοτίβα «απεδαφοποίησης» κοινωνικών θεσμών και καλλιέργειας ανθρώπινων σχέσεων υπό τη μορφή μιας παγκόσμιας

⁴ Rosenberg J. (2005), *Globalization Theory: A Post Mortem*, International Relations and Politics, University of Sussex.

οικογένειας συνοδευόμενα από την υπέρβαση του χωρικού εμποδίου. Ωστόσο, κομβικό σημείο αποτελούσε το ιδεολογικό και υπερβολικά αισιόδοξο περίβλημα του νέο-φιλελευθερισμού, τη στιγμή που η παρουσία ξένων παραγόντων εισήγαγε πολυεπίπεδες αλλαγές στο εσωτερικό των χωρών για τις οποίες τόσο οι άνθρωποι όσο και οι κοινωνίες δεν ήταν προετοιμασμένες (Rosenberg 2005: 3-6).

Οι ραγδαίες εξελίξεις της παγκοσμιοποίησης, της τεχνολογίας και του διεθνισμού, επηρέσαν παράλληλα νομικές και θεσμικές συνθήκες στις ανθρώπινες σχέσεις. Συνάμα με το παγκόσμιο ρεύμα κοινωνικών αλλαγών, ακολούθησε τεράστια ροή πληθυσμιακών εθελοντικών ή μη μεταναστεύσεων, με αποτέλεσμα να μεταβληθεί η κοινοτική ζωή των ανθρώπων συμπαρασύροντας οικογενειακές-συγγενικές σχέσεις και ισορροπίες (Adair 2019: 175-182).

Ο Zygmunt Bauman εξηγεί πως στα πλαίσια της σύγχρονης ρευστότητας παρατηρήθηκαν πρόσθετες αρνητικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στους ανθρώπινους δεσμούς, οι οποίοι πλέον χαρακτηρίζονται ως χαλαροί, η αλληλεγγύη είναι ανεφάρμοστη και οι ηθικές αρετές δυσεύρετες. Οι συγκεκριμένες συνιστώσες οδήγησαν σταδιακά στην εμφάνιση νέου ατομικισμού γεμάτου μοναχικότητα (Bauman 2017: 26, 50) και στη μετατροπή της ομαδοκεντρικής συγγένειας σε ατομοκεντρική. Μεταξύ των αντικρουόμενων εννοιών «παγκοσμιοποίησης» και «συγγένειας» επήλθε ισχυρό πλήγμα στις παραδοσιακές αξίες της δεύτερης, λόγω παγκόσμιας κινητικότητας σε κοινωνικό και γεωγραφικό επίπεδο (Majid 1995: 314-325).

Τα συστήματα συγγένειας αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της παγκοσμιοποίησης, με ποικίλες ερμηνευτικές προσεγγίσεις που εκτείνονται πέραν των γεωγραφικών συνόρων των εθνών-κρατών. Διεθνικές υιοθεσίες⁵, αναδοχές παιδιών μέσω διεθνών οργανισμών, διακίνηση βιοιατρικών γνώσεων, τεχνητή γονιμοποίηση ακόμα και μεταναστευτικές ροές και επιγαμίες με αλλοεθνείς, αποτελούν αποδείξεις για τον τρόπο που η παγκοσμιοποίηση έχει μεταβάλλει τη συγγένεια, χωρίς ωστόσο να μειώνεται ο ζωτικός χαρακτήρας και η σπουδαιότητά της (Herzfeld 2007: 313-317). Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις διεθνικών υιοθεσιών, ο σκεπτικισμός που αιωρείται γύρω από τις προαναφερθείσες πρακτικές είναι

⁵ Κράτη από τα οποία δίνονται παιδιά προς υιοθεσία, έτειναν να τα καταγράφουν ως «ορφανά» ισοπεδώνοντας την όποια μελλοντική πιθανότητα αναζήτησης των βιολογικών γονέων. Στην περίπτωση των Κορεατών έχει καταγραφεί πως αισθάνονται εξαιρετικά άβολα για τις μαζικές υιοθεσίες παιδιών που δόθηκαν στο εξωτερικό όπως και για τις συνθήκες που τους ώθησαν σε αυτή την πρακτική (Herzfeld 2007: 320).

αναμφίβολα τεράστιος και διαπιστώνεται πως υπάρχουν ρευστά όρια μεταξύ αγνών προθέσεων και εκμετάλλευσης, που στη δεύτερη περίπτωση εφάπτονται με αυτά του trafficking. Ως φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης, διεθνικού και διασυνοριακού εμπορίου, τα παιδιά συνήθως επιλέγονταν με βάση τη φυλή, την εθνικότητα, το φύλο και τους «σκοπούς» που θα εξυπηρετούσαν⁶. Μέχρι να αναλάβουν τον έλεγχο παγκόσμιοι οργανισμοί προς διασφάλιση νομιμότητας των διαδικασιών παρατηρήθηκαν αναρίθμητα φαινόμενα αισχροκέρδειας και παράνομων διακρατικών υιοθεσιών (Bhabha 2004: 182-187).

2.1 Αντίκτυπο στην Ελλάδα – Οι σχέσεις με τους γείτονες

Από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα αποτελούσε διαχρονικά τη χώρα που ανησυχούσε περισσότερο για οποιαδήποτε αποσταθεροποίηση στα Βαλκάνια καθώς η άμεση γειννίαση συνιστούσε ενδεχόμενο νέου μεταναστευτικού κύματος, οικονομικών αναταράξεων και πολιτικών εντάσεων. Κατά συνέπεια, η εξέλιξη και πρόοδος του συνόλου των βαλκανικών κρατών επηρεάζει αναπόφευκτα τη δυναμική σχέση με την Ελλάδα και τις ενταξιακές προοπτικές στους ευρωπαϊκούς θεσμούς (Lesser et al. 2001: 39-40). Η γεωγραφική της θέση, κρίσιμης γεωστρατηγικής σημασίας, ενέχει ουσιαστικό ρόλο στο να συμπαρασύρει στην αναβάθμιση των γειτόνων της. Ωστόσο, η έλλειψη ενιαίου ευρωπαϊκού μετώπου στις αρχές του 1990-91 και συγκεκριμένα η γερμανική πρωτοβουλία αναγνώρισης της ανεξαρτησίας Σλοβενίας και Κροατίας, πυροδότησε τις υπάρχουσες εθνοτικές διαμάχες με αποτέλεσμα το ξέσπασμα του γιουγκοσλαβικού εμφυλίου (Σκοτινιώτης 2017: 312, 326). Ο πόλεμος χαρακτηρίστηκε ως παλινδρόμηση της γειτονικής Γιουγκοσλαβίας σε αναχρονιστικές διεκδικήσεις εθνοτικών ομογενοποιήσεων. Στην πραγματικότητα, η ρίζα της αγριότητας δεν εντοπιζόταν στις βαλκανικές νοοτροπίες, όπως πολλές φορές είχε «πιστωθεί» στην περιοχή, αλλά στη φύση που χαρακτηρίζει κάθε εμφύλιο ανά τον κόσμο, με αποτέλεσμα η διαδικασία συγκρότησης του έθνους και οι ισχυροί

⁶ Έχει παρατηρηθεί πως κακοποιού από το Μεξικό «νοικιάζουν» μωρά και τα κρατούν στην αγκαλιά τους προκειμένου να διασχίσουν τα σύνορα. Τα λευκά μωρά προτιμούνται κατά γενική ομολογία, ενώ στην Κίνα διακινούνται κυρίως αγόρια προκειμένου να καλύψουν ανάγκες οικογενειών που αγωνιούν να αποκτήσουν έναν κληρονόμο. Τα κορίτσια αποτελούν επιλογή κυρίως οικογενειών από τη Δύση ή ανύπαντρων μητέρων (Bhabha 2004: 187).

φυλετικοί εθνικισμοί να παραμένουν ισχυρότεροι και η κοινωνία των πολιτών πιο ευάλωτη από οπουδήποτε αλλού (Mazower 1998: 239-251).

Μετά το 1990, οι μετα-σοσιαλιστικές χώρες εισήλθαν σε νέα πολιτικά δεδομένα αλλά δεν απεμπόλησαν ούτε αποστασιοποιήθηκαν από τις αγκυλώσεις τους. Στη Βοσνία τρεις εθνοτικές/θρησκευτικές ομάδες εξακολουθούσαν να βρίσκονταν σε διαρκή σύγκρουση, η Σερβία αντιστεκόταν να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία του Κοσόβου, η Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας, κόντρα στις αξιώσεις των εθνικιστικών κομμάτων, αναγκαζόταν να συγκυβερνά με την αλβανική μειονότητα, ενώ στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία αντίστοιχα μειονοτικά κόμματα, Τούρκων και Ούγγρων, ασκούσαν επιρροή στα πολιτικά δρώμενα. Τα βαλκανικά κράτη εκτός από τις εθνοτικές διαφορές που τα χώριζαν, μοιράζονται αρκετά κοινό παρελθόν, παρόμοια δομικά και συμπεριφορικά μοτίβα και λειτουργούν μεταξύ τους ως συγκοινωνούντα δοχεία, καθώς οι περιφερειακές επιπτώσεις στο εσωτερικό της μίας περιλαμβάνουν δυναμική αλληλεπίδρασης με την άλλη (Anastasakis 2013:18,23-25).

Μετασοσιαλιστικά, η Ελλάδα ως μοναδική χώρα – μέλος NATO και Ε.Ε. στα Βαλκάνια φαινόταν ως η καλύτερη περίπτωση χώρας που μπορούσε να συμβάλλει στη δημοκρατική μετάβαση των απομονωμένων γειτόνων της, με τους οποίους μέχρι τότε είχε περιορισμένες σχέσεις, εξαιρουμένης της Βουλγαρίας. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η Ελλάδα αποτελούσε πρότυπο για τις όμορες βαλκανικές και χώρα – γέφυρα για την ενταξιακή προοπτική στην Ε.Ε. και τους λοιπούς ευρωατλαντικούς θεσμούς. Από ελληνικής πλευράς, οι γειτονικές χώρες φάνταζαν ως το El Dorado της Ευρώπης, όπου μπορούσε ως χώρα να επενδύσει σε φθηνά εργατικά χέρια κρατών με χαλαρές δημοσιονομικές δεσμεύσεις. Την ίδια εποχή αντιμετώπισε στο εσωτερικό της μαζικές μεταναστευτικές ροές από την Αλβανία και τη Βουλγαρία (Korppa 2018: 59-63).

Αναμφίβολα η διάλυση της Ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας ώθησε την Ελλάδα σε επαναπροσδιορισμό προσέγγισης των γειτόνων της. Η ρευστότητα και η ολοένα μεταβαλλόμενη πραγματικότητα κλόνησε τις βάσεις προσέγγισης και εξωτερικής πολιτικής, οι καταγιστικές εξελίξεις ξεπερνούσαν τις δυνάμεις της και ενώ αρχικά είχε διαιτητικό ρόλο βρέθηκε να αποτελεί μέρος του προβλήματος. Ιδιαίτερα κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 1992-1994 οι σχέσεις Ελλάδας - Αλβανίας, Δημοκρατίας της Βόρειας Μακεδονίας και Τουρκίας χαρακτηρίζονταν σχεδόν εχθρικές, θέτοντας εν αμφιβόλω το σταθεροποιητικό της ρόλο στην περιοχή.

Οι συχνές αναφορές στη λεγόμενη «ελληνική ηγεμονία στα Βαλκάνια» συνδέθηκαν με την εξιδανίκευση των «αδελφών μας Σέρβων» και επανέφερε σχεδιασμούς περί ενίσχυσης του ελληνο-σερβικού άξονα, επειδή κατά τη διάρκεια του πολέμου στήριξε τους Σέρβους ηγέτες. Η συνειδητοποίηση πως μόνο τα ισχυρά ειρηνικά ευρωπαϊκά Βαλκάνια μπορούσαν να επιφέρουν σταθερότητα και ευημερία στην περιοχή, οδήγησε στην ανασυγκρότηση της βαλκανικής προσέγγισης με γνώμονα την ασφάλεια, την ομαλοποίηση και την ανθρωπιστική βοήθεια⁷ που διαχρονικά παρείχε (Κοππά 2005: 49-56). Η κρίση του 1991-1995, η συνακόλουθη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, η αποδοχή ως εθνικών συνόρων των αλλοτινών διοικητικών και οι βομβαρδισμοί των Σέρβων της Βοσνίας είχαν αφήσει τη Σερβία εντελώς απομονωμένη (Σφέτας κ.α. 2012: 176-178). Η Ελλάδα είχε σταθεί αρωγός της κατά την περίοδο της κρίσης, καθώς οι φιλικές σχέσεις που συνδέαν ομόθρησκους Έλληνες και Σέρβους, χρονολογούνταν από την Ελληνιστική και Βυζαντινή περίοδο. Από θρησκευτικής άποψης, οι δεσμοί αυτοί αναπτύχθηκαν και ενισχύθηκαν με το πέρασμα των χρόνων χάρη στους χριστιανούς πνευματικούς Πατέρες, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, τη Μονή Χιλανδαρίου στο Άγιο Όρος, την Εκκλησιαστική Σχολή της Χάλκης και τη Σχολή Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Από πολιτικής άποψης, οι δύο χώρες ήταν σύμμαχοι κατά τη διάρκεια των Α΄ και Β΄ Παγκοσμίων Πολέμων, ομοίως και κατά τη διάρκεια των Α΄ και Β΄ Βαλκανικών ενάντια στις δυνάμεις του Άξονα. Επιπλέον σε πολιτιστικό επίπεδο, η πρώτη ελληνική κοινότητα είχε ιδρυθεί στο Βελιγράδι από το 1922 με την ονομασία «Ρήγας Φεραίος», οι εργασίες της οποίας ανακόπηκαν εξαιτίας του Β΄ Π.Π. μέχρι το 1996, χρονολογία κατά την οποία επανενεργοποιήθηκε και λειτούργησε βοηθητικά προς τους Έλληνες που διαβιούσαν στη χώρα. Υπό παρόμοιο πρίσμα, το 1991 ιδρύθηκε η Κοινότητα Ελληνο-Σερβικής Φιλίας με έδρα το Βελιγράδι αριθμώντας περίπου 2.500 ενεργά μέλη μεταξύ των οποίων επιστήμονες και καλλιτέχνες. Τα σερβικά μέσα ενημέρωσης μετέδιδαν διαρκώς τις δράσεις τους (Blagojević 2007: 73-74), ενώ σε παρόμοιο μήκος κύματος είχε καλλιεργηθεί και στην Ελλάδα το πνεύμα Ελληνο-Σερβικής φιλίας, με τη δημιουργία αντίστοιχων συλλόγων.

Κατά συνέπεια, το υπό μελέτη πρόγραμμα φιλοξενίας προέκυψε ως ένδειξη της μακροχρόνιας φιλίας που συνδέει τους δύο λαούς που είχε ως αποτέλεσμα την

⁷ Οι Σέρβοι δεν ξέχασαν την ανθρωπιστική βοήθεια και φιλοξενία που είχαν λάβει κατά τη διάρκεια το Α΄ Π.Π. στην Κέρκυρα, όταν 150.000 Σέρβοι στρατιώτες αφού βίωσαν τον «Αλβανικό Γολγοθά» μεταφέρθηκαν στο «Νησί της Σωτηρίας» (Χασιώτης 1998: 162-168).

κινητοποίηση της Ελλάδας και τη συνδρομή της στην ανθρωπιστική έκκληση της Σερβίας για τα παιδιά που βρέθηκαν σε μια δυσανάλογα δύσκολη περίοδο για τη ζωή τους.

2.2 Συγγένεια στη Διεθνή Εποχή

*«...η συγγένεια είναι για την ανθρωπολογία
ό,τι η λογική για τη φιλοσοφία...»⁸
(Andrikopoulos 2022: σελ.2)*

Ιστορικά, η μελέτη της οικογένειας υπήρξε βασικό ερευνητικό αντικείμενο της ανθρωπολογίας από τον 19ο αιώνα και σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη η συγγένεια αποτελούσε τον κεντρικό άξονα όλων των κοινωνιών. Τον 20ό αιώνα, οι βρετανικές μελέτες επικεντρώθηκαν στη μελέτη καταγωγής και γενεαλογίας (βιολογικά δεδομένα), τη στιγμή που οι αντίστοιχες γαλλικές, επηρεασμένες από το έργο του Levi-Stauss, έκαναν εκτενείς αναφορές στις σχέσεις εξ αγχιστείας (κοινωνικά δεδομένα). Μέχρι το 1980 το επίκεντρο του ενδιαφέροντος δεν ήταν η συγγένεια αλλά η οικογένεια, το νοικοκυριό (συγκατοίκηση) και η διαμόρφωσή της ως προς το χώρο και το χρόνο. Ωστόσο, με την «πολιτιστική στροφή» (cultural turn⁹) του 1970-80 και έπειτα, αμφότερες προσεγγίσεις απορρίφθηκαν και το ενδιαφέρον των ερευνητών για τη μελέτη της οικογένειας αναζωπυρώθηκε τη στιγμή που σε παγκόσμιο επίπεδο εισήχθηκαν νέες τεχνικές αναπαραγωγής¹⁰ (NTA) και εμφανίστηκαν εναλλακτικές μορφές οικογενειών (Pina-Cabral et al. 2012: 384-386).

Ο σημαντικότερος λόγος που οδήγησε τους ανθρωπολόγους στην επανεκτίμηση σπουδαιότητας και μελέτης της συγγένειας έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί το κέντρο κάθε κοινωνίας και το διακριτό όριο που σημαδεύει την ανθρώπινη ή μη τάξη πραγμάτων, υπογραμμίζοντας πως οι κοινωνικές, θρησκευτικές και οικονομικές σχέσεις ακόμα και σε κοινωνίες χωρίς κρατική υπόσταση,

⁸Robin Fox στο Andrikopoulos A. (2022), *Transational Kinship*, Journal of the Royal Anthropological Institute, Virtual Issue.

⁹Κυρίως μετασοσιαλιστικά αναδύθηκε η έννοια της πολιτισμικής ταυτότητας ανοίγοντας νέα πεδία που αφορούν την ετερότητα ή την πολυπολιτισμικότητα (Λεοντίδου 2015: 241).

¹⁰Οι ανθρωπολόγοι που μελέτησαν τις νέες τεχνικές αναπαραγωγής επισημαίνουν πως εκτός από καινούργια πρόσωπα, δημιουργούν καινοτόμους τρόπους γνώσης και σύνδεσης τη στιγμή που επαναπροσδιορίζουν νέες έννοιες σχετικά με μητρότητα, ανατροφή, κύηση και σύλληψη (Καντσά 2006: 76).

οργανώνονται και περιστρέφονται γύρω από τους συγγενικούς δεσμούς. Τη δεκαετία του 1970, ειδικά οι γυναίκες ανθρωπολόγοι εντόπισαν πως το βασικό πρόβλημα στις μέχρι τότε μελέτες εντοπιζόταν στις ανδροκεντρικές και εθνοκεντρικές προκαταλήψεις, επειδή τα δεδομένα που είχαν συλλεχθεί προέρχονταν από άντρες συνομιλητές προς άνδρες ανθρωπολόγους. Οι γυναίκες ανθρωπολόγοι πρότειναν την ανάλυση του κοινωνικού φύλου και ακολούθως των σεξουαλικών στερεοτύπων ώστε να απαντήσουν «αν οι γυναίκες είναι οικουμενικά το δεύτερο φύλο» (Καντσά 2006: 73) συμβάλλοντας με τη σειρά τους στη διεύρυνση και κριτική αμφισβήτηση των θεωριών που είχαν συγκροτηθεί μέχρι τότε. Ο Ανδρικόπουλος (2022:2-4) προσθέτει πως οι σύγχρονες μελέτες αντικρίζουν τη συγγένεια αφενός υπό το πρίσμα της διαρκούς κινητικότητας, των κοινωνικών αλλαγών και μεταλλάξεων και αφετέρου σχετικά με την προσαρμοστικότητα της συγγένειας απέναντι στα νέα δεδομένα. Επιπλέον, επισημαίνει πως έναντι της αβεβαιότητας και ρευστότητας του παρόντος, η συγγένεια αποτελεί για τους ανθρώπους ένα σημείο καταφυγής σε αναζήτηση ασφάλειας και σταθερότητας ούτως ώστε να παραμένουν (συνδε-) δεμένοι στο διεθνικό χώρο¹¹.

Με τη Νεωτερικότητα, θεωρήθηκε ότι η οικογένεια πραγματώνει ποιοτικές λειτουργίες στο εσωτερικό της και είναι προσηλωμένη στην ικανοποίηση βαθύτερων και θεμελιωδών αναγκών των μελών της, σε αντίθεση με την προβιομηχανική εποχή που η οικογενειακή ζωή χαρακτηριζόταν από αέναο αγώνα για επιβίωση, παρουσίαζε εντονότερες ελλείψεις σε ουσιώδη αγαθά όπως: στέγαση, υγεία, αναψυχή και εκπαίδευση, καθιστώντας τη συνύπαρξη των μελών της κάτω από την ίδια στέγη σχεδόν ανυπόφορη (Munchie 2009: 43-44). Υπό τα νέα πολιτικά δεδομένα, οι διασυνδέσεις ανάμεσα στο τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο (global-local) πολλαπλασιάστηκαν, με αποτέλεσμα να αναθεωρηθούν έννοιες όπως: έθνος, εθνικές ταυτότητες, τοπικό, χωριό, μετανάστες, πληθυσμοί διασποράς, έμφυλες διαφορές κ.α. Πρόσθετες αλλαγές επήλθαν και στην παράδοση, η οποία εμπλουτίστηκε από περιφερειακά, εθνικά και παγκόσμια στοιχεία εξαιτίας των πληθυσμιακών μετακινήσεων (Mondal 2007: 93-94). Σύμφωνα με τη Λεοντίδου (2015: 300-306), πολλοί ερευνητές αναφέρουν ότι αρχικά η παγκοσμιοποίηση συμβόλιζε, σε πολιτιστικό επίπεδο, την ιδέα του «παγκόσμιου χωριού», τελικά όμως απέδειξε ότι,

¹¹Άρθρο του Ανδρικόπουλου Απόστολου, ανακτημένο στις 03 Σεπτεμβρίου 2022 και δημοσιευμένο στο : https://pure.uva.nl/ws/files/72763198/Transnational_Kinship_Journal_of_the_Royal_Anthropological_Institute.pdf

ειδικά στην περιοχή των Βαλκανίων, τα σύνορα ολοένα σκληραίνουν και διαχωρίζουν τους εντός από τους εκτός. Η ανάδυση νέου τύπου τόπων και παγκοσμιο-τοπικότητας (glocalization) δημιούργησε σύνορα σε κάθε επίπεδο: κοινωνικοοικονομικό, εδαφικό, πολιτικό ακόμα και προσωπικό, κόντρα στην αρχική προσδοκία πως η παγκοσμιοποίηση θα συνοδευόταν από ελπίδα και προσμονή για ένα καλύτερο μέλλον χωρίς εθνικισμούς (Naím 2009: 30) που θα έλυνε ζητήματα, υπερτονίζοντας πως οι ισχυρές δυνάμεις λειτουργούν στον παγκόσμιο χώρο, ενώ η τοπικότητα είναι συνυφασμένη με το έδαφος και δρα περιορισμένα μέσα στα τοπικά όρια της (Bauman 2017: 139-140).

Με την ανάδυση της διεθνικότητας¹² ανατράπηκαν κατεστημένα που ίσχυαν στις εθνικιστικές ιδεολογίες, χρησιμοποιώντας τη συγγένεια κατά κόρον ώστε να χαραχθούν διακριτά όρια ανάμεσα στο *εμείς* και *αυτοί*. Η διαρκής αναπαραγωγή του αφηγήματος από τους κρατικούς θεσμούς, την εκπαίδευση και την οικογένεια είχε ως αποτέλεσμα να καθορίζει ποιες ήταν οι αποδεκτές ή μη μορφές οικογενειακής ζωής (Andrikopoulos 2022: 300-301). Στον αντίποδα του πολιτικού εθνικισμού, ο διεθνισμός προήγαγε το αξίωμα πως οι ενωτικοί δεσμοί ανά τον κόσμο είναι εμφανώς ισχυρότεροι από αυτούς που χωρίζουν τους ανθρώπους (Clavin 2005: 432). Παράλληλα, ενέμενε στον απώτερο στόχο πως η οικοδόμηση υπερεθνικών δομών δύνανται να αποτελέσει την πολιτική στήριξη όλων των λαών του κόσμου, ανεξάρτητα από θρησκευτικές, κοινωνικές, φυλετικές ή εθνικές διαφορές, ενισχύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το όραμα της παγκόσμιας ειρήνης, συνεργασίας και παγκόσμιας ηθικής (Heywood 2007: 328).

Ιδιαίτερα από το 1980 και έπειτα, οι διαρκείς μεταβολές στη δομή οικογένειας, γάμου και συγγένειας επέφεραν αλλαγές που οδήγησαν στον επαναπροσδιορισμό εξέλιξης της οικογενειακής ομάδας. Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις αποτέλεσε η αντιμετώπιση των μεταβολών που επιβλήθηκαν έντονα λόγω του εκσυγχρονισμού και κατόπιν λόγω της παγκοσμιοποίησης. Κατά συνέπεια, η σύγχρονη κοινωνία είναι σήμερα περισσότερο «ανοιχτή» και «ανεκτική» σε νέα οικογενειακά σχήματα εκ διαμέτρου διαφοροποιημένα από αυτά που ίσχυαν στο πρόσφατο παρελθόν (Μουσούρου 1989:11,76,108,135).

¹² Στον όρο δι-εθνικό-τητα, όπου –εθνικό- νοείται η εδαφική, κοινωνική και πολιτιστική όψη των εθνών-κρατών σε αντίθεση με τον απρόσωπο και αφηρημένο όρο της παγκοσμιοποίησης όπου δεν υφίσταται καμία αναγωγή σε συγκεκριμένα κράτη (Kearney 1995: 549).

Σύμφωνα με νεότερες έρευνες δεν ευσταθεί πλέον η έννοια της οικογένειας ως καθολικό ή μονοδιάστατο σχήμα και αυτό διότι οι εθνικοί μέσοι όροι δεν είναι αποκαλυπτικοί σχετικά με τις τοπικές και πολιτισμικές αποκλίσεις. Για παράδειγμα, μετά τις δεκαετίες του '80 και '90, αυξήθηκαν εντυπωσιακά τα διαζύγια και οι οικογένειες των οποίων επικεφαλής ήταν μητέρες. Ομοίως, σε επίπεδο ευρωπαϊκών κρατών, η σύνθεση των νοικοκυριών κάθε άλλο παρά ως ομοιόμορφη μπορεί να χαρακτηριστεί. Συνεπώς είναι ασφαλέστερο να συμπεράνουμε πως η πυρηνική μονάδα, ως οικογενειακός σχηματισμός, οδηγήθηκε με το πέρασμα του χρόνου από τη συνέχιση της ύπαρξής έως τον κατακερματισμό (Munchie 2009: 30-33) γεγονός στο οποίο συνέβαλε και η διεθνική μετανάστευση.

Παρόμοια μοτίβα παρατηρούνται ανά την υφήλιο και οι διαφορές εντοπίζονται στις πολιτικοοικονομικές συνθήκες και ιδιαιτερότητες της εκάστοτε περιοχής. Για παράδειγμα, στις κοινωνίες της νοτιοανατολικής Ευρώπης, γνωστές για την πατριαρχική δομή, το σοσιαλιστικό παρελθόν και τη νεοφιλελεύθερη οικονομία από την οποία προέκυψε μεγάλο κύμα ανεργίας, αποτελούσε συχνό φαινόμενο για τους οικείους ή κοντινούς συγγενείς να αναλαμβάνουν τη φροντίδα των παιδιών. Ωστόσο, όταν ξέσπασαν οι ένοπλες συγκρούσεις του 1990 στη Γιουγκοσλαβία, πολλοί οδηγήθηκαν στη μετανάστευση στο εξωτερικό όπου δημιούργησαν δικές τους τοπικές κοινωνίες και πυρηνικές οικογένειες (Leutloff 2019: 63-69).

Προσοσιαλιστικά, τα βαλκανικά κράτη μοιράζονταν ως κοινό χαρακτηριστικό τον οικογενειακό σχηματισμό της σλαβικού τύπου *zadruga* και κατά κύριο λόγο το πατρογραμμικό σύστημα καταγωγής των βαλκανικών λαών διακρινόταν για την εντονότερη παρουσία κυρίως στους κτηνοτροφικούς νομαδικούς πληθυσμούς και λιγότερο στους γεωργικούς ή αστικούς. Ο κοινός παρανομαστής της πατρογραμμικότητας καθορίζεται στα Βαλκάνια από το «αίμα» και τον «σπόρο», σε αντίθεση με τη μητροπλευρική συγγένεια, που συνδέεται με την «κοιλιά» και το «γάλα». Για παράδειγμα, όταν οι Αλβανοί κάνουν λόγο για την πατρογραμμική καταγωγή αναφέρουν τον όρο «δέντρο αίματος», ενώ για τη μητρογραμμική «δέντρο του γάλακτος», προκειμένου να αναδείξουν τη συμβολική μορφή συγγένειας. Παρόμοιες αντιλήψεις παρατηρούνται και στους Σέρβους, οι οποίοι αναφέρουν αντίστοιχα την πατρογραμμική συγγένεια «από αίμα» και τη μητρογραμμική συγγένεια «από γάλα» (Αλεξιάκης 2006: 103,116).

Ο οικογενειακός σχηματισμός της *zadruga*, είχε προεκτάσεις και στην κρατική οργάνωση. Το κόμμα ή ο ηγέτης, εκλαμβάνονταν αξιωματικά ως πατρικό πρότυπο

(father figure) και ιεραρχικά ήταν πάνω από τα ομογενοποιημένα μέλη της άτυπης αδελφότητας. Η σύσταση των μελών ήταν αυστηρά ανδροκρατούμενη, ομοίως και η συμμετοχή των ανδρών σε επαγγέλματα της βαριάς βιομηχανίας και του στρατού. Για τις γυναίκες απέμενε λίγος, αν όχι ελάχιστος, χώρος στις κρατικές δομές και πάντα σε χαμηλότερο ιεραρχικά επίπεδο, σε τομείς που θεωρούνταν «κατάλληλοι» για γυναίκες όπως εκπαίδευση, πολιτισμός ή υγεία (Verdery 1996: 92-94). Υπό το πρίσμα της φαντασιακής ιδεολογίας κράτος, έθνος και πολίτες (τα παιδιά του έθνους) «μεταμορφώνονταν» σε συγγενείς που έδιναν σώμα, αίμα και ψυχή για την «πάτριά» (fatherland/homeland), ή τη μητέρα πατρίδα (motherland). Στο εθνικό αφήγημα της γης, προστίθεται και η πρόσληψη της θρησκείας. Παρατηρείται πως στις περιπτώσεις της Βοσνίας/Ερζεγοβίνης, οι Μουσουλμάνοι αντιλαμβάνονται διεθνικά/θρησκευτικά την ταυτότητά τους (πολιτισμική συγγένεια) μέσω κοινών βιωμάτων και πολιτιστικών πρακτικών με τους ομόθρησκους Μουσουλμάνους της Αλβανίας ή του Κοσόβου, σε αντίθεση με τους γείτονες Ορθόδοξους Σέρβους ή Καθολικούς Κροάτες, οι οποίοι έδιναν απόλυτη έμφαση στο αίμα, την καταγωγή και την εθνική ταυτότητα (Bryant 2002: 509-513,525).

2.3 Οικογένεια - Συγγένεια

Η μελέτη της οικογένειας αποτελεί σύνθετη διαδικασία και πρόκειται για ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο οργανισμό με διαπολιτισμικές προεκτάσεις. Πέρα από τα δομολειτουργικά και δυναμικά στοιχεία κρίνεται απαραίτητο να μελετάται παράλληλα με το χωρικό και χρονικό πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσεται. Μέσα από τις καθημερινές συνήθειες, το νοικοκυριό αποτελεί το χώρο όπου η οικογένεια και οι συγγενικοί δεσμοί αναπτύσσονται και τα μέλη της μοιράζονται, μαθαίνουν και εξελίσσουν τις σχέσεις τους (Luleva 2016: 48).

Ως επιστημονικό αντικείμενο μελέτης ήταν ανέκαθεν συνδεδεμένο με την κοινωνική σταθερότητα. Ωστόσο, έχασε έδαφος στην ανθρωπολογική επιστήμη κατά τη δεκαετία του '70, κυρίως εξαιτίας των μελετών σχετικά με το φύλο αλλά και ευρύτερων-πρόσθετων αλλαγών που επήλθαν σε τομείς όπως: οικονομία, πολιτική και θρησκεία. Από το 1990 και έπειτα αναδείχθηκε εξαιτίας του φεμινιστικού κινήματος, των ομοφυλόφιλων, των μελετών περί φύλου, σώματος κ.α. Έκτοτε,

κλονίστηκαν τα εδραιωμένα θεμέλια κοινωνικού επιπέδου και τα σημεία σύγκλισης με τη βιολογική διάσταση της συγγένειας (Carsten 2000a: 2-3).

Αναπόφευκτα το ερώτημα «*τι είναι οικογένεια;*» έπρεπε να απαντηθεί κάτω από ένα σύγχρονο πρίσμα. Από τις αρχικές μελέτες του Malinowski μέχρι σήμερα, η διαμάχη των ανθρωπολόγων παρουσιάζει συγκρουσιακά σημεία, αλλά και καινοτόμα δεδομένα, διότι προστέθηκε και το ζήτημα της εγκατοίκησης, το οποίο παρουσιάζει επίσης αντικρουόμενες απόψεις (Yanagisako 1979: 161-165). Σύμφωνα με τους μέχρι τότε ερευνητές, είχαν καθοριστεί συγκεκριμένες ιδιότητες που διέκριναν τη «στοιχειώδη», την «πυρηνική» ή «βιολογική» οικογένεια. Τη δομική βάση αυτού του σχήματος αποτελούσε η συμβίωση δύο ατόμων που είχαν συνδεθεί με τα δεσμά του γάμου και συνιστούσαν τη «Συζυγική Οικογενειακή Μονάδα», με ή δίχως αποκτηθέντα παιδιά ή ακόμα και ενός εκ των συζύγων ήταν χήρος-α με παιδιά. Περαιτέρω κριτήρια αποτελούσαν η κοινή στέγη, η από κοινού επιτέλεση δραστηριοτήτων και η σύνδεση εξ αίματος ή αγχιστείας (Καυταντζόγλου 1996: 36,41).

Πέραν όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, η οικογένεια¹³ ως κοινωνικός θεσμός επιτελεί τον σκοπό εξασφάλισης και συνέχισης της κοινωνίας σε ηθικό και υλικό επίπεδο. Αυτό επιτυγχάνεται με τη διαγενεακή πολιτισμική μεταβίβαση του τρόπου ζωής (μέσω του συστήματος αξιών), των πραγμάτων (μέσω της κληρονομιάς) και της κοινωνικής θέσης (μέσω της διαδοχής). Κατά συνέπεια, η οικογένεια εκτός από την ιδιωτική σφαίρα, εκτείνεται αναπόφευκτα και στη δημόσια, καθώς η οργάνωση της αφορά το συλλογικό βίο, το κοινωνικό σύνολο και τη θέσπιση αυτού μέσω της νομοθεσίας (Μουσούρου 2006: 15-18).

Για την Gittins, η οικογένεια αποτελεί ένα στερεοτυπικό ιδεολόγημα, που αναπαράγεται με απώτερο στόχο τον κοινωνικό έλεγχο. Ισχυρίζεται πως όλοι οι νόμοι, θεσμοί και προνοιακές πολιτικές δημιουργούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να σχηματιστεί ο κανόνας-κοινωνικό μόρφωμα γύρω από τις νόρμες που όλοι καλούμαστε να ακολουθήσουμε. Συνεπώς, ως μέρος του ελεγκτικού λόγου

¹³Διευκρινίζεται πως ιστορικά προηγείται ο όρος «μέση οικογένεια» έναντι της «συμβατικής οικογένειας» επειδή αναφέρεται σε οικογενειακό σχήμα που είναι κοινωνικά αναμενόμενο. Η «κανονική οικογένεια» υπήρξε εξέλιξη της βικτωριανής αντίληψης περί «ιδανικής» ή «τέλειας οικογένειας» ένα σχήμα με το οποίο υποχρεωτικά όφειλαν όλοι να συμμορφώνονται. Το σχήμα της «πυρηνικής οικογένειας» πρόεκυψε προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες της βιομηχανικής οικονομίας. Επί Βιομηχανικής Επανάστασης η κυρίαρχη μορφή οικογένειας ήταν η «εκτεταμένη», ωστόσο, ο παραπάνω προσδιορισμός αδυνατεί να θεωρείται καθολικός επειδή απέχει πολύ από τις σημερινές συνθήκες (Μουσούρου 2006: 10).

αναγνωρίζει πως η οικογένεια επιβάλει τον καθορισμό των έμφυλων ρόλων που αναπαράγονται (Munchie 2009: 34-35). Ανεξάρτητα από τις διακυμάνσεις που έχουν παρατηρηθεί στους σχηματισμούς της οικογένειας, πυρηνικής ή εκτεταμένης, προ- ή μετα-βιομηχανικής εποχής, τα μέλη κάθε οικογένειας μοιράζονται καθημερινά φαγητό, εμπειρίες, στέγη, αναγνωρίζουν μεταξύ τους σχέσεις εξουσίας και φυσικά καλλιεργούνται ψυχοσυναισθηματικοί δεσμοί. Με τον ίδιο τρόπο που το ερώτημα «τι είναι οικογένεια» προβληματίζει τους ανθρωπολόγους, ομοίως προβληματίζει και τους ανθρώπους. Από πολιτισμό σε πολιτισμό και με γνώμονα τη διαδρομή στο χρόνο και το χώρο, η αίσθηση των ανθρώπων για τη συγγένεια φέρει διαφορετικές ερμηνείες και ενίοτε διαφορετική συναισθηματική φόρτιση (Cabral et al. 2012: 385-389). Ακόμα όμως και στη σύγχρονη εποχή που οι οικογένειες βιώνουν λόγω μετανάστευσης γεωγραφικά εμπόδια, κατορθώνουν και επιβιώνουν δίνοντας απάντηση σε όσους θεωρούν πως στα πλαίσια του σύγχρονου τρόπου ζωής η οικογένεια, ακόμη και εάν υπάρχουν πλέον διαφοροποιήσεις στον ορισμό της, έχει υποστεί αποσύνθεση ή βρίσκεται σε έκλειψη (Yanagisako 1979: 182).

2.4 Συμβολική Συγγένεια

Σύμφωνα με τον Schneider¹⁴ η ανθρωπολογία μελετούσε τη συγγένεια υπό το πρίσμα πολιτισμικών κοινωνικών σχέσεων που βασίζονται στη γέννηση και το γάμο. Ωστόσο, στη μεταμοντερνική εποχή, έγιναν δυσδιάκριτα τα όρια ανάμεσα στις βασικές σταθερές βιολογικού και κοινωνικού χαρακτήρα. Η Carsten χρησιμοποίησε στα κείμενα της τον όρο «relatedness» ως ιδιωματοισμό, με στόχο να καλύψει το εννοιολογικό κενό που εκτείνεται πέραν των προκαθορισμένων στεγανών (Carsten 2000a: 3-9). Οι ανθρωπολογικές προσεγγίσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω επαναπροσδιορίστηκαν όταν εισήχθηκαν μη βιολογικές σχέσεις, νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής, ομόφυλοι γάμοι, υιοθεσίες και αναδοχές. Οι σχέσεις που αναδύθηκαν χαρακτηρίστηκαν με σχετική ευκολία από τους ανθρωπολόγους ως μορφές τεχνητής-, συμβολικής -(fictive kinship) συγγένειας ή ψευδό-συγγένειας (pseudokinship), ενώ η υιοθεσία αναφέρθηκε ως «σχεδόν συγγένεια» (quasi kinship), παραλείποντας ωστόσο να απαντηθεί ένα καίριο ερώτημα: *συμβολική συγγένεια ως προς ποιον;* (Howell

¹⁴ «Η οικογένεια σχηματίζεται σύμφωνα με τους κανόνες της φύσης», η ένωση δύο συντρόφων με γάμο, οι οποίοι αποκτούν παιδιά και μοιράζονται τους ίδιους δεσμούς αίματος, το ίδιο γενετικό υλικό και η σχέση τους χαρακτηρίζεται από την αλληλεγγύη (Carsten 2000a: 7).

2006: 155). Για παράδειγμα, οι Ευρωπαίοι θεωρούν συγγενείς ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων, πέραν του στενού οικογενειακού κύκλου όπως φίλους, οικείους που φροντίζουν γείτονες και συναδέλφους. Το γεγονός αυτό οδήγησε τους ανθρωπολόγους στο συμπέρασμα πως ανεξαρτήτως βιολογικών δεσμών ή χιλιομετρικών αποστάσεων, η φροντίδα, το νοιάξιμο (caring) και οι συναισθηματικές σχέσεις είναι οι κυρίαρχοι παράγοντες που τείνουν να οδηγούν τους ανθρώπους σε αυτό που σήμερα ορίζουν «οικογένεια» (Cabral et al. 2012: 388-390).

Στην επιστημονική βιβλιογραφία καταγράφονται επιπρόσθετοι χαρακτηρισμοί συμβολικής συγγένειας όπως: εθελοντική συγγένεια (voluntary kinship), μη συμβατική συγγένεια (nonconventional kinship) και οικογένεια επιλογής (families of choice). Ο κοινός παρανομαστής των παραπάνω περιγράφει οικογενειακού τύπου στενές, νοηματοδοτούμενες, υποστηρικτικές σχέσεις, οι οποίες χτίζονται με το πέρασμα του χρόνου και εντοπίζονται σε πληθυσμιακές υποομάδες με κοινές συνισταμένες όπως: Αφροαμερικανοί, ομοφυλόφιλοι, μετανάστες και ηλικιωμένοι (Voorpostel 2013: 816-817). Αρκετά συχνά παρατηρείται πως στην κοινότητα των ομοφυλόφιλων, πολλοί από τους οποίους αποκληρώνονται ή εκδιώκονται από την εξ αίματος οικογένεια λόγω σεξουαλικών επιλογών, δημιουργείται η οικογένεια επιλογής (families we choose) (Stacey: 2005, 1932). Από τη στιγμή που ως οικογένεια αποκτούν παιδιά (μέσω δότη ή παρένθετης μητέρας), ο βιολογικός παράγοντας (φύση) αντιμετωπίζεται ως επιλογή και όχι ως δεδομένο (Carsten 2000b: 12-13).

Σε μελέτη της Kath Weston σχετικά με τη συγγένεια σε άτομα με ομοερωτικές επιλογές παρατηρήθηκε πως η δυνατότητα επιλογής και η ένταση επιθυμίας δημιουργίας οικογένειας ήταν ικανά στοιχεία να αντιστρέψουν το αξίωμα από «αυτό που είναι αληθινό διαρκεί» σε «ό,τι διαρκεί είναι αληθινό», αντικαθιστώντας με τον τρόπο τους «το παντοτινά με τη διάρκεια και τη μονιμότητα με την επιμονή» (Καντσά 2006: 76). Κατά μία έννοια, προστέθηκε στη συμβολική συγγένεια ένα ειδικό βάρος κοινωνικού και υλικού πλαισίου, αναγνωρίζοντας πως πρόκειται για ιδίωμα αντίθετο με τις περιπτώσεις όπου ως συγγένεια εννοείται το αίμα, το σπέρμα, ή ο γάμος (Carsten 2000a: 1-2).

Τα τελευταία χρόνια η ανθρωπολογία μελετώντας την προσέγγιση της συμβολικής συγγένειας είχε στόχο να αποκωδικοποιήσει τους νέους τρόπους νοηματοδότησης των οικογενειακών και συγγενικών σχέσεων στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες που κόντρα στα παραδοσιακά δεδομένα, αμφισβήτησαν το δίπολο

βιολογία – νόμος και τέθηκε εκ νέου το ερώτημα: «τι καθιστά κάποιον συγγενή;». Από τα τέλη του 20ού αιώνα, που η φύση έπαψε να θεωρείται δεδομένη και το φυσικό μετατράπηκε σε θέμα επιλογής, αποσταθεροποιήθηκε κάθε γνώση που μέχρι τότε είχε εδραιωθεί (Καντσά 2006: 75-76), με αποτέλεσμα η συμβολική συγγένεια να είναι εξίσου σημαντική με συγγενικούς δεσμούς που προκύπτουν από δεσμούς αίματος, γάμου και υιοθεσίας. Στην κατηγορία της συμβολικής συγγένειας για παράδειγμα, εμπίπτουν οι πνευματικοί γονείς ενός παιδιού, που σε πολλές κοινωνίες καταλαμβάνουν περίοπτη θέση και αντιμετωπίζονται ως ισότιμα και ενεργά συμμετέχοντα μέλη της οικογένειας¹⁵.

Σε ανεπίσημο επίπεδο πολλών κοινωνιών, οι άνθρωποι συνηθίζουν να αποκαλούν θείους ή θείες άτομα του στενού φιλικού περιβάλλοντος των γονιών τους, σε θρησκευτικές οργανώσεις κάποια μέλη αναφέρονται στις μεταξύ τους συνομιλίες ως αδερφός και αδερφή, ενώ σε πολλές συμμορίες αυτοαποκαλούνται αδέρφια εξ αίματος (blood brothers). Μπορεί οι παραπάνω σχέσεις να μιμούνται και να αντιγράφουν αντίστοιχες συγγενικές, χαράσσουν όμως εκούσιους και αμοιβαίους δεσμούς¹⁶. Ανεξάρτητα από το αν είναι αποδεκτές από το κοινωνικό περίγυρο, και όχι απαραίτητα ομοφυλόφιλες, οι συμβολικές οικογένειες περιλαμβάνουν όλους τους συγγενικούς ρόλους: γονείς, αδέρφια, θείους κ.α. Για τους επικριτές, θεωρείται από φαντασική έως μη αποδεκτή (imaginary-as if) μορφή συγγένειας (Ball 1972: 299-300), ενώ ορισμένοι εμμένουν στον όρο ψευδο-συγγένεια (pseudokinship). Σε έρευνες έχει καταγραφεί πως α) συγκριτικά με τους άντρες, ο γυναικείος πληθυσμός λειτουργεί σε μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέσεις συμβολικής συγγένειας, β) η συγκεκριμένη μορφή εντοπίζεται συχνότερα μεταξύ ανθρώπων του ίδιου φύλου, γ) οι σχέσεις δοκιμάζονται για περισσότερο από ένα χρόνο πριν χρησιμοποιηθούν συγγενικές ορολογίες, δ) η συγγενική προσφώνηση δεν απέχει από το ηλικιακό όριο του αποδέκτη, π.χ. δεν προσφωνείται κάποιος ως θείος εάν είναι δύο γενιές μικρότερος ή το αντίστροφο και ε) σε αντίθεση με τη βιολογική συγγένεια, οι προσφωνήσεις πηγάζουν από το συναίσθημα συμβολικής συγγένειας που εκδηλώνεται από τον χρήστη προς τον αποδέκτη (Ballweg 1969: 84-87).

¹⁵ Από την πνευματική αναδοχή απορρέουν δεσμεύσεις προστασίας και φροντίδας του παιδιού και αμοιβαίας απαγόρευσης σύναψης γάμου ή σεξουαλικής σχέσης μεταξύ ανάδοχου και παιδιού. Οι σχεδόν μυθικές διαστάσεις που αποδίδονται σε αυτή τη σχέση αναφέρουν προφορικές παραδόσεις όπου η αιμομιξία με συγγενείς α' βαθμού δύναται να συγχωρεθεί, ενώ στην περίπτωση της πνευματικής αναδοχής τιμωρείται βαρύτατα (Stankiewicz 1958: 119-120).

¹⁶ Ανακτήθηκε στις 17 Ιουνίου 2022: <https://family.jrank.org/pages/630/Fictive-Kinship.html>.

Μία ακόμα όψη συμβολικής συγγένειας εντοπίζεται στις περιπτώσεις υιοθεσίας και αναδοχής, όπου τα δεδομένα είναι εξαιρετικά σύνθετα. Παλαιότερα, η αρχική νοοτροπία περί υιοθεσιών απείχε έντονα από τη σημερινή. Οι άνθρωποι αναζητούσαν προς υιοθεσία παιδί με παρόμοια βιολογικά χαρακτηριστικά, η διαδικασία και τα αρχεία φυλάσσονταν υπό συνθήκες μυστικότητας, τα στοιχεία του παιδιού άλλαζαν στο πιστοποιητικό, αποκρύβοντας τη βιολογική οικογένεια και αποκλείοντας οποιαδήποτε πιθανότητα μελλοντικού εντοπισμού (Bhabha 2004: 189). Κόντρα στο πνεύμα του βιοκεντρισμού και ως απότοκο της παγκοσμιοποίησης, η διεθνική υιοθεσία¹⁷ και αναδοχή στη σύγχρονη εποχή είναι κοινωνικά απόλυτα αποδεκτές πρακτικές ανθρωπισμού στις δυτικές κοινωνίες, σε αντίθεση με τις αφρικανικές όπου το θέμα «υιοθεσία» αναφέρεται σπάνια στις ανθρωπολογικές μελέτες (Howell 2009: 151). Τα παιδιά που μετακινούνται στα πλαίσια της διεθνικής αναδοχής/υιοθεσίας ως ιδιότυπη μεταναστευτική, αλλά πλήρως καλοδεχούμενη πληθυσμιακή ομάδα προέρχονται συνήθως από τις ασθενέστερα οικονομικά χώρες του Νότου προς τις ισχυρότερες της Δύσης. Συνήθως τα ζευγάρια προτιμούν μικρά παιδιά, ούτως ώστε να βιώσουν όσο γίνεται νωρίτερα την εμπειρία ανατροφής και να συλλέξουν εμπειρίες όσο το δυνατόν πλησιέστερες με τα ζευγάρια που απέκτησαν τα βιολογικά τους παιδιά (Högbacka 2008: 311,318).

Για την ιδιωματική συγγένεια που αναπτύσσεται μεταξύ παιδιού-γονέα απαιτείται μεγάλη προσπάθεια ώστε να οικοδομηθεί σχέση στοργής και φροντίδας (relatedness) και να ξεπεραστούν παρελθοντικά κατεστημένα όπου η φύση μετατρέπεται σε ανατροφή, το αίμα σε νόμο και το βιογενετικό σε υιοθετημένο. Προκειμένου να γίνει εφικτό και να θεμελιωθεί το παρόν, αναγκαίοι η συμφιλίωση του παιδιού με το παρελθόν, ώστε στη συνέχεια να μεταβεί στο μέλλον. Στις περιπτώσεις διεθνικής υιοθεσίας εντοπίζονται πρόσθετες πολυπλοκότητες. Τα παιδιά που φυλετικά δείχνουν «ξένα» στη χώρα αναδοχής καλούνται σε πρακτικό επίπεδο να ενσωματωθούν και να γεφυρώσουν πολιτισμικές, γλωσσικές κ.α. διαφορές με το περιβάλλον, τη στιγμή που σε φαντασιακό επίπεδο προβληματίζονται για τη βιολογική μητέρα, τη γενέτειρα και την ενδεχόμενη αναζήτηση των καταβολών τους (Yngvesson 2007: 571-576).

¹⁷ Η «αζία» ενός παιδιού είχε εργαλειοποιηθεί. Ως προς τους βιολογικούς γονείς «δεν άξιζε καθόλου» οικονομικά, όμως προς τους ανάδοχους η «αζία» ήταν ανυπολόγιστη σε συναισθηματικό επίπεδο. Ζευγάρια από τη Δυτική Ευρώπη που αναζητούσαν παιδί προς υιοθεσία απευθύνονταν σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, στην Αφρική, Ασία και Λατινική Αμερική. Πέραν των διαφορών σε πολιτισμικό και αξιακό επίπεδο, τα άτεκνα ζευγάρια συνηθίζουν πλέον να αναζητούν παιδιά εκτός των εθνικών συνόρων (Howell 2009: 158).

Τα παραπάνω εμπόδια σχηματίζουν ένα οξύμωρο σχήμα περί αυθεντικότητας της συμβολικής συγγένειας. Αν και οι δεσμοί παιδιού-γονέα χτίζονται μέσα από την καθημερινότητα, υποβόσκουν σημαντικά κενά σχετικά με το παρελθόν και τις ρίζες καταβολής που είναι εξαιρετικά δύσκολο να καλυφθούν. Οι θεοί γονείς καταβάλλουν προσπάθειες να υφάνουν τον μνημονικό ιστό μέσω τελετουργικών διαδικασιών όπως γενεθλίων, φωτογραφιών, παραδόσεων κ.α., ωστόσο η βιολογική συγγένεια λειτουργεί σαν τραυματική υπενθύμιση ή συναισθηματικό κενό που είναι δύσκολο να καλυφθεί και μπορεί μάλλον μόνο να μπαλωθεί (Carsten 2000b: 695-697).

Στις «νέες γεωγραφίες συγγένειας», όπως καταγράφει η Jodi Kim (2009), υπάρχουν πολλές δύσβατες διασταυρώσεις, τις οποίες τα υιοθετημένα ή ανάδοχα παιδιά δεν είναι ποτέ κατάλληλα και πλήρως προετοιμασμένα να διαβούν. Ακόμα και όταν είναι σε θέση-ηλικία να αναζητήσουν ή να επιστρέψουν στη βιολογική οικογένεια, βρίσκονται συνήθως προ εκπλήξεως. Αρχικά, η αναζήτηση των βιολογικών γονέων παρουσιάζεται ως θεραπευτική διαδικασία ή κάθαρση, για να απαλλαγούν από εικασίες, εφιάλτες, φαντασίες και ψυχολογικά τραύματα. Σε δεύτερο στάδιο όμως, η σύγκρουση με την πραγματικότητα είναι συνήθως επώδυνη, κυρίως λόγω υφιστάμενου πολιτισμικού χάσματος και ακολούθως λόγω των όσων αποκαλύπτονται. Πίσω από τις διεθνικές υιοθεσίες/αναδοχές συνήθως υπάρχουν τραυματικά γεγονότα που ώθησαν τους βιολογικούς γονείς να δώσουν το παιδί τους για υιοθεσία όπως: ανεπιθύμητες ή εξώγαμες εγκυμοσύνες, οικονομική αδυναμία ή ανυπερβλήτα εμπόδια που οι βιολογικοί γονείς αδυνατούσαν να ξεπεράσουν (σελ. 874).

Στις υπό μελέτη περιπτώσεις, οι συμμετέχοντες επέλεξαν και προετοιμάστηκαν να εντάξουν στην υπάρχουσα βιολογική τους οικογένεια παιδιά με τα οποία δεν υπήρχε προηγούμενη σχέση. Με τον τρόπο αυτό, κατόρθωσαν να αναπτύξουν σχέσεις συμβολικής οικογένειας με νοηματοδοτούμενες παραμέτρους, έχοντας ως αφετηρία την αποδοχή και κατανόηση ενός Άλλου που έως τότε δεν γνώριζαν. Επικοινωνώντας το παράδειγμα στο υπόλοιπο κοινωνικό τους περίγυρο αποτέλεσαν παράδειγμα ανθρωπισμού και κοινωνικής ευαισθητοποίησης ξεπερνώντας τα όρια της υποδοχής και αποδοχής δημιουργώντας αληθινές σχέσεις που ορίζουν μια οικογένεια.

Κεφάλαιο Τρίτο: Ανθρωπισμός της Φιλανθρωπίας και Κοινωνία των Πολιτών

3. Από την οικογένεια στην ανθρωπιστική βοήθεια

Η Carsten αναφέρει πως η οικογένεια ενισχύεται από τη αμοιβαιότητα της συνύπαρξης (mutuality of being) που πραγματώνεται μέσω μοιράσματος τροφής, σπιτιού, γης, μνήμης και συναισθημάτων, αποδίδοντας μια μάλλον ζεστή και λαμπερή εκδοχή της. Σαφώς και στη συγγένεια δεν εγκιβωτίζονται μόνο θετικές αποχρώσεις, ωστόσο οι ανθρωπολόγοι τείνουν να επικεντρώνονται σε αυτές, υπογραμμίζοντας πως οι οικογενειακές επιτυχίες ή τραγωδίες μετασχηματίζονται σαν προσωπικά βιώματα που διαχέονται διαγενεακά στις αφηγήσεις προς τα παιδιά και τα εγγόνια μας. Κατά κάποιο τρόπο, υποστηρίζει πως γινόμαστε τα παιδιά των παιδιών μας και σηκώνουμε το βάρος της εκάστοτε νίκης ή ήττας και με έναν ιδιαίτερο τρόπο γινόμαστε ταυτόχρονα γηραιότεροι ή νεότεροι. Σε κάθε περίπτωση, οι οικογενειακοί δεσμοί έχουν την ισχύ να διαχέονται μέσα από πολιτισμούς, εποχές και διαμορφώνουν ή ακόμα και στιγματίζουν τη ζωή και την προσωπικότητά μας (Carsten 2013: 245-250).

Υπό συνθήκη αμοιβαιότητας συμβίωσης και συνύπαρξης βρέθηκαν στις αρχές του 1990 πολυάριθμες οικογένειες στην Ελλάδα, όταν υποδέχθηκαν στα σπίτια τους παιδιά από τη Σερβία, προκειμένου να τα ανακουφίσουν, έστω για λίγο, από τη δύνη του πολέμου. Κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 1992-1995, ελληνικές οικογένειες φιλοξένησαν στα σπίτια τους περίπου 12.000 Σερβόπουλα, τα οποία βρήκαν καταφύγιο σε φιλική χώρα, μακριά από γονείς και συγγενείς ζώντας για περίπου έξι μήνες σε ένα αρχικά ανοίκειο περιβάλλον.

Κόντρα στις αντιλήψεις ανθρωπολογικών μελετών που παρουσιάζουν τους Έλληνες ως ατομιστές¹⁸, η Ελλάδα υπήρξε το μόνο κράτος μέλος της Ε.Ε. που ανταποκρίθηκε στο ανθρωπιστικό κάλεσμα του Ερυθρού Σταυρού Σερβίας. Η ευαισθητοποίηση των πολιτών και τα ανιδιοτελή κίνητρα, αποτέλεσαν τα βασικά κριτήρια ώστε να δηλώσουν εθελοντική συμμετοχή, στο πρόγραμμα διεθνικής

¹⁸Σύμφωνα με τη Hirschon το κλισέ «οι Έλληνες είναι ατομιστές» δεν αποτυπώνει επακριβώς την πραγματικότητα, συνιστά όμως δείγμα των εριστικών, εκρηκτικών και συγκρουσιακών σχέσεων. Η διασκέδαση ή η ευκολία που εμπλέκονται σε καυγάδες δίνουν στους δυτικοευρωπαίους την «παραπλανητική εντύπωση ενός αχαλίνωτου ατομικισμού» (Hirschon 2018: 13-14).

φιλοξενίας προσφέροντας ένα διαφορετικό δώρο¹⁹ στα παιδιά του πολέμου που το είχαν ανάγκη. Υπερβαίνοντας εμπόδια όπως σύνορα, γραφειοκρατικές διαδικασίες και εμπόλεμες συγκρούσεις, ο Σερβικός Ερυθρός Σταυρός ανέλαβε και υλοποίησε το πρόγραμμα φιλοξενίας παιδιών από άγνωστες προς τα παιδιά οικογένειες.

Ο ανθρωπισμός της φιλανθρωπίας που επέδειξαν με την εθελοντική ανταπόκριση αποτέλεσε αναμφίβολα μερική - προσωρινή και περιορισμένη δυναμικής λύση ανακούφισης για τα παιδιά που είχαν βρεθεί σε δυσμενείς συνθήκες. Οι οικογένειες που συμμετείχαν διέθεταν τη δέουσα ευαισθητοποίηση και εμπίπτουν στο προφίλ των πολιτών που επιδιώξαν την κοινωνική αλλαγή. Παρόλο που ελλοχεύει ο κίνδυνος να υποβόσκουν σχέσεις ιεραρχίας μεταξύ οικογενειών και φιλοξενούμενων, δυτικών ή μη, η φιλανθρωπία δεν παύει συχνά να θεωρείται μια α-πολιτική και ανιδιοτελής πρακτική προσφοράς (Theodossopoulos 2016: 174,180-182).

Η ανθρωπολογική επιστήμη έχει μελετήσει εκτενώς το ζήτημα του «δώρου» είτε με τη μορφή απτού αντικειμένου είτε με συμβολική έννοια και αφορά στο δυϊσμό μεταξύ δότη-αποδέκτη και στον κύκλο προσφοράς-αποδοχής-ανταπόδοσης. Στις εξωτικές κοινωνίες οι άνθρωποι έκαναν θυσίες προς τους Θεούς και ανέμεναν ανταποδοτικά την εύνοια τους, σήμερα όμως τα δεδομένα έχουν αλλάξει και τα δώρα είναι διαφορετικά. Ανεξάρτητα από την όποια σύσταση του, η προσφορά πηγάζει από το ενδιαφέρον και τα φαινομενικά αλτρουιστικά κίνητρα του δότη προς τη μέγιστη ευχαρίστηση του αποδέκτη, από την επιθυμία να δώσει ένα προσωπικό κομμάτι στον συνάνθρωπό του και από το υψηλό αίσθημα εθελοντισμού ή καθήκοντος. Στην περίπτωση που το δώρο είναι αντικείμενο θα πρέπει να υποδεικνύει πως ο δότης επένδυσε σε αυτό, έχει κάποια αξία χρηματική και είναι προϊόν σκέψης, αναζήτησης και ακόμα και αν είναι συμβολικό, όπως για παράδειγμα η επένδυση χρόνου στις ανθρώπινες σχέσεις, εκλαμβάνεται στις ημέρες μας ως συμβολική χροιά δώρου (Clarke 2007: 98-101). Η άλλη πτυχή που υπογραμμίστηκε στις ανθρωπολογικές έρευνες είναι ο ρόλος του δώρου στη διαμόρφωση δικτύων ανταλλαγής και επικοινωνίας. Υπερβαίνοντας τις τυπολογίες σχετικά με «*την ιδεολογία του τέλειου δώρου*», υπάρχουν ερευνητές που πιστεύουν ότι κάποια δώρα έχουν τη δυναμική να

¹⁹Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ως «αμιγές» ή «καθαρό δώρο» και αφορά την ανιδιοτελή προσφορά που δεν αναμένει οποιαδήποτε μορφή ανταλλαγής ή προσδοκίας (Ροζάκου 2008: 99). Στην ανθρωπολογία ο πρώτος που εισήγαγε την ορολογία ήταν ο Marcell Mauss, ο οποίος επισήμανε πως το δώρο δεν προέρχεται από συμφέρον. Αναφορικά με το δώρο που θεωρητικά δεν δημιουργεί προσδοκίες για αντιδώρημα, ανέφερε πως ακόμα και η ελεημοσύνη δημιουργεί την προσμονή της «θεία Χάριτος» (Ροζάκου 2007: 36-38).

αλλάζουν τη ζωή των ανθρώπων, να τους φέρουν πιο κοντά και να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης ή επιρροής. Η δωρεά οργάνων ή ένα ταξίδι, θεωρείται «ένα από τα καλύτερα δώρα» λόγω συμβολισμού, παραγωγής εμπειριών ή αναμνήσεων. Πρόκειται για έμπρακτη συμβολική ένδειξη όλων όσων οι άνθρωποι επιθυμούν να πουν αλλά αδυνατούν να εκφράσουν με λόγια (Branco-Ilodo et al 2020: 418-420).

Ένα τέτοιου είδους δώρο προσφέρθηκε κατά την περίοδο του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία, σε αυτά τα παιδιά που όταν ταξίδεψαν στην Ελλάδα, δεν γνώριζαν τί θα αντιμετώπιζαν. Αψηφώντας αρχικά εμπόδια, οι οικογένειες επένδυσαν χρόνο και προσωπική δουλειά προκειμένου να τα ενσωματώσουν στην ελληνική πραγματικότητα και να τους δώσουν εμπειρίες και αναμνήσεις, ώστε να απαλύνουν τα τραυματικά βιώματα που έφεραν από την πατρίδα τους. Ωστόσο, το εγχείρημα που στο ξεκίνημα φαινόταν ως *δώρο* των οικογενειών προς τα παιδιά, αποδείχθηκε πως περιελάμβανε αμοιβαιότητα εμπειριών, ένταση και συναισθηματική φόρτιση που άλλαξε τη ζωή όλων των εμπλεκομένων²⁰:

«Τότε που οι συγκρούσεις άγγιζαν τα όρια της ανθρωποσφαγής στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Ήταν όλα τους Σερβόπουλα, μολονότι με την ίδια και χειρότερη ένταση έζησαν τη φρίκη του πολέμου και τα παιδιά των μουσουλμάνων και Κροατών. Δεν χρειάζεται να αναζητήσει κανείς το γιατί, ούτε βεβαίως πρέπει να καταλογίσει μονομέρεια στην ευαισθησία των απλών Ελλήνων που προσφέρθηκαν να φιλοξενήσουν τα παιδάκια. Το κλίμα της εποχής στην Ελλάδα εκινείτο στον άξονα «Ελλάς-Σερβία-Ορθοδοξία» και σε αυτό το πνεύμα αναπτύχθηκαν και οι ανθρωπιστικές πρωτοβουλίες στους περισσότερους τομείς». (Καθημερινή, 06-01-2005)²¹.

Το άρθρο της «Καθημερινής» καταγράφει τη φιλοξενία του εννιάχρονου τότε Λαζάρ Μεντάροβιτς από την οικογένεια της κας Μαλλή στην Καλαμαριά. Η ίδια περιγράφει την ιδιότυπη σχέση που αναπτύχθηκε με το «θετό», όπως αποκαλούσε, παιδί της:

«Δεθήκαμε, ανταλλάξαμε μυστικά κι αναπτύξαμε μια τρυφερή σχέση. Δεν ήρθε να καλοπεράσει και να φύγει. Κι αυτό το ανταπέδωσε

²⁰Στα πεδία της διαπολιτιστικής ψυχολογίας μελετάται το ψυχολογικό φαινόμενο όπου η προσωπικότητα των υποκειμένων επηρεάζεται από τα διαφορετικά περιβάλλοντα και κοινωνικά πλαίσια. Επίσης η συγγενική ή κοινωνική υποστήριξη λειτουργούν βοηθητικά και απαλύνουν, έως ένα βαθμό, παρατεταμένες τραυματικές εμπειρίες (Γεωργιάς 1999: 26-29).

²¹ «Η ιστορία ενός παιδιού πολέμου», άρθρο δημοσιευμένο στην Καθημερινή από 06-01-2005 (Ανακτήθηκε στις 03 Μαΐου 2022).

όλη η οικογένειά του όταν τους επισκεφθήκαμε στο Νόβισαντ... μας πρόσφεραν τα πάντα, ό,τι είχαν. Το 2002 πήγαμε και πάλι να τους δούμε στο χωριό. Μας υποδέχθηκαν με αγάπη, ζήσαμε πιο δυνατές στιγμές. Φεύγοντας η μητέρα του με κοίταξε στα μάτια και μου είπε: Εγώ γέννησα τον Λαζάρ, εσύ τον μεγάλωσες. Είσαι η δεύτερη μάνα του».

Η κα. Μαλλή αναφέρει στην αφήγησή της πως κάνει όνειρα για το μέλλον του και επιθυμεί να συμπαρίσταται σε κάθε βήμα του καθώς θεωρεί πως τα αισθήματα φιλίας και αγάπης που αναπτύχθηκαν ανάμεσα τους είναι «έναν ιερό δεσμό και το σπίτι μας μια σανίδα σωτηρίας...» (ο.π.). Αναμφίβολα η φιλοξενία αποτελεί ουσιαστικό παράδειγμα ανθρωπισμού της φιλανθρωπίας, αλληλεγγύης και ανιδιοτέλειας, ενώ τα δώρα που πρόσφεραν μεταξύ τους και η αμφίδρομη σχέση που αναπτύχθηκε, σημάδεψαν τις ζωές τους, με αποτέλεσμα οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα να συνεχίζουν τη διαγενεακή αφήγηση των γεγονότων με ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση.

Επιπρόσθετα, ο όρος «ανθρωπισμός» περικλείει αξίες και πιστεύω αναφορικά με την ισότητα και αξιοπρέπεια των ανθρώπων, τη δημοκρατική – ειρηνική συνύπαρξη και επίλυση προβλημάτων σε όλα τα μήκη και πλάτη του κόσμου. Ωστόσο, οι οικουμενικές έννοιες που πρόσβευε βρέθηκαν σε κατάσταση κρίσης όταν ξέσπασαν αλυσιδωτά γεγονότα σε παγκόσμιο επίπεδο. Πραγματοποιώντας ένα σύντομο απολογισμό του προηγούμενου αιώνα σημειώθηκαν γεγονότα που άλλαξαν το ρου της ιστορίας: ο ναζισμός σκόρπισε τη γενοκτονία, τα σοσιαλιστικά καθεστώτα μετατράπηκαν σε δικτατορίες, οι καπιταλιστικές κοινωνίες απέδειξαν πως κάθε άλλο παρά ενθάρρυναν το ελεύθερο-θεμιτό εμπόριο και η εξαθλίωση βιοτικού επιπέδου σε υπανάπτυκτες χώρες ξεπέρασε κάθε όριο. Ο ανθρωπισμός επανέκαμψε στα μισά του 20ού αιώνα ως οργανωμένη μορφή έκφρασης και έγινε περισσότερο έντονος με την εξάπλωση των κινημάτων που θέλησαν να αφυπνίσουν τη «σιωπηλή γενιά», με αποτέλεσμα να ενεργοποιηθούν μαζικά οι άνθρωποι για ζητήματα όπως φυλετικές διακρίσεις, πολέμους, απολυταρχικά καθεστώτα και φτώχεια (Edel 1968: 293).

3.1 Κοινωνία των Πολιτών

*«Societas civilis...Civility...καθορίζει όχι μόνο τους καλούς τρόπους ή τους ευγενικούς πολίτες, αφορά την κοινωνική συνθήκη όπου η βία έχει ελαχιστοποιηθεί...»
(Kaldor 2003: σελ. 8)²²*

Ως φαινόμενο της πρώιμης νεωτερικότητας οι αυτόνομοι οργανισμοί που εμφανίστηκαν ενεργά κάλυψαν ένα φάσμα ανάμεσα σε κυβερνήτες και κυβερνώμενους. Τα ενδιάμεσα στρώματα των πολιτών ενισχύθηκαν σημαντικά προστατεύοντας τους απλούς ανθρώπους από την ελίτ και αντιστρόφως, προστάτευαν την ελίτ από τις λαϊκιστικές πιέσεις. Ομοίως, το ίδιο σχήμα εφαρμόστηκε και στην ύστερη ή παγκοσμιοποιημένη Νεωτερικότητα σε οικουμενικό πλέον επίπεδο. Ορισμένες από τις θετικές επιτυχίες της κοινωνίας των πολιτών αποτέλεσε η επίτευξη στόχων σε τομείς όπως εκπαίδευσης, επιδομάτων, εργασίας κ.α. Επιπλέον, μια από τις σπουδαιότερες εξελίξεις υπήρξε η ταχύτατη ανάπτυξη των Μ.Κ.Ο. και των κοινωνικών κινημάτων, όπου οι πολίτες απέκτησαν τη φωνή που τους εξέφραζε σε αντίθεση με τα συνδικαλιστικά όργανα και τα παραδοσιακά κόμματα (Μουζελής 2010: 491-497).

Αναπόφευκτα, η κρίση του υπαρκτού σοσιαλισμού και του μαρξισμού πυροδότησε πυκνές συζητήσεις σχετικά με την «κοινωνία των πολιτών» (στο εξής ΚτΠ). Η Νεωτερικότητα τις ανάσυρε από τη λήθη και επαναπροσδιόρισε το μοντέλο οργάνωσης κοινωνικών σχέσεων ως αναπόσπαστο μέρος του εξελικτικού σχήματος πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης. Σύμφωνα με τους κυρίαρχους ορισμούς η ΚτΠ καταλαμβάνει τον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ οικογένειας και κράτους. Οι ανθρωπολογικές προσεγγίσεις έχουν σταθεί κριτικά απέναντι στον εθνοκεντρικό δυισμό ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία, καθώς δεν εκφράζεται ενιαία και οικουμενικά ως σύνολο. Υπάρχουν πολλές ΚτΠ με διαφοροποιημένο περιεχόμενο, πρακτική και ανατροφοδότηση ανάλογα με το όραμα της κοινωνίας όπου διαβιούν και δραστηριοποιούνται. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση κύριος αντιπρόσωπος είναι ο εθελοντής, επειδή ενσαρκώνει το πρότυπο του υπεύθυνου πολίτη που συμμετέχει ανιδιοτελώς σε δράσεις για το «καλό της κοινωνίας» και το «κοινωνικό σύνολο». (Ροζάκου 2008: 104-112).

²² Kaldor 2003: *Global Civil Society: an answer to war.*

Οι εμπόλεμες συγκρούσεις του 20ού αιώνα κινητοποίησαν κράτη και πολίτες αναλαμβάνοντας ενεργό δράση ωθώντας τους στη δημιουργία διεθνών οργανισμών, ΜΚΟ και ειρηνευτικών κινήσεων με στόχο την προάσπιση της παγκόσμιας ειρήνης. Για παράδειγμα, τα Η.Ε. αποτελούν κρατικού επιπέδου οργανισμό, ενώ οι ειρηνευτικές οργανώσεις (ειδικά όσες άνθισαν κατά τις δεκαετίες '60 - '70) εκπροσωπούσαν την κοινωνία των πολιτών. Οργανισμοί όπως η UNESCO συνεργάζονταν με την ΚτΠ και με πολυάριθμες ΜΚΟ, προκειμένου να επιτύχουν την αποστολή που πρεσβεύει πως «η ειρήνη πρέπει να εδραιωθεί στις βάσεις του ανθρωπισμού και της αλληλεγγύης» (Vesa 2014: 119-120). Οι διαρκώς μεταβαλλόμενες και επίπονες εξελίξεις παγκοσμίου επιπέδου μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αποτελούσαν αναγκαιότητα ως προς την ανάδειξη και ενίσχυση του αξιακού συστήματος του ανθρωπισμού. Ωστόσο, η διάκριση «δημόσιου»-«ιδιωτικού»²³, τοπικού και παγκόσμιου υπήρξε επακόλουθο των αμφισβητήσεων που σημειώθηκαν από το 1960 και έπειτα. Μέχρι τότε το έθνος-κράτος αναφερόταν ως μοντέλο κοινωνικότητας με κεντρικό άξονα την ομοιότητα που πήγαζε από τη συγγένεια και το αίμα. Έκτοτε, οι πολίτες ξεκίνησαν να επενδύουν με πολιτικό και πολιτισμικό περιεχόμενο τις κοινωνικές σχέσεις (κοινωνικότητα) της καθημερινότητας, με αποτέλεσμα την κατασκευή οραμάτων για την κοινωνία, παύοντας την αποκλειστική ταύτιση του πολιτικού με τις κρατικές ή κυβερνητικές λειτουργίες. Από το 1980 και έπειτα, η εξω-οικιακή κοινωνικότητα ανέδειξε μορφές εθελοντικής δράσης, ανιδιοτελούς κοινωνικότητας και πολιτικών διαστάσεων «ιδεολογιών καθαρού δώρου», αναδεικνύοντας πως η κοινωνία των πολιτών βρίσκεται «ανάμεσα στο κράτος και την οικογένεια» (Ροζάκου 2008: 97-104). Σύμφωνα με την Kaldor, κύριοι υπέρμαχοι της παραπάνω άποψης ήταν οι Hegel και Marx, οι οποίοι πίστευαν πως η ΚτΠ αποτελούσε φαινόμενο του εκμοντερνισμού. Στο έργο της «Global Civil Society» προτείνει πέντε εκδοχές της ΚτΠ και τη διαχωρίζει σε: α) *Societas civilis*, β) μπουρζουαζία, γ) ακτιβιστική, δ) νεοφιλελεύθερη και ε) μεταμοντέρνα, διευκρινίζοντας πως κομβικά σημεία για την ανάπτυξη της ΚτΠ σε οικουμενικό επίπεδο αποτέλεσε το τέλος της ψυχροπολεμικής περιόδου κατά την οποία «έσπασαν» τα εσωτερικά σύνορα των κρατών και διευρύνθηκαν περαιτέρω με την παγκοσμιοποίηση (Kaldor 2003: 5-16).

²³Ο David Held τονίζει πως η κοινωνία των πολιτών είναι αδύνατον να διαχωριστεί από το κράτος επειδή αποτελεί το νομικό πλαίσιο εντός του οποίου συγκροτείται και αναπτύσσεται. Περαιτέρω τομείς συγκρότησης αποτελούν η οικία, η πολιτική, ο πολιτισμός και η οικονομία (Held 2007: σελ.376).

Η ΚτΠ περιλαμβάνει σχηματισμούς όπως θρησκευτικές, ανθρωπιστικές, περιβαλλοντικές οργανώσεις, ΜΚΟ, φοιτητικές ομάδες και λοιπές οντότητες κοινωνικού ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος που έχουν ιδρυθεί και στηρίζονται εθελοντικά από πολίτες. Υπό ευρύτερη έννοια, στόχος των οργανώσεων είναι να πιέσουν κρατικούς φορείς ή θεσμούς προς επίτευξη μεταρρυθμίσεων. Ειδικότερα σε αδύναμα κράτη έχει παρατηρηθεί πως η δράση τους αναπληρώνει ή συμπληρώνει την κρατική δομή, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τη δράση τους σε χώρες της Αφρικής, Ασίας και Ανατολικής Ευρώπης (O'Regan 2018: 3-9) και θεωρείται πως οι υπερεθνικοί οργανισμοί αποτελούν απότοκο της ΚτΠ και πως μεταξύ τους υπάρχουν αλληλένδετες προεκτάσεις (Kumar 2007: 413).

Λειτουργώντας σε οικουμενικό πλαίσιο που περικλείει εθνικά κράτη, διεθνείς και διεθνικούς δρώντες/οργανισμούς, οι διεθνείς ΜΚΟ δραστηριοποιούνται σε εκστρατείες προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διανομής βοήθειας και διάθεσης πόρων (Τζιφάκης 2014: 126-129). Όπως αναφέρει ο Bauman, με την οικουμενοποίηση των δικαιωμάτων έγινε συστηματική προσπάθεια προκειμένου να εξομαλυνθούν οι ανισότητες και να αποκτήσουν τη δική τους φωνή κατηγορίες ανθρώπων που έως τότε δεν ακούγονταν (Bauman 2012: 28-29).

Συχνά υπερεθνικοί φορείς όπως το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Ηνωμένων Εθνών (UNDP) κ.α. εκπονούν προγράμματα χρηματοδότησης προς τρίτες χώρες και συνεργάζονται τακτικά με εθνικούς οργανισμούς, εκκλησιαστικές και φιλανθρωπικές οργανώσεις προκειμένου να υλοποιήσουν έργα υποδομών, ανθρωπιστικής βοήθειας και οικονομικής ανασυγκρότησης. Επίσης, πλούσιο έργο έχουν εξειδικευμένες ΜΚΟ ή ιδρύματα τα οποία διαθέτουν παραρτήματα σε πολλές χώρες (π.χ. Ίδρυμα Soros) τα οποία διαχειρίζονται προγράμματα που αφορούν τη δημόσια υγεία, τις οικονομικές υπηρεσίες, την επαγγελματική κατάρτιση και εκπαίδευση • μεταξύ των οργανισμών που εκπονούν διεθνή και εθνικά προγράμματα βοήθειας είναι ο Ερυθρός Σταυρός (Sampson 2007: 115-116) και ο διεθνής οργανισμός Action Aid, ο οποίος έχει ως αρχικό όραμα τον μετασχηματισμό της εικόνας της υφελίου σε παγκόσμια, οικουμενική οικογένεια με κύρια προτεραιότητα την ασφάλεια, ευημερία και πρόοδο (κυρίως) των παιδιών όλου του κόσμου.

Αντλώντας αρχικές πληροφορίες για τη λειτουργία του οργανισμού Action Aid από επιστημονικές δημοσιεύσεις και την επίσημη ιστοσελίδα του οργανισμού, ήρθα σε επικοινωνία με εκπρόσωπο του οργανισμού, που με παρέπεμψε στη Νεφέλη, εργαζόμενη σε θέση ευθύνης ενός ελληνικού παραρτήματος του οργανισμού.

Πρόκειται για μια νέα γυναίκα, απόφοιτη Πανεπιστημίου με ευρύ πεδίο γνώσεων πέραν των εγκύκλιων σπουδών της που από τα πρώτα λεπτά της συνέντευξης ήταν ευδιάκριτο πως εκτός από την εμπειριστατωμένη περιγραφή σχετικά με το έργο του οργανισμού, η ίδια ταυτίζεται με τη φιλοσοφία και τη λειτουργία του. Ούσα εύγλωττη περιέγραψε με σαφήνεια την αποστολή της Action Aid σε διεθνικό αλλά και τοπικό επίπεδο, κάνοντας αναφορές στους μακροπρόθεσμους στόχους των προγραμμάτων που λειτουργούν υπό την αιγίδα του:

Οι άνθρωποι της οργάνωσης έθεσαν εξ αρχής ως στόχο την προσέγγιση από κάτω προς τα πάνω, έχοντας πλήρη επίγνωση της διεθνικής και παγκόσμιας πραγματικότητας σε ζητήματα όπως προσφυγικό, αναλφαβητισμός, φτώχεια, έλλειψη έργων υποδομής κ.α. και ενεργοποίησαν διαδοχικά προγράμματα κοινωνικού, εκπαιδευτικού και πρωτίστως ανθρωπιστικού προσανατολισμού. Προκειμένου να γίνει εφικτό, αφουγκράζονται, μελετούν και ερευνούν κάθε υπάρχον πρόβλημα με σκοπό να προτείνουν ή να εφαρμόσουν λύσεις στο μέτρο του δυνατού. Κεντρική στρατηγική της Action Aid αποτελεί η ενίσχυση των παιδιών ούτως ώστε ως μελλοντικοί πολίτες να είναι ενεργοί και συμμετοχικοί στις προκλήσεις της καθημερινότητας. Απώτερος στόχος αποτελεί η ανάδυση της ενεργούς πολιτιότητας, ως απότοκο ενημέρωσης, επιμόρφωσης και δράσης, χωρίς καμία επιβολή. Συνεπώς, το έργο του οργανισμού δεν περιορίζεται αποκλειστικά στο πρόγραμμα αναδοχής παιδιών, ούτε σε λύσεις ή έργα προσωρινής ανακούφισης. Αντιθέτως, στοχεύει στην ενδυνάμωση των παιδιών όλου του κόσμου προκειμένου να χτίσουν γνώση σχετικά με τα δικαιώματα που μπορούν με κάθε νόμιμο τρόπο να διεκδικήσουν, ποτέ με χρήση οποιασδήποτε μορφής βίας, να επενδύσουν στην πρόοδο και την ευημερία, σε ατομικό, οικογενειακό, κοινοτικό και συλλογικό επίπεδο (Νεφέλη).

Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των υπανάπτυκτων κρατών της Ανατολικής και ΝΑ Ευρώπης, η ΚτΠ προέκυψε ως αναγκαιότητα, όπου η συμβολή ήταν πολυαναμενόμενη προκειμένου να υπάρξει διαφύλαξη των ατομικών ελευθεριών και ομαλή μετάβαση προς τους δημοκρατικούς θεσμούς (Lahiry: 2005, 29-30). Μέχρι τότε, κυριαρχούσαν οι διαδηλώσεις, η αλληλοβοήθεια μεταξύ συγγενών (kinship volunteering), ο ακτιβισμός και η βοήθεια από εκκλησιαστικές ομάδες (Balfour et al. 2020: 5).

Στη διαδικασία εκσυγχρονισμού των πρώην κομμουνιστικών κρατών και στη μελλοντική ένταξη εντός ευρωπαϊκών πλαισίων, η Δύση σύστησε σειρά προγραμμάτων με στόχο την αναβάθμιση και την πρόοδο. Αρωγοί του εγχειρήματος ήταν μη κυβερνητικές οργανώσεις, διεθνείς οικονομικοί και αναπτυξιακοί οργανισμοί, που λειτουργούσαν για την εγχώρια ανάπτυξη και στήριξη. Ωστόσο, η επιτόπια μακροχρόνια δράση των ΜΚΟ επισκιάστηκε από τον υφιστάμενο σκεπτικισμό και την καχυποψία των γηγενών σχετικά με τα κίνητρα δράσης των ξένων, ενώ συχνά η λειτουργία/παρουσία τους διέτρεχε τον κίνδυνο να θεωρείται ακόμα και ως αναποτελεσματική (Sampson 2007: 107-118).

Αρχικά, η συμμετοχή της ΚτΠ ήρθε να προστεθεί επικουρικά στην έως τότε επικρατούσα νοοτροπία πως όσα συνέβησαν στον πόλεμο θα εξετάζονταν συν τω χρόνω. Στη συνέχεια, επιτεύχθηκε δημόσιος διάλογος με αποτέλεσμα να εισαχθούν στην πολιτική ατζέντα ζητήματα όπως καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εγκλήματα πολέμου και ατέρμονες εθνοτικές και θρησκευτικές συγκρούσεις προκειμένου να ακολουθήσουν νομοθετικές μεταρρυθμίσεις και να αποδοθούν ευθύνες για τις εμπόλεμες θηριωδίες μεταξύ 1990-1995 (Kostovicova 2013: 102-104). Όσο η μετάβαση προς τον εκδημοκρατισμό ήταν εν εξελίξει από τα τέλη του 1980 και έπειτα, γεννήθηκαν τεράστια ερωτήματα αναφορικά με την πρόοδο των μετασοσιαλιστικών κρατών. Η ΚτΠ στις χώρες αυτές θεωρήθηκε ως «ένα αναγκαστικά ηθικό αγαθό» (Mondal 2007: 11,142-148) που δημιουργήθηκε εκ του μηδενός προκειμένου να ευθυγραμμιστούν με τις δυτικές προσδοκίες και αξίες ώστε να ευδοκιμήσουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ελεύθερη αγορά. Ωστόσο η μετάβαση έφερε τους πολίτες αντιμέτωπους με μια «νέα Ορθοδοξία» όπως ανέφερε ο Leftwich, με οικονομικές, κοινωνικοπολιτικές και θεσμικές προκλήσεις για τις οποίες οι τοπικοί πληθυσμοί δεν ήταν έτοιμοι (ό.π.).

Από τη μεταβατική διαδικασία δεν εξαιρέθηκε ούτε η Ελλάδα, κάτω από διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, συγκριτικά με τις όμορες προς αυτή χώρες. Η μετάβαση αφορούσε στην αποκατάσταση από το δικτατορικό καθεστώς και παρόλο που η ΚτΠ, τη δεδομένη στιγμή, ήταν ατροφική δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την ανάδυσή της. Κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της Μεταπολίτευσης οι κρατικοί χειρισμοί και συνεννοήσεις μεταξύ απερχόμενων και

επερχόμενων πολιτών ελίτ διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της²⁴ (Λουκίδου 2015: 337-353), αντικαθιστώντας την «πολιτική κοινωνία» με την «κοινωνία των πολιτών», οι δράσεις της οποίας θεωρούνται νεοφιλελεύθερες και πραγματοποιούνται στα πλαίσια αποκατάστασης της Δημοκρατίας. Ιδιαίτερα από το 1990 και έπειτα, ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία συνοδεύτηκε από την ανασφάλεια περί ενδεχόμενης επαναχάραξης συνόρων των κρατών, ενώ η μαζική εισροή μεταναστευτικών πληθυσμών πρώην σοσιαλιστικών χωρών οδήγησε σε έξαρση της ξеноφοβίας (Τσιμπιρίδου 2003: 194). Στην Ελλάδα, ως χώρα υποδοχής μεταναστευτικού ρεύματος, δραστηριοποιήθηκαν οργανώσεις της ΚτΠ προς υπεράσπιση των δικαιωμάτων των μεταναστών όπως στέγαση, σίτιση, ένδυση κ.α. Με τις συντονισμένες δράσεις τους έθεσαν έναντι κρατικού αλλά και κοινωνικού διαλόγου και προβληματισμού θέματα αναφορικά με την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών, την ενσωμάτωση, την επαγγελματική απασχόληση, τη μόρφωση τους κ.α. (Παπαδόπουλος 2017: 65-70).

Κοντολογίς, στις υπό μελέτη περιπτώσεις της παρούσας εργασίας τόσο από πλευράς πρωτοβουλίας φιλοξενίας των «παιδιών του πολέμου» όσο και στην περίπτωση της Action Aid κεντρικό σημείο αναφοράς αποτελούν οι ενεργοί πολίτες, ο εθελοντισμός (Αφουξενίδης 2015: 37) και η προσπάθεια υπέρβασης των φαντασιακών εθνικών συνόρων με κύριο γνώμονα τον ανθρωπισμό, αποδεικνύοντας πως σκοπός της ΚτΠ δεν είναι η ανάδυση πολιτικών σχηματισμών αλλά η δημιουργία ενός δημόσιου χώρου ανάμεσα στους πολίτες και το κράτος με απώτερο στόχο να εισακουστεί το μήνυμα και η φωνή τους προκειμένου να ληφθούν βελτιωτικές πολιτικές αποφάσεις (Melucci 1985: 815).

²⁴ Παρόλο που η οργανωσιακή δομή της ΚτΠ ήταν άτυπη, σε αρκετές περιπτώσεις κατόρθωσε να συγκεντρώσει πλήθος κόσμου κινητοποιώντας τους πολίτες. Οι άτυπες συλλογικότητες και συμμετέχοντες της ΚτΠ έφεραν σε δημόσιο διάλογο αιτήματα όπως το «αυτόματο διαζύγιο», μεταρρυθμίσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα και άσκησαν πιέσεις για τη μετεγκατάσταση του αεροδρομίου του Ελληνικού. Εξαιτίας του άτυπου χαρακτήρα τους είχαν προβεί σε αντισυμβατικές μεθόδους δράσης και συμμετοχής. Έκλειναν δρόμους με γεωργικά μηχανήματα, κατασκεύαζαν «φυλάκια» όπου διανυκτέρευαν, ενώ κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων δεν έλειψαν οι περιπτώσεις άσκησης βίας και τραυματισμών πολιτών (Λουκίδου 2015: 339-353).

3.2 Όψεις Φιλοξενίας και Ανθρωπισμού Φιλανθρωπίας μέσα από εθνογραφικά παραδείγματα

*«...Η φιλοξενία συνεχίστηκε μετά το τέλος του πολέμου,
ενώ η φιλία διαρκεί μέχρι σήμερα...»
(Blagojević 2010a: σελ. 836)²⁵*

Εν μέσω όξυνσης των εμπόλεμων συγκρούσεων στη Γιουγκοσλαβία, το 1992 ο Σερβικός Ερυθρός Σταυρός ανέλαβε την υλοποίηση του προγράμματος φιλοξενίας παιδιών από τη Σερβία και τη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας. Το καλοκαίρι του ίδιου έτους φιλοξενήθηκαν τα πρώτα παιδιά στις εγκαταστάσεις των καλοκαιρινών κατασκηνώσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας Ελλάδας, ενώ την επόμενη χρονιά φιλοξενήθηκαν και άλλα παιδιά, αυτή τη φορά στην Κω. Το 1994, σε συνεργασία με την Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος (ΚΕΔΚΕ) το πρόγραμμα φιλοξενίας διευρύνθηκε σε πόλεις ανά την ελληνική επικράτεια έχοντας αρχικά χρονική διάρκεια έξι μηνών (Blagojević 2016: 588). Για την εκπόνηση του προγράμματος ο Ερυθρός Σταυρός Σερβίας συνεργάστηκε με την Επιτροπή Προσφύγων της Κυβέρνησης της Δημοκρατίας της Σερβίας, το Δήμο Βελιγραδίου, το Υπουργείο Παιδείας κ.α., προκειμένου να φιλοξενηθούν σε ελληνικές οικογένειες ή κατασκηνώσεις παιδιά από τη Σερβία και τη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας κατά τη διάρκεια των ετών από το 1994 μέχρι το 1996. Τα κριτήρια επιλογής είχαν καθοριστεί από τον Ερυθρό Σταυρό Σερβίας σύμφωνα με τα οποία τα παιδιά που είχαν προτεραιότητα αφορούσαν όσα ήταν ορφανά, εκτεθειμένα σε κίνδυνο, προσφυγόπουλα που είχαν εκτοπιστεί από το Κοσσυφοπέδιο και τα Μετόχια ή ανήκαν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (Blagojević 2010a: 831-832). Για την υλοποίηση του προγράμματος, από ελληνικής πλευράς, η ΚΕΔΚΕ συνεργάστηκε με τον Ερυθρό Σταυρό Ελλάδας, το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, την Εκκλησία Ελλάδας και άλλους είκοσι κρατικούς/διεθνείς οργανισμούς και κοινωνικούς φορείς²⁶. Η ανθρωπιστική βοήθεια που απεστάλη από την Ελλάδα από το 1990 και έπειτα, κυρίως προς τη Σερβία και τους Σέρβους της Βοσνίας και Κροατίας, αποτέλεσε από παράδειγμα αλληλεγγύης που υπογράμμιζε τη διαχρονική ελληνο-σερβική φιλία (Τοκιά 2012: 123).

²⁵ Blagojević 2010a: σελ. 836.

²⁶ <https://neoskosmos.com/el/2020/08/29/news/greece/ta-paidia-apo-tin-empolemi-vosnia-kai-oi-ellines-afaneis-iroes/> ανακτήθηκε στις 07 Ιουλίου 2022.

Οι όψεις φιλοξενίας και ανθρωπισμού αποτελούσαν από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα αναπόσπαστο στοιχείο στις ανθρώπινες κοινωνίες και αναπτυσσόταν σε προσωπικό, διακρατικό ή διεθνικό επίπεδο. Μεταξύ των δύο μερών, οικοδεσπότη – φιλοξενούμενου, ανταλλάσσονταν πλειάδα πληροφοριών, μετατρέποντας τη συμβολική πράξη συμβίωσης σε συγκεκριμένα χωρικά/χρονικά πλαίσια, γεφυρώνοντας το «...*Εγώ και Εμείς (οικοδεσπότης/κοινωνία υποδοχής) με το ξένο, το Άλλο (φιλοξενούμενος)...*» (Σιδέρη 2017: 4-7). Διαχρονικά, η προσφορά φιλοξενίας είχε τεράστια συμβολή στη διαπολιτισμική συνύπαρξη των λαών, στην καλλιέργεια του αλτρουισμού και στην ομαλοποίηση συγκρουσιακών σχέσεων, ενώ ως πρακτική, θεωρείτο σύμβολο πολιτισμού και αρετής, ιερός κανόνας ή ηθικό χρέος έναντι των Θεών και οι φιλοξενούμενοι αντιμετωπιζόνταν ως τιμώμενα - ιερά πρόσωπα σταλμένα από τους Θεούς (Blagojević 2010a: 829-830).

Στις υπό μελέτη περιπτώσεις, η φιλοξενία/αναδοχή αναδύεται ως μια συμβολική πράξη ανθρωπισμού, με διδακτικό και παραδειγματικό χαρακτήρα προς το οικογενειακό και κοινωνικό σύνολο. Ειδοποιός διαφορά στις παραπάνω περιπτώσεις αποτελεί το γεγονός πως τα συγκεκριμένα παιδιά δεν προέρχονταν από παραβατικές ή ακατάλληλες οικογένειες από τις οποίες εγκαταλείφθηκαν, απομακρύνθηκαν ή επειδή οι γονείς απώλεσαν την κηδεμονία τους. Αμφότερες οι περιπτώσεις μελέτης αφορούν μια διαφορετική απόχρωση αναδοχής, η οποία έδρασε/δρα επικουρικά σε παιδιά που δεν έπαυσαν να διατηρούν επαφή με το εξ αίματος οικογενειακό περιβάλλον, ενώ παράλληλα ανατροφοδοτούνταν από τους ανάδοχους να τιμούν την καταγωγή, τη γλώσσα, τη θρησκεία και τις παραδόσεις τους, δίνοντας την αίσθηση μιας ευρύτερης εναρμονισμένης συμβολικής οικογένειας (fictive kinship).

Στην περίπτωση της διεθνικής φιλοξενίας των παιδιών πολέμου, οι οικογένειες πέραν των αγνών προθέσεων, είχαν προετοιμαστεί (έως ένα βαθμό) να αντιμετωπίσουν συνθήκες παρόμοιες με τις οικογένειες που συμμετέχουν σε λοιπά προγράμματα προσωρινής ή μη αναδοχής: πολιτισμικό χάσμα, θρησκευτική διαφορετικότητα, γλωσσικά εμπόδια και διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης. Σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό, το πρόγραμμα φιλοξενίας επρόκειτο να έχει τριετή διάρκεια, ωστόσο η επιτυχία του ήταν τόσο αξιόλογη που ακόμα και μετά τη λήξη του πολέμου, πολλά από τα παιδιά συνέχισαν να έρχονται αυτοβούλως (ορισμένα συνεχίζουν μέχρι σήμερα) τις περισσότερες φορές συνοδευόμενα από μέλη της οικογένειάς τους. Παράλληλα, επί σειρά ετών τα δημοσιεύματα του τοπικού τύπου

των Δήμων αναπαρήγαγαν με τον ίδιο ρυθμό το πρόγραμμα φιλοξενίας των παιδιών από τις ελληνικές οικογένειες²⁷, με αποτέλεσμα να επανακινητοποιούνται διαρκώς οι πολίτες, οι Δήμοι και επίσημοι φορείς, προκειμένου να φιλοξενήσουν και πάλι παιδιά από την πρώην Γιουγκοσλαβία.

3.3 Τα κριτήρια επιλογής

Προκειμένου να υλοποιηθεί το πρόγραμμα φιλοξενίας «των παιδιών του πολέμου», οι οικογένειες αναδοχής μπορούσαν να δηλώσουν συμμετοχή στα κατά τόπους γραφεία των Δήμων ή Κοινοτήτων. Οι υποψήφιες οικογένειες θα έπρεπε να πληρούν ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως :

- να έχουν παιδιά κοντά στην ηλικία των φιλοξενούμενων
- να απουσιάζει το κίνητρο ενδεχόμενης εκδήλωσης επιθυμίας υιοθεσίας τους
- να έχουν ευρεία αντίληψη περί εθνικών, θρησκευτικών και κοινωνικών θεμάτων
- να είναι κοινωνικά δραστήριοι με θετική εικόνα στο κοινωνικό σύνολο και
- να μην έχουν απασχολήσει τις Αρχές ²⁸.

Κατόπιν επιλογής από τους υπεύθυνους των τοπικών επιτροπών, οι γονείς υπέγραφαν συμφωνητικό το οποίο καθόριζε τις υποχρεώσεις έναντι του φιλοξενούμενου μέλους όπως: αντιμετώπιση αναγκών του παιδιού με γνώμονα την σωματική και συναισθηματική του φροντίδα, σεβασμό ως προς την εθνική ταυτότητα και τις θρησκευτικές συνήθειες, διευκόλυνση επικοινωνίας με συγγενείς στην πατρίδα, συναναστροφή με ομοεθνείς συνομήλικους, επίβλεψη της καθημερινότητας κ.α. Η αρχική εκδήλωση ενδιαφέροντος προήλθε από 26 Ελληνικούς Δήμους και Κοινότητες φτάνοντας εν τέλει τους 150, ενώ το πρόγραμμα συνέχισε να πραγματοποιείται για τα επόμενα δεκαπέντε χρόνια, φιλοξενώντας συνολικά περίπου 16.000 παιδιά (ό.π.). Το πρόγραμμα φιλοξενίας των παιδιών παρουσιάστηκε από τον ελληνικό τύπο με γλαφυρότητα, προκαλώντας το κοινό αίσθημα του αναγνωστικού κοινού. Μεταξύ των υποψήφιων οικογενειών ήταν αρκετές των οποίων οι πρόγονοι είχαν έρθει ως πρόσφυγες στην Ελλάδα το 1922, το 1950, το 1990 και κατά συνέπεια ένιωθαν την ανάγκη να λειτουργήσουν ανταποδοτικά. Η κινητοποίηση του κόσμου υπήρξε άμεση, με αποτέλεσμα να συγκεντρωθούν τρόφιμα, ρούχα, παιχνίδια και λοιπά είδη πρώτης ανάγκης σε εκκλησιαστικές ενορίες, φιλανθρωπικά σωματεία,

²⁷ Παράρτημα : Φωτογραφίες 1,2.

²⁸<https://neoskosmos.com/el/2020/08/29/news/greece/ta-paidia-apo-tin-empolemi-vosnia-kai-oi-ellines-afaneis-iroes/>(ανακτήθηκε στις 14 Αυγούστου 2022).

πολιτιστικούς συλλόγους και σχολεία προκειμένου να αποσταλούν στη Σερβία, ενώ μέρος αυτών προοριζόταν για τα παιδιά που θα φιλοξενούνταν στην Ελλάδα.

Αναφορικά με τη δεύτερη περίπτωση μελέτης, η Action Aid ξεκίνησε αρχικά με φιλανθρωπική δράση οικονομικής ενίσχυσης σε μη προνομιούχα παιδιά που ζούσαν στην Αφρική, την Ασία κ.α. Οι φωτογραφίες και το σύντομο προφίλ φτωχών παιδιών από την Κένυα ή την Ινδία έφταναν στο Η.Β. όπου οι δότες διαπίστωναν ιδίους όμμασι σε ποιους αποστέλλονταν τα χρήματα των δωρεών. Ωστόσο, οι οικονομικοί πόροι απευθύνονταν σε μεμονωμένες περιπτώσεις παιδιών εξασφαλίζοντας τα προσωπικά δίδακτρα ή την ατομική σχολική στολή, αφήνοντας εκτός αρωγής αδέρφια ή οικείους, γεγονός που εκτιμήθηκε ως μορφή αδικίας. Από τις αρχές του 1980, η Action Aid αναγνώρισε πως οι δωρεές θα είχαν μεγαλύτερο κοινωνικό αποτύπωμα εάν εκτείνονταν πέραν της ατομικότητας και διαχέονταν στο ευρύτερο οικογενειακό, κοινωνικό και κοινοτικό περιβάλλον του παιδιού. Παράλληλα, στόχευσε στην ενίσχυση των τοπικών κοινωνιών ώστε να διεκδικούν εκπαιδευτικές παροχές από τις κυβερνήσεις ως βασικό και αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα²⁹ (Archer 2011: 611-615).

Από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα η Action Aid υιοθέτησε πολιτική υπεράσπισης ανθρωπίνων δικαιωμάτων · για τη βέλτιστη εκπλήρωση των στόχων της προχώρησε σε διεύρυνση των παραρτημάτων σε χώρες όπως Ευρώπη, Αμερική και Ασία, ενώ μεταξύ των υποστηρικτών ή/και των ιδρυτικών μελών συγκαταλέγονται η Ε.Ε., τα Η.Ε., τα Υπουργεία Εξωτερικών Ολλανδίας, Δανίας, Αυστραλίας κ.α. Η Action Aid εργάζεται στενά με οργανισμούς της ΚτΠ, με κοινωνικά κινήματα και λοιπούς υποστηρικτές προκειμένου να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων που ζουν κάτω από συνθήκες ανέχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Πέραν του προγράμματος αναδοχής ή εκπαίδευσης εστιάζει και σε άλλους τέσσερις βασικούς τομείς: α) πολιτική - οικονομία, β) δικαιώματα γυναικών, γ) περιβάλλον - κλιματικές αλλαγές και δ) έκτακτες συνθήκες όπως π.χ. φυσικές καταστροφές, κλιματολογικές ή υγειονομικές κρίσεις, πανδημία κ.α.³⁰.

Από το 2003 και έπειτα, η οργάνωση διεύρυνε το προφίλ δράσης ακολουθώντας διεθνοποιημένη πορεία και προχώρησε στη συμβολική πράξη της

²⁹ Η Action Aid ενεργοποίησε την προσέγγιση «Reflect», ένα πιλοτικό πρόγραμμα που λειτουργήσε στο Bangladesh, το El Salvador, και την Uganda μεταξύ 1993-1995, μαθαίνοντας στους μη προνομιούχους πληθυσμούς γραφή και ανάγνωση, ενθαρρύνοντάς την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της πληροφόρησης σχετικά με τα δικαιώματά τους, προκειμένου να ενδυναμωθούν και να υψώσουν τη φωνή τους στις κυβερνήσεις με στόχο να διεκδικήσουν ένα καλύτερο μέλλον (ό.π.).

³⁰ <https://actionaid.org/who-we-are>, ανακτήθηκε στις 03 Σεπτεμβρίου 2022.

αποκεντροποίησης της δομής μεταφέροντας τα κεντρικά γραφεία από το Λονδίνο στο Γιοχάνεσμπουργκ. Θέτοντας ανθρωποκεντρικές βάσεις, ενθάρρυνε την εξάλειψη της διαφορετικότητας τοποθετώντας μέλη Συμβουλίου μη-Βρετανούς πολίτες. Οι υπεύθυνοι της Action Aid επιθυμώντας να υπογραμμίσουν την αξιοπιστία της οργάνωσης, επέλεξαν τη μετεγκατάσταση της (απόφαση που θεωρήθηκε τολμηρή αλλά επιβεβλημένη) καθώς μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο θα υπήρχε εγγύτητα και συνδεσιμότητα με τις χώρες που είχαν μεγαλύτερη ανάγκη. Ενεργώντας συμβολικά, η οργάνωση αύξησε την αποδοχή από τους πολίτες, ενώ τα μέλη της ως ανεξάρτητα και αυτάρκη, θεωρήθηκαν πως αποτελούν μέρος μια διεθνούς οικογένειας που καθοδηγείται από τον Νότο και πως δεν τελούν υπό βρετανικής ή αμερικανικής επιρροής (Forsch 2018: 159-171). Συνεχίζοντας πρακτικές απο-αποικιοποίησης και συμβολισμού, τα τοπικά παραρτήματα στελεχώθηκαν με γηγενείς, προσπαθώντας να ενισχύσουν την τοπική ταυτότητα, σεβόμενοι παράλληλα την πολιτισμική διαφορετικότητά τους. Ωστόσο, η υποδοχή της οργάνωσης (και όχι μόνο της Action Aid) δεν υπήρξε πάντοτε θερμή. Οι τοπικοί πληθυσμοί έχουν σταθεί αρκετές φορές με δυσπιστία απέναντι στο έργο και τη δράση της καθώς θεωρήθηκαν ως άστοχες πρακτικές «white saviorism» ή «decolonization»³¹.

Στην Ελλάδα, η Action Aid διατηρεί παραρτήματα στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και την Εύβοια λειτουργώντας με το ίδιο αξιακό σύστημα αναφορικά με τον αμοιβαίο σεβασμό προς τον συνάνθρωπο, τη διαφορετικότητα, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη κ.α. «στόχος μας είναι ενδυναμώσουμε και να κινητοποιήσουμε τους πολίτες, ώστε να πετύχουμε όλοι μαζί την αλλαγή σε πολιτικές και θεσμικά πλαίσια, στηρίζοντας κινήματα ενεργών παγκόσμιων πολιτών, για έναν κόσμο χωρίς φτώχεια και αδικία...» όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο επίσημο ιστότοπο³². Η αποτελεσματικότητα του έργου της είναι απότοκο συνεργασίας και στήριξης ποικίλων ιδρυμάτων, εταιρειών, ιδιωτών και εθελοντών και έχει ως προτεραιότητα την υποστήριξη των κοινωνικά αδύναμων πολιτών, προάγοντας τις δημοκρατικές αξίες, τα ανθρώπινα δικαιώματα, ασκώντας παράλληλα πιέσεις για τη βελτίωση της δημόσιας πολιτικής³³.

³¹Ο όρος συχνά αναφέρεται και ως «white savior complex» και αφορά τις περιπτώσεις προσφοράς βοήθειας που προέρχονται από ανθρώπους λευκής φυλής προς μη λευκούς. Σύμφωνα με τον Damian Zane του BBC News, η συμπεριφορά του «λευκού σωτήρα» προς τους Αφρικανούς είναι βαθιά πατρναριστική και άκρως προσβλητική. Ανακτήθηκε στις 02 Σεπτεμβρίου 2022 από το: <https://results.org/wp-content/uploads/Colonialism-and-White-Saviorism.pdf>.

³² <https://www.actionaid.gr/i-istoria-mas-stin-ellada>, ανακτήθηκε στις 04 Σεπτεμβρίου 2022.

³³ <https://www.actionaid.gr/i-actionaid/sxetika-me-emas>, ανακτήθηκε στις 04 Σεπτεμβρίου 2022.

Τα προγράμματα υποστήριξης παρέχουν γνώσεις και εργαλεία προκειμένου να ενδυναμωθούν οι άνθρωποι και να διεκδικήσουν ένα καλύτερο μέλλον για τους ίδιους, τα παιδιά τους αλλά και την κοινωνία στην οποία ζουν. Στα πλαίσια δράσης της οργάνωσης υφίστανται ποικίλα προγράμματα, μεταξύ των οποίων η Αναδοχή παιδιών, το οποίο αποτελεί ένα από τα πλέον δημοφιλή, με χρονική αφετηρία το 1998. Έκτοτε έχει στηριχθεί από περισσότερους από 100.000 πολίτες στην Ελλάδα και την Κύπρο³⁴.

Στην περίπτωση μελέτης αναδοχής της Action Aid τα όρια είναι σαφή, οι προδιαγραφές είναι συγκεκριμένες και οι διαχωριστικές γραμμές ευδιάκριτες. Ο ανάδοχος μπορεί να ενημερωθεί πλήρως για τους όρους του προγράμματος ηλεκτρονικά, τηλεφωνικά ή δια ζώσης στα γραφεία της οργάνωσης, προκειμένου να έχει εμπειρισταωμένη και πλήρη εικόνα. Πρωταρχικός στόχος του προγράμματος αναδοχής είναι το δικαίωμα του κάθε παιδιού «να μεγαλώνει βιώνοντας την παιδική του ηλικία ως παιδί, όχι ως μεγάλος. Να είναι ασφαλές και να έχει πρόσβαση σε τροφή, εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη. Να μπορεί να παίζει, να γελάσει, να αγαπήσει και να αγαπηθεί. Να μπορούν τα όνειρά του να γίνουν πραγματικότητα»³⁵. Ο υποψήφιος ανάδοχος, συμπληρώνοντας τη «Φόρμα Αναδοχής»³⁶ και καταθέτοντας χρηματικό ποσό ανάλογα με το χρονικό διάστημα που επιθυμεί, αλλάζει καθοριστικά «τη ζωή ενός παιδιού, της οικογένειας, αλλά και ολόκληρης της περιοχής που ζει και μεγαλώνει», αποσαφηνίζοντας πως η αναδοχή έχει ισχυρό κοινωνικό αποτύπωμα και εκτίνεται πέραν των στενών ορίων αναδοχής ενός μόνο παιδιού, καθώς η μηνιαία δωρεά επενδύεται σε όλα τα παιδιά και τις οικογένειες της κοινότητας που μεγαλώνει. Ενδυναμώνοντας τους γονείς και βοηθώντας να αλλάξουν νοοτροπία, αυξάνονται οι προοπτικές να αναθρέψουν τα παιδιά τους υπό καλύτερες συνθήκες. Ως προς το συγκεκριμένο πρόγραμμα της Action Aid, υπενθυμίζεται πως δεν πρόκειται για υιοθεσία αλλά για πρόγραμμα υποστήριξης του παιδιού, το οποίο έχει παράλληλες προεκτάσεις προς την οικογένεια και τον κοινωνικό περίγυρο στο οποίο διαβιεί. Το σύνολο των καταβληθέντων χρημάτων από τους αναδόχους επενδύεται, μεταξύ άλλων, σε αναπτυξιακά προγράμματα, σε έργα υποδομών, καταπολέμησης του αναλφαριθμισμού, αντιρατσιστικής πολιτικής ή καταπολέμησης φυλετικών διακρίσεων κ.α., με αποτέλεσμα να ενισχύεται και να επωφελείται το κοινωνικό

³⁴ <https://www.actionaid.gr/i-istoria-mas-stin-ellada>, ανακτήθηκε στις 04 Σεπτεμβρίου 2022.

³⁵ <https://www.news247.gr/kosmos/esy-pisteyeis-sta-oneira-ta-paidia-nai.7478920.html>, ανακτήθηκε στις 04 Σεπτεμβρίου 2022.

³⁶ Παράρτημα, Φωτογραφία 3.

σύνολο. Επιπρόσθετα, λειτουργούν προγράμματα που βοηθούν τους ανθρώπους να επιμορφωθούν και να αποκτήσουν νέες γνώσεις και δεξιότητες³⁷.

Ο ανάδοχος διατηρεί δύο φορές ετησίως αλληλογραφία με το παιδί (pen-pal) και ενημερώνεται για την πορεία εξέλιξης και υλοποίησης των προγραμμάτων στην κοινότητα. Από τις πιο σημαντικές πτυχές του προγράμματος αποτελεί η δυνατότητα επίσκεψης του αναδόχου σε χώρες δράσης της οργάνωσης : «Δεν μπορώ να βρω λόγια που να περιγράφουν τα συναισθήματα μου έπειτα από αυτό το ταξίδι. Μπορώ να πω με σιγουριά ότι δεν υπάρχει μεγαλύτερη χαρά από το να ξέρεις ότι συνέβαλες στο να έχει ένα παιδί καλύτερη ζωή και να το βλέπεις με τα μάτια σου. Και είδα ένα πανέμορφο αγοράκι, τον Khang, να έχει μια δεύτερη ευκαιρία σε αυτή τη ζωή». Το παιδί γνωρίζει πως μέσω του συγκεκριμένου προγράμματος έχει αποκτήσει έναν μακρινό φίλο που θα το βοηθάει σημαντικά στη βελτίωση της ατομικής προόδου και κοινοτικής διαβίωσης του³⁸. Το πρόγραμμα ολοκληρώνεται ή λήγει στις περιπτώσεις που το παιδί: α) ενηλικιώνεται, β) μετακομίζει/μετακινηθεί από την περιοχή που ζει, γ) αλλάξει περιοχή παρακολούθησης σχολείου ή δ) όταν η αποστολή της Action Aid ολοκληρωθεί στην περιοχή δράσης. Για την ισχύ οποιωνδήποτε εκ των παραπάνω συνθηκών, ο ανάδοχος ενημερώνεται πλήρως και έχει την επιλογή είτε να διακόψει τη συνδρομή του είτε να συνεχίσει ως ανάδοχος άλλου παιδιού, σε κάποιο άλλο μέρος του κόσμου³⁹.

Η αποστολή της οργάνωσης χαρακτηρίζεται από διαρκή επαγρύπνηση και παρατήρηση των διεθνών εξελίξεων. Η στοχοθεσία της αποστολής μεταβάλλεται ανά δεκαετία καθώς αφουγκράζονται παγκόσμιες, διεθνείς αλλά και τοπικές ανάγκες σε ανθρώπινο, κοινωνικό, περιβαλλοντικό και δημοσιονομικό επίπεδο. Η ενεργοποίηση/εγκατάσταση παραρτήματος στην εκάστοτε περιοχή αποτελεί προϊόν ενδεδειγμένης επιτόπιας έρευνας και συνομιλιών με τον τοπικό πληθυσμό, τις τοπικές αρχές και τους θρησκευτικούς παράγοντες. Κατά την εγκατάσταση του παραρτήματος, η στελέχωση με ντόπιους είναι ουσιαστικής σημασίας διότι είναι οι πλέον κατάλληλοι ως προς τη χαρτογράφηση και αναγνώριση των τοπικών αναγκών. Συνεπώς, η δράση της Action Aid δεν είναι στατική, αντιθέτως ενεργοποιείται στην αντιμετώπιση νεοαναδυόμενων προβλημάτων. Για παράδειγμα, είχε παρατηρηθεί πως η δημιουργία σχολείων σε διάφορες περιοχές αποδείχθηκε αναποτελεσματική προς

³⁷ <https://www.actionaid.gr/gine-anadohos>, ανακτήθηκε στις 04 Σεπτεμβρίου 2022.

³⁸ Ο.π.

³⁹ Υλικό που συλλέχθηκε από τη συνέντευξη της Νεφέλης

την αντιμετώπιση του αναλφαβητισμού ή ως προς την καταπολέμηση διακρίσεων φύλου, επειδή λόγω κουλτούρας οι γονείς δεν επέτρεπαν τη συμμετοχή των κοριτσιών, γεγονός που οδήγησε την οργάνωση σε ενεργοποίηση στοχευμένων προγραμμάτων ενδυνάμωσης κοριτσιών ή γυναικών, ενώ παράλληλα ενθαρρύνονταν οι γονείς να συνομιλήσουν με συμβούλους της οργάνωσης και τοπικούς άρχοντες προκειμένου να καταρριφθούν διαχρονικές προκαταλήψεις και στερεότυπα ⁴⁰.

3.4 Συγκριτικά Χαρακτηριστικά

Οι περιπτώσεις μελέτης της παρούσας εργασίας έχουν αναμφίβολα ιδιόμορφα χαρακτηριστικά και διαφορετική τακτική εφαρμογής. Ξεκινώντας από τις υφιστάμενες συγκλίσεις, τονίζεται ότι αμφότερα έχουν ως κοινό σημείο αναφοράς τα παιδιά, τη δομή μιας συμβολικής οικογένειας, τις αρχές του ανθρωπισμού και οι εθελοντές φιλοξενίας/αναδοχής βρίσκονται στην Ελλάδα.

Αυτά τα παιδιά είναι κάποιου άλλου γονέα, έχουν γεννηθεί σε άλλη χώρα, είναι αλλόγλωσσα και (σε πολλές περιπτώσεις) αλλόθρησκα. Παρόλο που είναι μεγαλωμένα κάτω από διαφορετικές πολιτισμικές, εκπαιδευτικές, κοινωνικές ή/και θρησκευτικές συνθήκες, έγιναν αποδεκτά όπως ακριβώς είναι από ανθρώπους που μέχρι άλλοτε δεν γνώριζαν.

Κόντρα στις ανθρωπολογικές παραδόσεις, οι οποίες αντιλαμβάνονται τη συγγένεια με τοπική ερμηνευτική βιογενετικής βάσης όπως σπέρμα, αίμα, γάλα, φυλή, έδαφος (Sahlins 2012: 674), συνδέθηκαν μεταξύ τους δημιουργώντας έναν ιδιόμορφο οικογενειακό/συγγενικό δεσμό. Όπως αναφέρει η Ροζάκου, δημιούργησαν μεταξύ τους πολιτισμικές συνάψεις με το «άλλο», τονίζοντας πως η ανιδιοτελής κοινωνικότητα και η ιδιωτική πρωτοβουλία των πολιτών μπορούν να ξεπεράσουν κοινωνικά ή πολιτικά εμπόδια, με αποτέλεσμα να νοσηματοδοτήσουν με συμβολικό τρόπο τις έννοιες της συγγένειας, του πολιτισμού και της κοινωνίας (Ροζάκου 2008: 96-98).

Επίσης, παρόλο που τα συγκεκριμένα προγράμματα οργανώθηκαν από επίσημους οργανισμούς ή φορείς, ωστόσο δε θα μπορούσαν να υλοποιηθούν έμπρακτα, ούτε θα ήταν επιτυχή εάν δεν υπήρχε η ιδιωτική συμμετοχή των εθελοντών. Προσφέροντας ένα ανιδιοτελές, «τέλειο δώρο» προς τα παιδιά, επιβεβαίωσαν τις ανθρωπολογικές έρευνες που αναφέρουν πως τέτοιου είδους δώρα πηγάζουν από την καρδιά, δεν αναμένουν ανταπόδοση και αφορούν περιπτώσεις που

⁴⁰ Ο.π. Νεφέλη.

ο δότης επιδεικνύει αλτρουισμό, αυτοθυσία και θεωρεί πως αυτό το δώρο ο παραλήπτης το αξίζει, το επιθυμεί, το περιμένει με ανυπομονησία και μόλις το λάβει είναι κάτι που θα το θυμάται για πάντα με νοσταλγία (Ilodo et al. 2020: 419-422). Παράλληλα, διέψευσαν τον αντίποδα των ανθρωπολογικών ερμηνειών που αρνούνται την ύπαρξη ανιδιοτελών δώρων και θεωρούν πως είναι φαντασιακά και ουτοπικά (Ροζάκου 2007: 37-38).

Το γεγονός ότι η επιτυχία των προγραμμάτων στηρίχθηκε στις αγνές προθέσεις και τη δοτικότητα διοργανωτών και συμμετεχόντων δεν συνεπάγεται πως λειτουργούσαν ανεξέλεγκτα. Αντιθέτως, η λειτουργία φιλοξενούντων/αναδόχων βρισκόταν υπό παρακολούθηση αρμόδιων προς διασφάλιση και προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών, είτε αυτοί ήταν ειδικοί ψυχικής υγείας, είτε κοινωνικοί λειτουργοί και εκπαιδευτικοί. Παράλληλα, σημαντική παράμετρος αποτελεί το γεγονός ότι τα προγράμματα δεν περιορίστηκαν στο σχήμα παιδί-φιλοξενούντες/ανάδοχοι. Αντιθέτως, είχαν πρόσθετες κοινωφελείς προεκτάσεις, για παράδειγμα, όπως συμβαίνει στην αναδοχή Action aid, κατά μία έννοια, συνέβη και στη φιλοξενία των Σερβόπουλων. Σύμφωνα με τις προσωπικές μαρτυρίες των συμμετεχόντων, πολλές οικογένειες, αντιλαμβανόμενες τις συνθήκες που επικρατούσαν στη Σερβία, πραγματοποίησαν ιδιωτικά επαναλαμβανόμενα ταξίδια, προσφέροντας βασικά υλικά αγαθά, τρόφιμα και στοιχειώδη είδη σπιτιού.

Τέλος, παρόλο που και στις δύο περιπτώσεις ήταν ευκρινές πως τόσο η φιλοξενία όσο και η αναδοχή δεν συνιστούσαν επ' ουδενί υιοθεσία, οι συμμετέχοντες λειτούργησαν με σεβασμό και υπευθυνότητα προς τις υφιστάμενες οικογενειακές σχέσεις του παιδιού με τους βιολογικούς γονείς. Δίνοντας έμφαση στην προσωρινότητα της συνθήκης, ακολούθησαν τις επιταγές του προγράμματος με σοβαρότητα, προσέχοντας παράλληλα να μη διαταραχθεί το υφιστάμενο οικογενειακό υπόβαθρο του παιδιού.

Αναφορικά με τις αποκλίσεις των δύο περιπτώσεων αυτές εντοπίζονται αρχικά στις οργανωτικές παραμέτρους. Η φιλοξενία ήταν ένα πρόγραμμα προσωρινής ανακούφισης προς τα παιδιά που βίωσαν εμπόλεμες συνθήκες στις αρχές του 1990, ενώ η αναδοχή αποτελεί εν ενεργεία πρόγραμμα ενδυνάμωσης των παιδιών με βαθύτερες και μακροχρόνιες προεκτάσεις που στοχεύει στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης παιδιών, στη επιμόρφωση και ενδυνάμωσή τους. Παράλληλα λειτουργεί οργανωτικά και συντονισμένα με έργα υποδομής προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

Ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος αποτελεί το γεγονός ότι παρόλο που το διάστημα υλοποίησης της διακρατικής φιλοξενίας από τη Σερβία έχει ολοκληρωθεί εδώ και τριάντα περίπου χρόνια, τα παιδιά αυτά έχουν ενηλικιωθεί και πολλά έχουν δημιουργήσει τη δική τους οικογένεια, διατηρούν έως σήμερα στενούς οικογενειακούς δεσμούς με τις οικογένειες που τα φιλοξένησαν. Στον αντίποδα, το πρόγραμμα της Action Aid έχει σαφή και ανυπέβλητη χρονική διάρκεια (έως την ενηλικίωση) και η επικοινωνία με το παιδί κινείται εντός συγκεκριμένου πλαισίου, χωρίς ωστόσο, αυτό να συνεπάγεται πως επιφέρει ελάχιστος σημασίας αντίκτυπο στη ζωή του παιδιού.

Αναφορικά με τη διάδραση και την επικοινωνία με το παιδί, τα δύο προγράμματα έχουν σημαντικές διαφορές καθώς στην περίπτωση φιλοξενίας το παιδί είχε την ευκαιρία να συμβιώσει για μήνες με την οικογένεια, ενώ παράλληλα τηλεφωνούσε καθημερινά στους γονείς του στην πατρίδα και σε αρκετές περιπτώσεις συνέχισε/συνεχίζει να επισκέπτεται το οικογενειακό περιβάλλον που γνώρισε. Στην αναδοχή, οι περισσότεροι συμμετέχοντες δεν θα γνωρίσουν ποτέ από κοντά το παιδί και η επικοινωνία τηρείται δύο φορές το χρόνο μέσω αλληλογραφίας, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις αναδόχων που έχουν την ευκαιρία να ταξιδέψουν στη χώρα όπου ζει και εκεί έχουν την ευκαιρία να συμβιώσουν μόνο για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα μαζί του.

Ανεξάρτητα από τις ομοιότητες ή διαφορές των προγραμμάτων, επί της ουσίας και τα δύο εφάπτονται ως προς την ανιδιοτελή προσφορά προς το παιδί και τη δημιουργία ενός νοητού δεσμού που αναμφίβολα συνοδεύει τους συμμετέχοντες στην πορεία της ζωής τους. Όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις των περιπτώσεων φιλοξενίας, τα παιδιά έφτασαν στο σημείο να τους αποκαλούν ως «θεία» ή «μαμά», αισθανόμενοι πως έχει οικοδομηθεί ισχυρός οικογενειακός δεσμός μαζί τους (fictive kinship).

Τέλος και στις δύο περιπτώσεις οι συμμετέχοντες λειτούργησαν χωρίς πρόθεση υποβιβασμού των βιολογικών γονέων. Αντιθέτως, ανύψωσαν σε αξιακό βάθρο νοήματα οικουμενικότητας, οικογένειας, σεβασμού και συνύπαρξης με «Άλλους», επένδυσαν προσωπικό χρόνο και κατέβαλαν κάθε προσπάθεια να συνεισφέρουν ανθρωπιστικά. Επιπρόσθετα, έχοντας ως γνώμονα πως βοηθώντας ένα παιδί προσομοιάζει με βοήθεια προς όλα τα παιδιά του κόσμου, έδωσαν το παράδειγμα πως μια συμβολική οικογένεια μπορεί να εκτείνεται πέραν των γεωγραφικών συνόρων, φυλής, γλώσσας ή θρησκείας.

Κεφάλαιο Τέταρτο: Εθνογραφικά παραδείγματα

4. Φιλοξενία παιδιών από τη Σερβία

Ως κοινωνική πρακτική η προσωρινή φιλοξενία ή αναδοχή παιδιών δεν αποτελούσε πρωτόγνωρο φαινόμενο. Εξαιτίας δυσμενών πολιτικοκοινωνικών και οικονομικών συνθηκών αναρίθμητες οικογένειες, διαχρονικά αλλά και στο πρόσφατο παρελθόν, αναλάμβαναν τη φροντίδα παιδιών που ήταν ορφανά, εκτός γάμου, κακοποιημένα, εγκαταλελειμμένα ή ήταν παιδιά συγγενών που είχαν μεταναστεύσει.

Κυρίως μετά τη λήξη του Β΄ Π.Π. και του εμφυλίου (στην Ελλάδα) υπήρχαν σωρεία περιπτώσεων υιοθεσίας, διακίνησης ή αναδοχής παιδιών, μεταξύ αυτών και εξωθεσμικών λύσεων που ακολουθήθηκαν σε δυτικές ή μη κοινωνίες. Από τις αρχές της δεκαετίας του '50 και έπειτα ακολούθησε για πρώτη φορά η οργάνωση των κοινωνικών υπηρεσιών στην Ελλάδα που είχε ως αποτέλεσμα πολλά παιδιά να μην μείνουν χωρίς οικογενειακή επίσημη μέριμνα (Μπρούσκου 2015: 52,80,115-116). Ωστόσο, οι περιπτώσεις μελέτης φιλοξενίας των «παιδιών πολέμου» και αναδοχής μέσω Action Aid αντίστοιχα, έχουν τα δικά τους ιδιόμορφα χαρακτηριστικά και αναδύθηκαν μέσα από διαφορετικά κοινωνικά συμφραζόμενα όπως κοινωνική, θεσμική και ατομική ωριμότητα, ευαισθητοποίηση και οργάνωση.

Μόλις έγινε γνωστό πως επρόκειτο να υλοποιηθεί το πρόγραμμα φιλοξενίας παιδιών από τη Σερβία, οι υποψήφιες οικογένειες δηλώσαν συμμετοχή στους κατά τόπους Δήμους, μεταξύ αυτών, η οικογένεια της Μαρίνας που φιλοξένησε για πρώτη φορά την Olga το 1993 σε μικρή πόλη της Δυτικής Μακεδονίας, η Ιωάννα που υποδέχτηκε για ένα μήνα τον Daniel σε χωριό της Κεντρικής Μακεδονίας και η Γεωργία σε πόλη της Ηπείρου που φιλοξένησε την Alexandra το 1995. Και οι τρεις περιπτώσεις μελέτης ήταν οικογένειες των οποίων τα κίνητρα πήγαζαν από αγνές προθέσεις βοήθειας προς τα παιδιά με τα οποία συνδέονται μέχρι και σήμερα με ισχυρούς συμβολικούς οικογενειακούς δεσμούς.

Οι συνεντεύξεις που παρατίθενται παρακάτω με την Ιωάννα, την Γεωργία και την Alexandra, πραγματοποιήθηκαν με τη βοήθεια της τεχνολογίας. Αν και η αμεσότητα των δια ζώσης συνεντεύξεων είναι πολύτιμη, το εμπόδιο της απόστασης αντισταθμίστηκε από την προθυμία και τη διάθεση συνεργασίας τους.

4.1.1 Κατερίνα

Εκτός από τις οικογένειες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα, αναζήτησα ανθρώπους που είχαν οργανωτική ή θεσμική εμπλοκή. Μεταξύ αυτών εντόπισα σε πόλη της Ηπείρου την Κατερίνα, η οποία, ως ψυχολόγος, ήταν αρμόδια για την παρακολούθηση οικογενειών και παιδιών. Στα πλαίσια διασφάλισης της ομαλής διεξαγωγής του προγράμματος φιλοξενίας, γονείς και παιδιά βρίσκονταν υπό ψυχολογική επιτήρηση. Στις περιπτώσεις δε που εντοπίζονταν προβλήματα, οι ψυχολόγοι είχαν συμβουλευτικό ρόλο και η συνολική τους συμμετοχή είχε καταλυτική σημασία στην επιτυχή ροή του προγράμματος.

Η Κατερίνα δέχτηκε χωρίς ενδοιασμό να παραχωρήσει από το γραφείο της (επίσης εξ αποστάσεως) την προσωπική της εμπειρία, με την οποία φώτισε μια σημαντική πλευρά της φιλοξενίας των παιδιών. Η ίδια ήταν από τους πρώτους αρμόδιους του προγράμματος που κλήθηκαν να συμβάλλουν με την επιστημονική της κατάρτιση και ξεκινώντας τη συζήτησή μας, μου περιέγραψε πως στο αστικό περιβάλλον της πόλης, επίσημοι φορείς και οικογένειες είχαν προετοιμαστεί συντονισμένα για την υποδοχή των παιδιών, ενώ την ημέρα άφιξης η προσμονή ήταν διάχυτη.

Λόγω επαγγελματικής ιδιότητας, η ίδια είχε καθημερινή επαφή με τους συμμετέχοντες για περίπου έξι μήνες. Από τις πρώτες επισκέψεις που πραγματοποίησε, διαπίστωσε πως όλα τα παιδιά εμφάνισαν, έως ένα βαθμό, συμπτώματα μετατραυματικού στρες όπως: διαταραχές ύπνου και πρόσληψης φαγητού, αποστασιοποίηση από την πραγματικότητα (παθητικότητα), ενώ ορισμένα ήταν αρκετά αντιδραστικά. Επίσης, πολλά παιδιά παρουσίαζαν περιστατικά νυχτερινής ενούρησης και ξεσπάσματα σε λυγμούς. Από τα βασικά σημεία που έπρεπε να εστιάσει και να επεξεργαστεί ήταν οι προκλήσεις που αναδύθηκαν κατά περίπτωση σε παιδιά που είχαν δυσκολίες προσαρμογής. Με τις συστηματικές κατ' οίκον επισκέψεις προσπάθησε να κατευνάσει την ψυχολογική ένταση που αναπόφευκτα είχε δημιουργηθεί, ενώ παράλληλα εκτός από τα παιδιά, συνεργαζόταν με τους γονείς και τα βιολογικά παιδιά τους. Η νέα συνθήκη είχε δημιουργήσει διαφορετική δυναμική στο οικιακό περιβάλλον, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις είχε οδηγήσει τις οικογένειες να βιώνουν αμηχανία διαχείρισης της πρωτόγνωρης συνθήκης, καθώς είχαν να αντιμετωπίσουν παιδιά που δυσκολεύτηκαν στην προσαρμογή και ένιωθαν έντονα την απουσία οικογένειας και των οικείων τους.

Οι παραπάνω συνθήκες ήταν αναμφίβολα πρωτόγνωρες τόσο για τους γονείς όσο και για τα παιδιά, είχαν όμως και την ερμηνευτική τους χροιά. Τα μικρά παιδιά έπρεπε να διαχειριστούν τη νέα πραγματικότητα, συνεπώς αισθάνονταν ευαλωτότητα, απειλή και τα διακατείχε ο φόβος.

Η Ahmed εξηγεί πως υπό συνθήκες φόβου, το σώμα αντιδρά, συρρικνώνεται, περιορίζεται στην εσωστρέφεια και αφήνει το φόβο να καταλαμβάνει κυρίαρχη θέση καλλιεργώντας την αντίληψη πως ο κόσμος συνιστά απειλή (Ahmed 2004: 69-70). Τα παιδιά πριν αναχωρήσουν από την πατρίδα τους ήταν ενήμερα πως θα παρέμεναν για μια ελαστική - δοκιμαστική περίοδο περίπου δύο εβδομάδων σε κάποια κρατική δομή (συνήθως παρέμεναν στα κατά τόπους ορφανοτροφεία ή λοιπές δομές κοινωνικής πρόνοιας) και ακολούθως θα μετέβαιναν στις οικογένειες φιλοξενίας. Ωστόσο, δεν κατάφεραν όλα να ξεπεράσουν τους φόβους τους ούτε και να εγκλιματιστούν, με αποτέλεσμα κάποια από αυτά να επιστρέψουν στην πατρίδα τους και το κενό να αναπληρωθεί σύντομα από ομοεθνείς τους.

Η εμπειρία που απόκτησε η Κατερίνα από την καθημερινή τριβή είχε ευρύτερη διάσταση, καθώς η οικογένεια του αδερφού της ήταν μεταξύ αυτών που φιλοξένησαν ένα παιδί με καταγωγή από την Κροατία⁴¹ γεγονός που της πρόσφερε επιπλέον ανατροφοδότηση σχετικά με τη συναισθηματική δυναμική που αναπτύχθηκε ανάμεσα σε φιλοξενούντες και φιλοξενούμενους. Επιπρόσθετα, ως αρμόδια ψυχολογικής υποστήριξης αποκόμισε συγκεντρωτική εικόνα τόσο από τις καθημερινές επισκέψεις που είχε με τους γονείς φιλοξενίας, όσο και ιδιωτικά μετά τη λήξη του προγράμματος. Ζώντας στην ίδια πόλη επί σειρά ετών, η φιλοξενία των παιδιών γινόταν τακτικά θέμα συζήτησης ακόμα και μετά την αναχώρησή τους. Από ορισμένες οικογένειες που έχασαν κάθε σημείο επικοινωνίας με τα παιδιά του προγράμματος αποκόμισε την αίσθηση πως κάποια παιδιά «ήρθαν δασκαλεμένα... πάρτε ό,τι μπορείτε...και μετά θα φύγετε», υπό την έννοια πως *εκμεταλλεύτηκαν* τη νέα συνθήκη διαβίωσης, να μάθουν τη γλώσσα, να κερδίσουν εμπειρίες, να δουν έναν άλλο τρόπο ζωής και μια διαφορετική κουλτούρα.

Αυτό που εξακολουθούσε να την προβληματίζει έως σήμερα ήταν τα κριτήρια με τα οποία πραγματοποιήθηκε η τελική επιλογή των παιδιών, διότι τα γκρουπ των 20-25 ατόμων που επιλέγονταν ανά περιοχή ήταν πολύ μικρότερα από το σύνολο των παιδιών που είχαν δηλώσει συμμετοχή. Επίσης προβληματισμένη ανέφερε πως λίγο

⁴¹ Η οικογένεια του αδερφού της φιλοξένησε την Alexandra, εννέα ετών τότε, την οποία εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να συναντά όταν επισκέπτεται την Ελλάδα.

πριν επιστρέψουν στην πατρίδα τους, ζητήθηκε από τα παιδιά να ζωγραφίσουν την οικογένειά, χωρίς περαιτέρω επεξηγήσεις ή διευκρινίσεις και ανέφερε πως σε όλες τις ζωγραφιές αποτυπώθηκαν μόνο οι βιολογικές οικογένειες των παιδιών, χωρίς καμία αναφορά στις οικογένειες φιλοξενίας, γεγονός που ίσως σχετίζεται με τη εξιδανίκευση που ακόμα και οι «ειδικοί» είχαν για το πρόγραμμα.

Σε ποιοτικές και ποσοτικές μελέτες έχει καταγραφεί πως τα περισσότερα παιδιά που βρίσκονται σε ανάδοχες οικογένειες όταν τους ζητείται να αναφερθούν στην οικογένειά τους, τείνουν να μιλούν για τη βιολογική: γονείς, αδέρφια και συγγενείς, ακόμα και αν προέρχονται από κακοποιητικό περιβάλλον: «Δεν ζω με την οικογένειά μου...Αλλά αγαπώ τους γονείς μου πολύ, είναι οι γονείς μου!». Στις περιπτώσεις όμως που η αναδοχή γίνεται από συγγενείς (kinship foster care) τα παιδιά αντιλαμβάνονται τις δύο οικογένειες ως μια: «(Οι ανάδοχοι) είναι οικογένειά μου...αποτελούν κομμάτι της οικογένειάς μου...έχουμε το ίδιο επίθετο...». Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών υπογραμμίζουν πως τα κριτήρια των παιδιών περί εννοιολόγησης της οικογένειας είναι ρευστά και κυμαίνονται μεταξύ συγγένειας (kinship), μη-συγγένειας (non-kinship) ή με συνδυασμό των δύο (Ie et al. 2022: 4-7).

Αναμφίβολα, το πρόγραμμα φιλοξενίας των παιδιών από τη Σερβία είχε ιδιαίτερο ακαδημαϊκό ενδιαφέρον όχι μόνο για την ίδια αλλά και για συναδέλφους της και μάλιστα μετά τη λήξη του προγράμματος διεξήχθη συνέδριο στην πόλη όπου διέμενε, αναφορικά με τα επιστημονικά ευρήματα που συγκεντρώθηκαν και τον κοινωνικό απόηχο του προγράμματος. Η ίδια εξακολουθεί να θυμάται πως παρόλο που το πρόγραμμα ήταν πρωτόγνωρο ως επιστημονικό αντικείμενο ενδιαφέροντος για την ίδια, το αντιμετώπισε με ενθουσιασμό και επαγγελματισμό.

Η Κατερίνα ως ειδική ψυχικής υγείας, θεώρησε αναμενόμενο πως η διαφορετική κουλτούρα, η ακατάληπτη γλώσσα και το έντονο αίσθημα έλλειψης των γονιών θα δυσχέραιναν σε αρχικό στάδιο την ομαλή παραμονή των παιδιών. Η ψυχολογική υποστήριξη λειτουργούσε ιδιαίτερα βοηθητικά στο σύνολο της οικογένειας και διαπιστώθηκε πολύ σύντομα πως τα παιδιά (βιολογικά και φιλοξενούμενα) ανέπτυξαν ταχύτερα δικό τους κώδικα επικοινωνίας συγκριτικά με τους «γονείς», ξεπερνώντας το εμπόδιο της γλώσσας, με αποτέλεσμα να εναρμονιστούν σχεδόν άμεσα με τα νέα δεδομένα της ζωής τους. Οι οικογένειες έχοντας πλήρη επίγνωση των ανειλημμένων υποχρεώσεων προς τα παιδιά φιλοξενίας πολλές φορές υπερέβαλαν εαυτόν, με αποτέλεσμα τα βιολογικά παιδιά να εκφράζουν παράπονο πως οι φιλοξενούμενοι έχαιραν ιδιαίτερης και ευνοϊκότερης

μεταχείρισης⁴². Αναμφίβολα, όπως εξήγησε τα παιδιά λόγω του νεαρού της ηλικίας δεν είχαν επίγνωση πως οι γονείς τους κατέβαλλαν κάθε δυνατή προσπάθεια να ανακουφίσουν τα «παιδιά του πολέμου» και το ειδικό βάρος που κουβαλούσαν.

4.1.2 Μαρίνα – Olga

Στην περίπτωση της Μαρίνας, η γνωριμία μας έγινε μέσω κοινής γνωστής και όταν πληροφορήθηκε πως βρίσκομαι σε αναζήτηση οικογενειών φιλοξενίας δέχτηκε χωρίς δεύτερη σκέψη να μου μιλήσει. Ταξίδεψα μέχρι την μικρή πόλη όπου ζει με τα παιδιά της, εργάζεται ως καθηγήτρια μέσης εκπαίδευσης και με υποδέχτηκε εγκάρδια στο σπίτι της. Από την αφήγηση της, διαπίστωσα πόσο έντονα βίωσε την εμπειρία φιλοξενίας της «μικρής», όπως την αποκαλούσε, και πόσο παραστατικές είχαν διατηρηθεί οι αναμνήσεις της. Για την ίδια, η *μικρή* (Olga), είχε εξισωθεί πλήρως ως αναπόσπαστο μέλος της οικογένειας και εξακολουθούσε να κρατάει ζωντανές τις αναμνήσεις για αυτήν καθώς εξακολουθεί να αφηγείται στα παιδιά της μέχρι και σήμερα, όλα όσα βίωσε μαζί της. Η ίδια θα ήθελε να την έβλεπε από κοντά, να την γνώριζαν τα παιδιά της, ωστόσο αναγνωρίζει πόσο δύσκολο είναι ειδικά τώρα που η *μικρή*, παντρεύτηκε, απέκτησε το παιδί της, είναι εργαζόμενη και ζει πλέον στις Η.Π.Α. Παρόλο που σήμερα η επικοινωνία μεταξύ τους δεν είναι συχνή, εξακολουθεί να είναι ποιοτική, ειλικρινής και αληθινή.

Από τα λεγόμενα της Μαρίνας έγινε αντιληπτό πως η περίπτωση φιλοξενίας που βίωσε ήταν ξεχωριστή, ουσιαστική και αληθινή, ωστόσο η εμπειρία της δεν συνιστούσε τον κανόνα. Μετά τη λήξη του προγράμματος υπήρξαν περιπτώσεις παιδιών και οικογενειών που δεν επανασυνδέθηκαν ποτέ ξανά και όπως ανέφερε, ορισμένες οικογένειες παρόλο που αναζήτησαν επανειλημμένα τα παιδιά, δεν τα ξαναείδαν έκτοτε. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα αρκετοί από αυτούς να έχουν έντονη αίσθηση απογοήτευσης για όλη την προσπάθεια, τον κόπο και το χρόνο που αφιέρωσαν, αισθανόμενοι επίσης πως δεν υπήρξε ουσιαστική εκτίμηση ή αναγνώριση της φιλοξενίας.

Η Μαρίνα ανέφερε στη συνέντευξή μας πως ανεξαρτήτως τυπικών κριτηρίων και απορρεουσών υποχρεώσεων παρατηρήθηκε πως κάποιες οικογένειες

⁴² Σε όλες τις περιπτώσεις των προσωπικών μαρτυριών το κοινό σημείο ταύτισης εντοπίζεται στο γεγονός ότι ο πρώτος μήνας φιλοξενίας ήταν ο δυσκολότερος για όλα τα μέλη της «οικογένειας».

προσπάθησαν να υπερβούν τις επιταγές του προγράμματος. Στο μικροκοινωνικό περιβάλλον των πόλεων της ελληνικής περιφέρειας ήταν αντιληπτά τα πραγματικά κίνητρα κάποιων οικογενειών και ήταν ευδιάκριτο πως η συμμετοχή στο πρόγραμμα δεν προέκυπτε από αγνές, ανθρωπιστικές ή ανιδιοτελείς προθέσεις. Για παράδειγμα, παρόλο που υπήρχε σαφής και νομικά κατοχυρωμένη ρήτρα ασφαλείας, σημειώθηκαν περιπτώσεις ανάδοχων-άκληρων οικογενειών, που αποσκοπούσαν σε φιλοξενία παιδιού, αξιώνοντας ανατροπή του νομικού πλαισίου το οποίο, μετά τη λήξη του προγράμματος, θα οδηγούσε σε ενδεχόμενη υιοθεσία. Από τους υπεύθυνους του προγράμματος εκτιμήθηκε πως επρόκειτο ενδεχομένως για αρχική παρανόηση των ζευγαριών, περί ύπαρξης ελαστικών περιθωρίων, ωστόσο σε καμία περίπτωση δεν επετράπη.

Επίσης, ανέφερε στη συνέντευξή μας πως σε ορισμένες περιπτώσεις υπήρχαν οικογένειες που ήταν ενεργές στα κοινωνικά δρώμενα της πόλης και δήλωσαν συμμετοχή με απώτερο στόχο να καλλιεργήσουν ή να ενισχύσουν το κοινωνικό τους προφίλ • επρόκειτο κυρίως για οικογένειες που είχαν ενεργό δράση σε πολιτικούς σχηματισμούς, όπως υποψήφιοι δημοτικοί σύμβουλοι ή άτομα με έντονη παρουσία στους εκκλησιαστικούς κύκλους κ.α. που θεωρούσαν πως η αναδοχή θα «βελτιώνει» ή θα «ενίσχυε» την εικόνα τους, θέλοντας να υπογραμμίσουν την «κοινωνική ευαισθησία» τους. Στις παραπάνω περιπτώσεις που τα κίνητρα των αναδόχων δεν ήταν ουσιαστικά, υπήρξε αντίκτυπος στη ψυχολογία των παιδιών με αποτέλεσμα όσα δεν έλαβαν την απαραίτητη φροντίδα που είχαν ανάγκη, δεν κατόρθωσαν να προσαρμοστούν, ενώ δεν έλειψαν οι περιπτώσεις ορισμένων παιδιών που ζήτησαν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους.

Η συνέντευξη εκτυλίχθηκε σε ζεστό περιβάλλον χάρη στην πηγαία φιλοξενία της προς μια εντελώς άγνωστη. Όταν αποχώρισα σκέφτηκα πως για κάποιους ανθρώπους η φιλοξενία ενδεχομένως είναι μια τέχνη που καλλιεργείται. Στη συγκεκριμένη περίπτωση είχε καλλιεργηθεί αρκετά και αποτέλεσε το κλειδί στην επιτυχή φιλοξενία της μικρής.

4.1.3 Ιωάννα – Daniel

Η Ιωάννα ήταν περίπου εννέα ετών όταν οι γονείς της έφεραν στο σπίτι τον 15χρονο Daniel και θυμάται αμυδρά τον Σέρβο «αδερφό» της, όπως τον αποκαλεί η

ίδια, που έμεινε μόνο για έναν μήνα κατά τη διάρκεια των χριστουγεννιάτικων διακοπών του 1995, ωστόσο συνέχισε να πηγαίνει για τα επόμενα τρία χρόνια. Από την τελευταία φορά που τον είδε επήλθαν σημαντικές αλλαγές στη ζωή του, οι γονείς του χώρισαν, αναγκάστηκε να μετακομίσει και έκτοτε τα ίχνη του χάθηκαν.

Οι πιο έντονες αναμνήσεις της προκύπτουν από την εποχή που τον εντόπισε μετά από πολλά χρόνια, όταν πλέον η ίδια είχε ενηλικιωθεί. Μετά από την αρχική αμηχανία, ξανασυναντήθηκαν και ο ίδιος έκανε αρκετά ταξίδια στην Ελλάδα, καθώς ένα από αυτά ήταν για να τιμήσει την Ιωάννα με την παρουσία του στο γάμο της. Με το πέρασμα των χρόνων οι επισκέψεις αραιώσαν, αλλά η επικοινωνία διατηρείται μέχρι σήμερα μέσω διαδικτύου. Ο ίδιος εργάζεται και έχει δημιουργήσει την οικογένεια του και όλα όσα πληροφορήθηκα για αυτόν ήταν μέσα από τη συνέντευξη της Ιωάννας, επειδή ο ίδιος είναι σε σταθερή άρνηση αφήγησης της εμπειρίας του, την οποία θεωρεί τραυματική ως σύνολο.

4.1.4 Γεωργία – Alexandra

Οι συνεντεύξεις της Γεωργίας και της Alexandra προέκυψαν και πάλι μέσω κοινού γνωστού και πραγματοποιήθηκαν μέσω βιντεοκλήσεων. Όπως προέκυψε, είχαν μεταξύ τους πολλά σημεία ταύτισης, τόσο σε αφηγηματικό όσο και σε συναισθηματικό επίπεδο. Για παράδειγμα, από τα πρώτα λεπτά των συνεντεύξεων και οι δύο γυναίκες χρειάστηκε να κάνουν παύσεις λόγω συγκίνησης και ήταν φανερό η έντονη συναισθηματική τους φόρτιση, ενώ παράλληλα από τον τρόπο αφήγησης έδιναν την αίσθηση πως η φιλοξενία στην περίπτωση τους δεν ήταν τετελεσμένη συνθήκη. Η σχέση τους χαρακτηρίζεται από αμοιβαιότητα, αγάπη και έντονη σύνδεση μέχρι και σήμερα.

Όταν για παράδειγμα η Alexandra αποφάσισε να παντρευτεί θέλησε να συνδεθεί με την «ελληνική οικογένειά» της με συμβολικό τρόπο, προτείνοντας στη Γεωργία να την παντρέψει. Ιδανικά, ήθελε να βαπτίσει και τα παιδιά της, επιθυμούσε η νονά των παιδιών της να είναι ουσιαστικά πνευματική μητέρα και να έχει καθημερινή παρουσία, ωστόσο η χιλιομετρική απόσταση αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα. Σήμερα ζει στο Βελιγράδι και εξακολουθεί να επισκέπτεται σχεδόν κάθε καλοκαίρι με τον άντρα της και τα δυο τους παιδιά την «ελληνική μου οικογένεια...ξέρω πως εκεί με περιμένει το δωμάτιο μου, οι Έλληνες γονείς και οι

αδερφές μου» και αισθάνεται οικεία όπως και στο σπίτι της. Η συνέντευξη με την Alexandra έγινε στα ελληνικά⁴³ και εκτυλίχθηκε παρουσία των μικρών παιδιών της που παραξενεμένα παρακολουθούσαν τη μητέρα τους να μιλάει κάποια ακατάληπτη γλώσσα. Μερικές εβδομάδες αργότερα ακολούθησε η συνέντευξη της Γεωργίας και ήταν εντυπωσιακό πως οι αφηγήσεις τους αλληλο-επιβεβαιώθηκαν.

4.2 Άφιξη

Τα 23 παιδιά από τη Σερβία ξεκίνησαν τα Χριστούγεννα του 1993 το πολύωρο ταξίδι τους οδικώς, αφήνοντας πίσω οικογένεια και αγαπημένα πρόσωπα, προκειμένου να φιλοξενηθούν για έξι περίπου μήνες στη μικρή επαρχιακή πόλη της Βόρειας Ελλάδας. Το ραντεβού για την υποδοχή των παιδιών δόθηκε στο οικοτροφείο της πόλης, όπου τα παιδιά είχαν παραμείνει για μια εβδομάδα προκειμένου να εγκλιματιστούν, συνοδευόμενα από τον Σέρβο δάσκαλό τους. Σε παρόμοιο πλαίσιο έγινε η υποδοχή και σε άλλες πόλεις της ελληνικής επικράτειας, με στόχο την ομαλή μετάβασή τους στο οικογενειακό περιβάλλον αναδοχής.

Στην περίπτωση της οικογένειας της Μαρίνας, η μητέρα ούσα τότε άνω των 45 ετών, χήρα και με δύο ενήλικες κόρες, θεωρούνταν αποκλεισμένη υποψήφια εξ αρχής καθώς δεν πληρούσε τα τυπικά ηλικιακά προσόντα. Χάρη στην επιμονή της και στην υποχώρηση μιας υποψήφιας ανάδοχης οικογένειας την τελευταία στιγμή, κατάφερε εν τέλει να συμμετάσχει στο πρόγραμμα με αποτέλεσμα να φιλοξενήσουν την Olga για έξι μήνες. Σε αντίθεση με τις αγνές προθέσεις της Μαρίνας υπήρχαν οικογένειες που δήλωσαν συμμετοχή για παράλληλους λόγους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω: ορισμένοι ήθελαν να επιδείξουν την οικονομική τους επιφάνεια, κάποιοι άλλοι (άκληροι) αποσκοπούσαν σε μελλοντική υιοθεσία, ενώ ορισμένοι που είχαν βλέψεις για δημόσια ανέλκυση στα κοινά του μικροκοινωνικού επιπέδου της πόλης θεώρησαν πως η αναδοχή θα συμπλήρωνε θετικά το προφίλ τους.

Την ημέρα ανάθεσης των παιδιών η συναισθηματική φόρτιση ήταν έντονη και μόλις έφτασαν οι γονείς φιλοξενίας ήταν ευδιάκριτη η αμηχανία και των δύο πλευρών. Τα περισσότερα παιδιά προέρχονταν κυρίως από μονογονεϊκές οικογένειες, ενώ αρκετά από αυτά είχαν χάσει τον πατέρα τους ή αγνοούταν στο πόλεμο. Οι

⁴³ Η συνεντευξιαζόμενη ανταποκρίθηκε στις ανάγκες της συνέντευξης στην ελληνική γλώσσα, σε εντυπωσιακά υψηλό προφορικό και γραπτό επίπεδο. Η καλλιέργεια της γλώσσας ενισχύεται από τις ετήσιες επισκέψεις στην «ελληνική» οικογένεια και στην τακτική τηλεφωνική επικοινωνία που διατηρεί με αυτή.

υπεύθυνοι του προγράμματος τα είχαν χωρίσει με βάση την ηλικία και το φύλο και για κάθε ανάδοχη οικογένεια αντιστοιχούσε ένα παιδί. Μόλις έφτασαν οι γονείς στο ορφανοτροφείο της πόλης, τα παιδιά παρατάχθηκαν στην αίθουσα και ένα προς ένα προσφωνούνταν προκειμένου ο γονέας να συστηθεί στο παιδί και να αναχωρήσουν για το σπίτι.

Τα παιδιά είχαν προγενέστερη γνώση από τις αιτήσεις σχετικά με τα βασικά στοιχεία-προφίλ των μελών της οικογένειας. Η Olga ήταν το τελευταίο παιδί του γκρουπ και είχε ήδη προκαταβάλλει αρνητικά τον εαυτό της. Η ίδια γνώριζε πως θα φιλοξενούνταν σε μια οικογένεια της οποίας η μαμά ήταν «μεγάλη» σε ηλικία. Όσο περνούσε η ώρα δεν αναγνώριζε σε όσους είχαν φτάσει στην αίθουσα κάποια που θα της έμοιαζε. Το γεγονός ότι περνούσε η ώρα χωρίς να ακούει το όνομά της, είχε ως αποτέλεσμα να νιώθει αγωνία, έκλαιγε και θεωρούσε πως τελικά δεν θα την επέλεγε κανείς και θα αναγκαζόταν να επιστρέψει πίσω στην πατρίδα χωρίς να ζήσει την εμπειρία που περίμενε. Ωστόσο, η οικογένεια της Μαρίνας είχε επιλέξει την ίδια ως μικρότερη κόρη της οικογένειας, 23 χρονών τότε, προκειμένου να παραλάβει το παιδί.

Σκεφτήκαμε με τη μητέρα και την αδερφή μου πως θα ήταν καλύτερα να πάω εγώ...η μητέρα μου ήταν η μεγαλύτερη σε ηλικία συγκριτικά με τις υπόλοιπες και θεωρήσαμε πως η μικρή θα απογοητευόταν που θα πήγαινε σε ένα σπίτι με τη μεγαλύτερη (ηλικιακά) μαμά, ενώ εγώ τότε ήμουν η νεότερη της οικογένειας, είχα μακριά μαλλιά ράστα, φορούσα σκισμένο τζιν και οδηγούσα μηχανή.

Η Olga διηγήθηκε πολύ καιρό αργότερα πως την είχε ξεχωρίσει ανάμεσα στον κόσμο και παρακαλούσε από μέσα της να είναι αυτή η «μαμά» που θα αναλάμβανε τελικά τη φιλοξενία της. Μετά τον αρχικό δισταγμό, συστήθηκε στην Olga.

Πριν πάμε στο σπίτι, κάναμε μια μεγάλη βόλτα με τη μηχανή, γυρίσαμε την πόλη, πήγαμε στα μαγαζιά που ήταν γεμάτα με χριστουγεννιάτικα στολίδια και αγοράσαμε μερικά για να τα κρεμάσει στο χριστουγεννιάτικο δέντρο...αυτά τα στολίδια ήταν τα δικά της και τα κρεμούσαμε κάθε χρόνο (Μαρίνα).

Στην περίπτωση της Γεωργίας, η πρωτοβουλία φιλοξενίας προήλθε από τον πατέρα της οικογένειας με μια αιφνιδιαστική ανακοίνωση πως επρόκειτο να φιλοξενήσουν ένα κοριτσάκι μόλις οκτώ ετών που είχε εκτοπιστεί από ένα απομακρυσμένο χωριό της Κροατίας μαζί με την οικογένειά της στη Σερβία. Η

οικογένεια είχε ήδη δύο κόρες επίσης ενήλικες με τις οποίες το παιδί εναρμονίστηκε πλήρως μετά τον πρώτο μήνα.

Δεν ξέραμε τίποτα για το πρόγραμμα...ήρθε ξαφνικά μια μέρα ο πατέρας μου και μας ανακοίνωσε πως θα φιλοξενήσουμε ένα κοριτσάκι...θυμάμαι έντονα πόσο πολύ ανυπομονούσαμε να τη φέρουν οι γονείς μας στο σπίτι...όταν όμως πρωτοαντίκρισα την Alexandra είχε χαλασμένα δόντια, ήταν αδύνατη και εξαντλημένη και αρνούταν να κάνει μπάνιο...εμείς είχαμε ετοιμάσει το δωμάτιο της με ό,τι θα μπορούσε να χρειαστεί...μαζί της είχε φέρει μόνο λίγα ρούχα...μόλις άρχισε το παιδί να αισθάνεται περισσότερο άνετα μαζί μας...όταν άρχισε να ξεπερνάει τον αρχικό φόβο πήγαμε στον οδοντίατρο να φτιάξουμε το χαμόγελο της (Γεωργία).

Κατά την υποδοχή των παιδιών υπήρξαν απρόοπτα της τελευταίας στιγμής, όπως συνέβη στην οικογένεια της Ιωάννας, η οποία γνώριζε πως θα φιλοξενούσαν οικογενειακά ένα κοριτσάκι από τη Σερβία, ωστόσο όταν έφτασαν οι γονείς στο σπίτι αντίκρισε ένα αγόρι, σχεδόν έφηβο. Το κοριτσάκι που επρόκειτο να φιλοξενηθεί δεν ήθελε να αποχωριστεί την αδερφή της και έτσι η οικογένεια φιλοξένησε τον Daniel.

«Ενώ οι γονείς μου ετοιμάζονταν να φύγουν είδαν έναν πιτσιρικά να κλαίει μες τη βροχή μόνος του. Όταν ρώτησαν για αυτόν τους είπαν πως η οικογένεια...απλώς δεν ήρθε και έτσι η μητέρα μου χωρίς δεύτερη σκέψη τον επέλεξε...» «Τί και αν δεν ήρθε κανείς για αυτό το παιδί. Ήμαστε εμείς εκεί» (Κελεσίδου 2021: 2-3, 31).

Ήταν η τρίτη χρονιά που φιλοξενούνταν παιδιά από τη Σερβία και ο Daniel θα έμενε μόνο για το διάστημα των Χριστουγέννων. Στην αρχή ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικός, ωστόσο, αποκόμισε ευχάριστες αναμνήσεις από την παραμονή του και συνέχισε να επισκέπτεται την ίδια οικογένεια για τα επόμενα τρία χρόνια μαζί με τη μητέρα και την αδερφή του, ενώ παράλληλα αλληλογραφούσαν. Στον τόπο φιλοξενίας είχε συνδεθεί με όλα τα μέλη της οικογένειας αλλά και τους υπόλοιπους συγγενείς. Μετά από λίγο καιρό αποκαλούσε τη μητέρα της οικογένειας «μαμά» και τον αδερφό της Ιωάννας «brother».

Η ψυχολογική κατάσταση των παιδιών, ιδιαίτερα στο αρχικό στάδιο της αναδοχής, υπήρξε ιδιαίτερα εύθραυστη. Εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας, η ψυχολογική υποστήριξη, ο συγχρωτισμός με συνομήλικους και το υγιές περιβάλλον

διαβίωσης αποτελούσαν απαραίτητα στοιχεία προκειμένου να ενδυναμωθούν και να προοδεύσουν (Bass et al. 2012: 12).

Εκείνη την εποχή δημοσιεύτηκαν σε πολλές εφημερίδες τόσο στον ελληνικό όσο και στο σερβικό τύπο άρθρα με περιπτώσεις παιδιών που φιλοξενήθηκαν στην Ελλάδα. Ιδιαίτερα όταν, ενήλικα πλέον, αναζητούσαν τις οικογένειες που εν μέσω εμπόλεμων συγκρούσεων άνοιξαν τα σπίτια τους και τα φιλοξένησαν. Η περιγραφή των συναισθημάτων που έτρεφαν τα παιδιά προς τα μέλη των ελληνικών οικογενειών φανερώνουν πως η παραμονή τους χαρακτηρίζεται από αμοιβαία εκτίμηση και αγάπη που παρέμεινε σταθερή με το πέρασμα των χρόνων⁴⁴.

4.2.2 Επιλογή

Η επιλογή των παιδιών γνωστοποιήθηκε στη Σερβία μέσω ενημερώσεων στα σχολεία από τους υπεύθυνους του Σερβικού Ερυθρού Σταυρού. Από την πλευρά της, η Alexandra αναφέρει πως επισκέφτηκαν και το σχολείο της προκειμένου να ρωτήσουν εάν και πόσα παιδιά ηλικίας 8-9 ετών υπήρχαν και ήθελαν να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα. Η ίδια ήταν αποφασισμένη να δηλώσει συμμετοχή και επέμεινε έντονα στους γονείς της να συναινέσουν.

Είπα μέσα μου εγώ θα πάω στην Ελλάδα ό,τι και να γίνει...αλλά αυτοί (γονείς) ήταν αντίθετοι. Μου είπαν πως έξι μήνες είναι πολύς καιρός. Εγώ όμως ήμουν μικρή και δεν ήξερα τι σημαίνει έξι μήνες, ήθελα απλά να πάω στην Ελλάδα με 2-3 φίλες μου από το σχολείο...μετά από μερικές ημέρες δήλωσα συμμετοχή στο πρόγραμμα και έγραψα πως εγώ θέλω να πάω, αλλά οι γονείς μου δε μ' αφήνουν...Τότε οι άνθρωποι του Ερυθρού Σταυρού επισκέφτηκαν τους γονείς μου και τους εξήγησαν πως είναι ένα αξιόλογο πρόγραμμα, θα είμαι ασφαλής, θα είναι μια εμπειρία ζωής για το παιδί και πως θα πάω σε καλούς ανθρώπους εκεί, θα μάθω και τη γλώσσα...μετά από δεκαπέντε ημέρες έφτασα στην Ελλάδα...όταν όμως μπήκα στο αμάξι, η οικογένεια μιλούσε ελληνικά και εγώ δεν καταλάβαινα τίποτα, τότε δυσκολεύτηκα...νομίζω ότι έκλαιγα έναν ολόκληρο μήνα και έμαθα αργότερα πως οι άνθρωποι του Ερυθρού Σταυρού σε συνεννόηση με

⁴⁴ <https://neoskosmos.com/el/2020/08/29/news/greece/ta-paidia-apo-tin-empolemi-vosnia-kai-oi-ellines-afaneis-iroes/>, ανακτήθηκε στις 07 Ιουλίου 2022.

τους ψυχολόγους του προγράμματος είχαν πει πως για τις πρώτες 15 ημέρες δεν πρέπει να μιλήσουμε με τους γονείς μας. Οι δικοί μου όμως ήταν ενήμεροι και γνώριζαν σε ποιες οικογένειες πήγαμε, πόσα μέλη υπήρχαν, τι δουλειές έκαναν, πώς περνούσαμε και πού μέναμε. (Alexandra).

Στο σχολείο η καθημερινότητα περνούσε ευχάριστα για την Alexandra, επειδή υπήρχε συγχρωτισμός με τα υπόλοιπα παιδιά από την πατρίδα της. Ωστόσο, η επικοινωνία στο σπίτι ήταν δύσκολη επειδή δεν καταλάβαινε ελληνικά. Στην αρχή της έλειπαν οι γονείς της και είχε μετανιώσει για τη συμμετοχή στο πρόγραμμα. Πριν γνωρίσει ουσιαστικά την οικογένεια, ευχόταν να μην είναι καλοί μαζί της και προσπαθούσε να πείσει τον εαυτό της να μην τους αγαπήσει.

Θυμάμαι πως στην αρχή ήθελα να φύγω και έλεγα ψέματα στους δασκάλους πως δεν περνάω καλά, νομίζοντας πως θα τους πείσω και θα με στείλουν πίσω...τώρα που το σκέφτομαι ντρέπομαι, αλλά τότε ήμουν παιδί και είχα φοβηθεί (Alexandra).

Ωστόσο, με το πέρασμα των πρώτων εβδομάδων και τη ζεστή αντιμετώπιση της οικογένειας της Γεωργίας τα συναισθήματα άλλαξαν.

Εγώ τώρα λέω πως μόνο που δε με γέννησαν...τώρα πια έχω δύο οικογένειες...δύο μπαμπάδες, δύο μαμάδες και άλλες δύο αδερφές στην Ελλάδα...με πήγαιναν παντού, στον κινηματογράφο, για παγωτό, κάναμε εκδρομές και ταξίδια σε όλη την Ελλάδα...με πήγαιναν σε φροντιστήριο Αγγλικών, τότε δε μου άρεσε καθόλου και εμείς εκεί δεν είχαμε φροντιστήρια, όμως όταν πέρασαν τα χρόνια κατάλαβα πόσο καλό μου έκανε...αυτά δεν τα κάναμε πίσω στην πατρίδα» (Alexandra).

Ο Daniel αναχώρησε με την οικογένειά του από την Κροατία και έφτασαν ως πρόσφυγες στη Σερβία. Μετά από λίγο καιρό, η μητέρα επιστρέφοντας από τη δουλειά ανέφερε στα παιδιά της: «αναρωτήθηκαν αν θέλω να στείλω κάποιο από τα παιδιά στην Ελλάδα για λίγο καιρό». Παρόλο που αρχικά προσπάθησε να πείσει την κόρη της εκείνη αρνήθηκε, γιατί δεν είχε αποχωριστεί ποτέ την οικογένεια, το ίδιο και ο Daniel, ο οποίος όμως δέχτηκε πρόθυμα:

Ήθελα να φύγω. Να ξεφύγω. Να αποστασιοποιηθώ από καταστάσεις που βάραιναν την παιδική ψυχή μου. Να δραπετεύσω από ανείπωτα συναισθήματα και εικόνες τόσο δυσάρεστες που είχαν ριζώσει πια

μέσα μου...και ας έφευγα μόνος μου. Μου αρκούσε η ελπίδα ότι αυτό που θα συναντούσα θα ήταν κάτι πιο όμορφο. Ότι κάπου εκεί έξω υπάρχει κι ένας άλλος κόσμος. Πιο ήρεμος, πιο χρωματιστός, πιο ξέγνοιαστος (Κελεσίδου 2021: 50-51).

4.2.3 Φιλοξενία

Η Μαρίνα ανέφερε πως η Olga έχαιρε θερμής υποδοχής, ωστόσο η ίδια δυσκολεύτηκε στην αρχή να προσαρμοστεί. Ήταν ένα κορίτσι δέκα ετών, που κατά το διάστημα αναχώρησης από τη Σερβία γνώριζε πως ο πατέρας της ήταν αγνοούμενος πολέμου. Παρόλο που η ανάδοχη οικογένεια κατέβαλε κάθε φιλότιμη προσπάθεια να κερδίσει την εμπιστοσύνη του παιδιού, η ίδια ήταν εγκλωβισμένη στην ανησυχία για την τύχη του. Επί ένα μήνα παρέμενε κλεισμένη στο δωμάτιο και έβγαινε μόνο για να πάει στο σχολείο και να τηλεφωνήσει στη μητέρα της.

Για την πλειοψηφία των παιδιών αυτή ήταν η εικόνα των πρώτων ημερών. Μεταξύ αυτών και ο Daniel «δεν μπορούσα να ησυχάσω...ο φόβος μου με είχε κυριεύσει...δεν ήθελα τίποτα...μόνο να φύγω...με φώναζαν για να μου πουν ή να μου δείξουν κάτι, κι εγώ μόνο έκλαιγα» (Κελεσίδου 2021: 53-54).

Το πρώτο διάστημα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να κερδηθεί η εμπιστοσύνη των παιδιών, επειδή ο φόβος που βίωναν τα είχε ωθήσει στο να υψώσουν έναν «τοιχό» έναντι των οικογενειών φιλοξενίας. Μέσα από την καθημερινότητα οι οικογένειες φιλοξενίας, δάσκαλοι και ειδικοί ψυχικής υγείας κατόρθωσαν να τα πλησιάσουν προσεκτικά προκειμένου να σπάσει το φράγμα ανάμεσά τους και να δομηθεί σχέση εμπιστοσύνης. Στις περισσότερες περιπτώσεις αρχικός σύμμαχος στη λεκτική επικοινωνία με τα παιδιά ήταν οι ομοεθνείς Σέρβοι δάσκαλοι-συνοδοί ή γείτονες που γνώριζαν σερβοκροατικά, οι οποίοι είχαν αναλάβει το έργο του μεταφραστή, διευκολύνοντας σε μεγάλο βαθμό την καθημερινή επικοινωνία.

«για καλή μου τύχη στο ίδιο χωρίο ζούσε μια κυρία που ήταν από την Κροατία...δεν περιγράφεται με λόγια αυτό που αισθάνθηκα...αγαλλίασε η ψυχή μου...πηγαίναμε σχεδόν κάθε μέρα (Daniel)» (Κελεσίδου 2021: 54).

Ένα από τα κοινά προβλήματα που αντιμετώπισαν οι περισσότερες οικογένειες τις δύο πρώτες εβδομάδες ήταν το θέμα του φαγητού. Όπως είχε διαπιστώσει και η Κατερίνα ως υπεύθυνη ψυχολογικής υποστήριξης, τα παιδιά χρειάστηκαν ένα διάστημα προσαρμογής μέχρι να ηρεμήσουν ψυχολογικά και να

υιοθετήσουν νέες συνήθειες ακόμα και διατροφικές, όπως το ελαιόλαδο και την ελληνική κουζίνα. Επίσης, ενώ καθημερινά τα ρωτούσαν αν ήθελαν να φάνε, τα Σερβόπουλα απαντούσαν διαρκώς «ne», που στα σερβικά σημαίνει «όχι», με αποτέλεσμα να προκαλείται σύγχυση. Το μόνιμο αίτημα που είχαν ήταν η καθημερινή τηλεφωνική επικοινωνία με τους γονείς τους.

Οι παραπάνω αντιδράσεις θεωρούνταν απολύτως φυσιολογικές και αναμενόμενες καθώς οι αλλαγές στη ζωή τους ήταν αλυσιδωτές. Άλλαξαν οικιακό/οικογενειακό περιβάλλον, χώρα, σχολείο και απομακρύνθηκαν από γονείς/αδέλφια, φίλους και συγγενείς. Επιπρόσθετα κλήθηκαν να ζήσουν σε μια ξένη χώρα της οποίας τη γλώσσα δεν γνώριζαν (Chirungu et al. 2004: 84). Η διαχείριση των ανήσυχων παιδιών δεν ήταν εύκολη για τις οικογένειες, όμως με την πάροδο του χρόνου άρχισαν να εξοικειώνονται με τα υπόλοιπα μέλη και ξεκίνησαν να συμμετέχουν ενεργά στην καθημερινότητα του σπιτιού. Ξεπερνώντας σταδιακά το αρχικό διάστημα προσαρμογής, πολλά από τα παιδιά κατόρθωσαν γρήγορα να μάθουν την ελληνική γλώσσα στα μαθήματα που έκαναν στο σχολείο, αλλά και με την καθημερινή τριβή και αρκετά από αυτά κατάφεραν να επικοινωνούν σε καλό επίπεδο ακόμα και γραπτά. Ουσιαστικά και βοηθητικά στοιχεία στον εγκλιματισμό και την προσαρμογή των παιδιών αποτέλεσαν η αγάπη, η αφοσίωση και η προσήλωση των οικογενειών, με αποτέλεσμα η προσαρμογή να ομαλοποιηθεί μετά το πρώτο δεκαπενθήμερο.

Έχει παρατηρηθεί πως ο τρόπος που αισθανόμαστε ή επεξεργαζόμαστε τα συναισθήματα μας αποτελεί απόρροια πολιτιστικών καταβολών ή αντιλήψεων και η δυναμική που διαθέτουν μπορούν να διαμορφώσουν τον κόσμο μας. Στις περιπτώσεις που εκφράζονται συναισθήματα αγάπης προς άτομα «άλλου» πολιτισμού, προσφέρει στους ανθρώπους την αίσθηση πως είναι ανεκτικοί και καλοί (Ahmed 1988: 12, 133).

Την αγάπη δεν την αγοράζεις, την κερδίζεις και εμείς με την Alexandra ήμασταν αληθινοί, δοτικοί και όλοι λειτουργήσαμε με ενσυναίσθηση...όσο για τους γονείς μου, είχαν τεράστια δύναμη ψυχής, γιατί δεν ήταν εύκολο να έχεις την ευθύνη ενός άλλου παιδιού. Όσο για εμένα, η όλη εμπειρία με έκανε καλύτερο άνθρωπο, περισσότερο ώριμη και έχω πλέον άλλη μια αδερφή (Γεωργία).

Σύμφωνα με τους όρους του προγράμματος τα παιδιά εγκαταστάθηκαν σε οικογένειες που είχαν οικονομική άνεση και καλό βιοτικό επίπεδο. Το γεγονός ότι τα παιδιά είχαν αποκλειστικά δικό τους δωμάτιο, πήγαιναν για ψώνια, έκαναν εκδρομές

στη θάλασσα και το βουνό, ήταν πρακτικές που τα είχαν εντυπωσιάσει. Οι οικογένειες της Alexandra, της Olga και του Daniel ήταν πρόσφυγες. Όσο ήταν παιδιά, δεν είχαν ποτέ τα δικά τους δωμάτια και στα σπίτια τους δεν υπήρχαν τα βασικά υλικά αγαθά που θεωρούνταν αυτονόητα για τις ελληνικές οικογένειες. Για την Olga το γεγονός ότι ζούσε σε αναβαθμισμένο οικιακό-αστικό περιβάλλον και συγκρίνοντας πώς ζούσε η οικογένειά της πίσω στην πατρίδα, της προκαλούσε τύψεις.

Πρόκειται για συχνό φαινόμενο που παρατηρείται στα παιδιά που έχουν βρει ουσιαστική συναισθηματική και υλική κάλυψη στις ανάδοχες οικογένειες, με αποτέλεσμα να θεωρείται αναμενόμενο το αίσθημα εσωτερικού διχασμού, φόβου και προδοσίας έναντι των βιολογικών γονέων. Επίσης, έχοντας υιοθετήσει για ένα χρονικό διάστημα διαφορετική καθημερινότητα κατά την επιστροφή τους αισθάνονται αποξενωμένα και μετέωρα ανάμεσα στη βιολογική και ανάδοχη οικογένεια (Holen et al. 2020: 2).

Η ομαλή ή μη συνύπαρξη στις οικογένειες φιλοξενίας ήταν απότοκο και των καταβολών του παιδιού. Στην περίπτωση της Μαρίνας με την Olga, η οικογένεια της Μαρίνας θεωρεί πως η ομαλή συμβίωση οφειλόταν σε ένα βαθμό και στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού:

Επρόκειτο για ένα παιδί που φαινόταν πως είχε μεγαλώσει σε οικογενειακό περιβάλλον με αρχές και παιδεία. Παρόλο που αρχικά απομονωνόταν για αρκετή ώρα στο δωμάτιο της, ήταν τακτική με τα πράγματά της, επιμελής στα μαθήματά του σχολείου και ευγενής. Με την πάροδο του χρόνου συνήθισε το περιβάλλον, την ελληνική κουζίνα και άρχισε να λειτουργεί, ανεξάρτητα μεν, ελεγχόμενα δε. Πήγαινε για θελήματα στη γειτονιά, έπαιζε με άλλα παιδάκια, τόσο με ομοεθνείς όσο και με ελληνόπουλα και συμμετείχε σε κάθε δραστηριότητα της οικογένειας μας. Μετά από λίγο καιρό αποκαλούσε τη μητέρα μας «teta» που σημαίνει «θεία» στα σερβικά (Μαρίνα).

Πέραν των καθημερινών αρχικών εμποδίων, κυρίως πολιτισμικών διαφορών, ορισμένα παιδιά προερχόταν από οικογένειες Προτεσταντών και οι γονείς έπρεπε να χειριστούν τη θρησκευτική διαφορετικότητά τους, όπως συνέβη και στην περίπτωση της Olga. Τα μέλη της οικογένειας φιλοξενίας παρόλο που διατηρούσαν έντονη θρησκευτικότητα στην καθημερινότητά τους (ως χριστιανοί Ορθόδοξοι), σεβάστηκαν πλήρως πως το παιδί είχε διαφορετικό υπόβαθρο και καλλιέργησαν

μεταξύ τους αξίες αμοιβαίου σεβασμού. Στην περίπτωση της Alexandra, η θρησκεία ήταν σημείο ταύτισης. Ως χριστιανή Ορθόδοξη και η ίδια όταν είδε πως τα μέλη της οικογένειας έκαναν τον σταυρό τους με τον ίδιο τρόπο αισθάνθηκε πως είχαν ένα κοινό ενωτικό στοιχείο.

Για μένα η θρησκεία είναι πολύ σημαντική και μου άρεσε που είδα και κατάλαβα πως πιστεύουμε στον ίδιο Θεό, είχα μάθει από τη γιαγιά μου να κάνω τον σταυρό και την προσευχή μου κάθε βράδυ και από την οικογένειά μου στην Ελλάδα έμαθα πολλά...έμαθα πως οι οικογένειες όταν μαλώνουν πρέπει να κάθονται και να λύνουν τα προβλήματα και όχι να φεύγουν...εμείς δεν κάναμε έτσι στο σπίτι μου (Alexandra).

Για το προφίλ της οικογένειας της Μαρίνας, της Ιωάννας και την Γεωργίας, η προσφορά βοήθειας δεν ήταν πρωτόγνωρη «Πάντα μου άρεσε να βοηθάω και να προσφέρω, αλλά αυτή τη φορά για κάποιο λόγο ένιωθα μια ιδιαίτερη χαρά. Μαζί και αγωνία» (Κελεσίδου 2021: 30). Η μητέρα της Μαρίνας είχε διαχρονική φιλανθρωπική προσφορά και δράση στα κοινά της πόλης. Με επιμονή κατάφεραν και έκαναν την ενσωμάτωση του παιδιού ουσιαστική μέσα από τον τρόπο ζωής τους, καθιστώντας την ισότιμο μέλος της. Με την teta (θεία) μαγείρευε, έκανε τα μαθήματα της, με τις κόρες πήγαιναν στα εμπορικά καταστήματα, στο σινεμά, για περίπατους και όλοι μαζί ταξίδευαν όσο περισσότερο μπορούσαν. Εξάλλου, για την ανάδοχη οικογένεια που αγκάλιασε με αγάπη το παιδί, ήταν αναμφίβολα το τιμώμενο πρόσωπο και το κέντρο της προσοχής. Η οικογένεια κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια να κοινωνικοποιηθεί, εντάσσοντάς την σε κάθε δραστηριότητά. Το παιδί συμμετείχε σε μαθήματα αγγλικών, χορωδίας και γνώρισε πολλούς συγγενείς του ευρύτερου οικογενειακού περιβάλλοντος.

Στις τηλεφωνικές επικοινωνίες που είχε με τη μητέρα και τον αδερφό της στη Σερβία, η Olga δεχόταν τη ψυχολογική υποστήριξη της μητέρας της, η οποία την καθησύχαζε και την ενθάρρυνε να παραμείνει στην Ελλάδα για την ασφάλειά της. Αυτό λειτούργησε βοηθητικά και το παιδί άρχισε σταδιακά να ηρεμεί. Ωστόσο, μόλις άρχισε να προσαρμόζεται, από τον δεύτερο μήνα, πληροφορήθηκε πως ο πατέρας της σώθηκε και επέστρεψε στο σπίτι. Επειδή είχε ισχυρό συναισθηματικό δεσμό μαζί του εξέφρασε την επιθυμία να επιστρέψει. Η ανάδοχη οικογένεια αντιλήφθηκε τη συναισθηματική της φόρτιση και πρότεινε στη μητέρα της να επισκεφθεί την Ελλάδα,

προκειμένου να την καθυσχύσει. Λίγο καιρό αργότερα μητέρα και κόρη επανενώθηκαν για μια εβδομάδα γεγονός που την ηρέμησε.

4.2.4 Αποχωρισμός

Παρόλο που τα παιδιά γνώριζαν εκ των προτέρων πως η φιλοξενία θα είχε διάρκεια περίπου έξι έως εννέα μήνες, το τελευταίο διάστημα πριν από την ολοκλήρωση του προγράμματος αρνούσαν να επικοινωνήσουν με τους γονείς τους. Σύμφωνα με την Γεωργία:

Ο αποχωρισμός ήταν σπαρακτικός, δεθήκαμε τόσο πολύ, που ήταν σαν να ξεριζωνόταν ένα κομμάτι από μέσα μας...τα παιδάκια επιβιβάστηκαν σε λεωφορεία με προορισμό το σταθμό τρένων στη Θεσσαλονίκη...όταν επιβιβάστηκαν στα τρένα είχαν κυριολεκτικά «κρεμαστεί» από τα παράθυρα...όταν γυρίσαμε στο σπίτι τόσο η μητέρα μου όσο και εγώ με την αδερφή μου πέσαμε σε κατάθλιψη...μέχρι που την επόμενη χρονιά μάθαμε πως το πρόγραμμα θα επαναληφθεί...τότε κινήσαμε γη κι' ουρανό για να ξαναπάρουμε την Alexandra όπως και έγινε...την είχαμε άλλους πέντε μήνες, από το Πάσχα μέχρι το Σεπτέμβριο και τότε ήταν που είχαμε ένα «άλλο» παιδί, ακόμα πιο χαρούμενο ακόμα πιο γελαστό...και πού δεν πήγαμε.

Η αντίθεση των εικόνων από τη πρώτη και τελευταία συνάντηση ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη. Τα παιδιά που όταν πρωτοήρθαν πήγαν κλαίγοντας στις οικογένειες, τις αποχαιρετούσαν κλαίγοντας, αυτή τη φορά από την απροθυμία του αποχωρισμού. Η συγκεκριμένη αντίδραση θεωρείται αναμενόμενη όταν το παιδί αισθάνεται πως έχει ενσωματωθεί στο περιβάλλον φιλοξενίας.

Έχει παρατηρηθεί πως σε περιπτώσεις διεθνικής αναδοχής ή υιοθεσίας μπορεί να έχει οξύμωρα αποτελέσματα προς το παιδί, κυρίως κατά το διάστημα επανασύνδεσης με το οικείο περιβάλλον επειδή ελλοχεύουν κίνδυνοι ρήξης με τις ρίζες του (Kim 2009: 858). Πολλοί ερευνητές αναφέρουν πως η συνδεσιμότητα εκτείνεται πέραν των ανθρώπων και αφορά ακόμα και τον τόπο όπου εδραιώνονται πολύπλοκες και πολυδιάστατες σχέσεις.

Οι άνθρωποι συνδέονται βιωματικά και συναισθηματικά με την ταυτότητα του τόπου (place identity⁴⁵), τους συνανθρώπους, την κοινότητα, την κοινωνία ακόμα και με τη θρησκεία, με αποτέλεσμα ο τόπος να μετατρέπεται σε σημείο αναφοράς από το οποίο το άτομο δυσκολεύεται να απομακρυνθεί. Όταν δε η σύνδεση έχει θετικό βιωματικό αντίκτυπο, τότε είναι πολύ πιθανό στοιχεία του τόπου να ενσωματωθούν στην προσωπική του ταυτότητα (Anton et al. 2014: 451-453).

Η Olga ανέφερε χαρακτηριστικά πως όταν επιστρέφει στο σπίτι της στην Ελλάδα εξακολουθεί να έχει το δωμάτιο της, τα πράγματα, τα βιβλία και τα προσωπικά της αντικείμενα, γεγονός που της δίνει την αίσθηση ότι το ελληνικό της σπίτι την περιμένει πάντα και μαζί με αυτό την περιμένουν τα αγαπημένα μέρη που συνήθιζαν να επισκέπτονται, στα οποία εξακολουθούν να πηγαίνουν κάθε χρόνο.

Εκτός από τη γεωγραφική ή χωρική προέκταση της τοπικής ταυτότητας υπάρχει και η αίσθηση του ανήκειν σε έναν τόπο, όπου αναπτύσσονται ρίζες και σχέσεις που διαμορφώνουν και επηρεάζουν την ατομική εξέλιξη των ανθρώπων. Μεταξύ αυτών το σπίτι (house-home), αποτελεί κεντρικό σημείο αναφοράς της προσωπικής ταυτότητας, με το οποίο οι άνθρωποι συνδέονται συναισθηματικά (Proshansky 1983: 60-62).

Μετά το δύσκολο διάστημα του αποχωρισμού, οι υπεύθυνοι του Σερβικού Ερυθρού Σταυρού έλαβαν υπόψη την επιτυχία του προγράμματος, από τα συγκεντρωτικά σχόλια ανατροφοδότησης παιδιών και γονέων και αξιολογώντας τα ευεργετήματα της εμπειρίας, προγραμματίσαν την επανάληψη του προγράμματος για το επόμενο έτος, αυτή τη φορά με τη συμμετοχή και των αδερφών όσων είχαν συμμετάσχει στο πρώτο στάδιο.

4.2.5 Επανα-«σύνδεση»

Η άλλοτε τετραμελής οικογένεια της Μαρίνας είχε βιώσει έντονα την απώλεια του πατέρα της. Η άφιξη της μικρής έκανε την οικογένεια και πάλι τετραμελή: «Γέμισε την καρέκλα του πατέρα μου», αναφέρει η συνεντευξιαζόμενη κόρη της οικογένειας, περιγράφοντας πόσο ουσιαστικά συνδέθηκε η Olga με την οικογένειά

⁴⁵ Ο πρώτος που εισήγαγε τον όρο ήταν ο Proshansky (1978) τονίζοντας πως πρόκειται για υποκατηγορία της προσωπικής ταυτότητας που αποτελείται από ιδέες, μνήμες, συναισθήματα, συμπεριφορές, αξίες, προτιμήσεις, νοσηματοδοτήσεις, συμπεριφορές και εμπειρίες που λαμβάνουν χώρα στο συγκεκριμένο τόπο και ικανοποιούν τις ατομικές ανάγκες σε βιολογικό, ψυχολογικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο (Anton et al. 2014: 451-453).

της. Για περισσότερο από ένα χρόνο μετά την αποχώρηση της «μικρής» δεν είχαν καμία επικοινωνία. Η σερβική πόλη στην οποία έμενε η οικογένεια είχε καταστραφεί ολοσχερώς, οι γονείς έμειναν άνεργοι και αναγκάστηκαν να μετακομίσουν στο Βελιγράδι προκειμένου να κάνουν μια νέα αρχή, με αποτέλεσμα να χαθούν τα ίχνη τους. Μέσω συγγενικού προσώπου, αποκαταστάθηκε η επικοινωνία μεταξύ τους και ένα χρόνο αργότερα επαναλήφθηκε το πρόγραμμα. Το κοριτσάκι εκδήλωσε ενδιαφέρον και η οικογένεια φιλοξενίας το υποδέχθηκε και πάλι. Οι συνθήκες αυτή τη φορά ήταν καλύτερες. Το παιδί είχε καλύτερη επικοινωνία, ανώτερο επίπεδο γλώσσας και αντίληψης με αποτέλεσμα η συμβίωση με την οικογένεια να είναι ανεμπόδιστη. Στο μεσοδιάστημα της παραμονής, κατάφερε να δει την οικογένειά της στα σύνορα. Όταν έληξε η περίοδος αναδοχής, το κοριτσάκι επέστρεψε στην πατρίδα της και από εκεί μετανάστευσαν οικογενειακώς για τις Η.Π.Α. Μεταξύ παιδιού και οικογένειας διατηρήθηκε αλληλογραφία, ωστόσο όσο περνούσαν τα χρόνια γινόταν ολοένα και πιο αραιή και εν τέλει λίγα χρόνια αργότερα χάθηκε οριστικά.

Πολλά από τα παιδιά όταν έφτασαν στην εφηβεία και αργότερα ενηλικιώθηκαν, ακολούθησαν τις προσωπικές επιλογές τους γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να περάσουν πολλά χρόνια μέχρι να επανακτήσουν επικοινωνία με τις οικογένειες που τα φιλοξένησαν. Από το 2009 η Μαρίνα αναζητούσε την Olga με τη βοήθεια των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, χωρίς καμία επιτυχία, μέχρι το 2013. Η επιμονή της είχε αντίκρισμα όταν κάποια στιγμή έλαβε απάντηση στο μήνυμα που είχε στείλει και δόθηκε ραντεβού συνομιλίας μέσω skype. Η συναισθηματική φόρτιση και των δυο ήταν έντονη και μιλούσαν επί ώρες. Η μικρή ήταν πλέον ενήλικη, έγγαμη γυναίκα που εργαζόταν ως νοσηλεύτρια στις Η.Π.Α. και αγνοούσε πως η teta είχε φύγει από τη ζωή. Μετά από μερικά χρόνια επέστρεψε στην Ελλάδα ζητώντας τη βοήθεια της Μαρίνας. Προσπαθούσαν με τον σύζυγό της για αρκετό καιρό να αποκτήσουν παιδί, αλλά δεν τα κατάφερναν. Με τη βοήθεια της Μαρίνας ταξίδεψαν μέχρι τη Θεσσαλονίκη, όπου απευθύνθηκαν σε ειδικούς και μετά από τις κατάλληλες θεραπείες κατάφεραν και έγιναν γονείς. Η Μαρίνα συγκινημένη θυμήθηκε:

Πόσο τρομαγμένη ήταν η μικρή και πόσο διστακτικά με πλησίασε για να μου εκμυστηρευτεί πως αδιαθέτησε για πρώτη φορά!...Την πήρα μαζί μου, πήγαμε στο market να ψωνίσουμε ό,τι χρειαζόταν και της εξήγησα τι συμβαίνει...και τώρα η μικρή...έγινε μαμά!

Η περιγραφή της περιελάμβανε νοσταλγία, ταυτόχρονα όμως ήταν εμφανές πόσο υπερήφανη ήταν για την Olga, δίνοντας τη αίσθηση πως αναφέρεται για «δικό» της άνθρωπο. Η Carsten επιβεβαιώνει πως οι νοσταλγικές αναμνήσεις μεγαθύνονται από την (χωρική ή χρονική) απόσταση ενώ συχνά υποβόσκει ο φόβος πως ίσως «αδυνατήσει» τους δεσμούς συγγένειας, συμβολικής ή μη (Carsten 2013c: 248).

Παρόμοια εμπειρία έζησε και η Ιωάννα όταν ανακάλυψε τον Daniel μέσω διαδικτύου. Είχαν χάσει τα ίχνη του όταν λίγα χρόνια μετά τη φιλοξενία, οι γονείς του χώρισαν και αναγκαστικά μετακόμισε. Το μήνυμα που του έστειλε είχε ανταπόκριση εβδομάδες αργότερα, γιατί όπως ανέφερε ο ίδιος «...ένιωσα σοκ...και δεν ήξερα τι να κάνω...». Με τη βοήθεια των μέσων κοινωνικής δικτύωσης απέκτησαν και πάλι επικοινωνία αναθερμαίνοντας τις σχέσεις τους. Από τις συζητήσεις που έκαναν επανήλθαν έντονα στη μνήμη του τα χρόνια του πολέμου και παρόλο που θυμάται τα πάντα, δεν νιώθει ευχάριστα να ανατρέχει στα χρόνια των εμπόλεμων συγκρούσεων. Η Ιωάννα ήθελε να καταγράψει σε αυτοβιογραφικό βιβλίο την εμπειρία φιλοξενίας και όταν τον ενημέρωσε για την πορεία δημοσίευσης, της τόνισε πως ήταν επιφυλακτικός και πως δεν ήθελε κανείς να γνωρίζει για την προσωπική του ιστορία, τις μνήμες και τις φοβίες που είχε. Κατόπιν συζητήσεων, το βιβλίο δημοσιεύτηκε εν τέλει το 2021 και η ίδια ταξίδεψε μέχρι το Βελιγράδι προκειμένου να τον συναντήσει και να το παρουσιάσει στη μεταφρασμένη σερβική έκδοση.

Συχνά θεωρείται πως η ατομική μνήμη περιπλέκεται με άλλες μνήμες «αλλωνών» και όσα θυμόμαστε αποτελούν αποκύημα εξωτερικών παραγόντων όπως εικόνων, αναγνωσμάτων και βιωμάτων. Επίσης συχνά ελλοχεύει ο κίνδυνος η μνήμη να μετατρέπεται σε προσωπικό αφήγημα και όχι αναφορά πραγματικών γεγονότων, καθώς πολλές βιωματικές εμπειρίες άλλοτε κωδικοποιούνται και άλλοτε απομονώνονται ή παραλλάσσονται (Freeman et al. 2010: 263-264). Στην περίπτωση του Daniel, οι μνήμες εξακολουθούν να είναι επώδυνες και τραυματικές και να έχουν περιέλθει στο προσωπικό του αφήγημα, ως μιας σκοτεινής περιόδου της ζωής του, για την οποία δεν επιθυμεί να μιλάει ούτε και να αναλύει με τρίτους τα βιώματά του. Ωστόσο, οι μνήμες των συγκεκριμένων παιδιών εξακολουθούν να είναι ιδιαίτερα ζωντανές και διασταυρώνονται σε μεγάλο βαθμό με τις αντίστοιχες των ανθρώπων που τα φιλοξένησαν.

Μετά από σχεδόν τρεις δεκαετίες τα παιδιά αυτά ωρίμασαν, ενηλικιώθηκαν και δημιούργησαν τις δικές τους οικογένειες. Από τη λήξη του προγράμματος και έπειτα η Alexandra, συνέχιζε και επισκέπτεται την Ελλάδα κάθε χρόνο, με εξαίρεση

το περιοριστικό διάστημα της πανδημίας και βρίσκεται σε διαρκή επικοινωνία με τους ανθρώπους που θεωρεί οικογένεια. Ως μητέρα η ίδια, αναφέρει πως θα ήθελε να ανταποδώσει τη φιλοξενία που βίωσε και την αγάπη που ένωσε:

Τώρα σκέφτομαι πόσο μεγάλη ευθύνη είναι να μεγαλώνεις ένα άλλο παιδί...νόμιζα ότι δεν γίνεται να αγαπήσεις ένα ξένο παιδί, αλλά τελικά η οικογένεια της Γεωργίας μου έμαθε ότι γίνεται...στους φίλους μου που διηγήθηκα πώς πέρασα δεν με πίστευαν ότι υπάρχουν τέτοιοι άνθρωποι...και όμως υπάρχουν...Η οικογένεια μου έφυγε από την Κροατία και εγκαταστάθηκε στο Βελιγράδι χωρίς να έχουμε τίποτα και δεν μας βοήθησε κανείς...αλλά μας βοήθησε η οικογένεια της Γεωργίας...ήμουν ιδιαίτερα τυχερή που τους γνώρισα, τους αγαπώ και με αγαπάνε.

Οι οικογένειες φρόντισαν να διαχειριστούν το χάσμα με διακριτικότητα και λεπτούς χειρισμούς. Όταν με τη σειρά τους επισκέφτηκαν τα παιδιά στη Σερβία, αντιλήφθηκαν το μέγεθος των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών διαφορών. Καταγράφοντας τις ανάγκες τους επανέλαβαν διαδοχικά ταξίδια προσπαθώντας να βοηθήσουν όσο περισσότερο μπορούσαν. Ο πατέρας την Ιωάννας υποσχέθηκε στον Daniel πως θα τον επισκεπτόταν άμεσα:

Στο πρώτο ταξίδι διαπίστωσε πως η μητέρα του δεν είχε ούτε τα στοιχειώδη για να τους φιλοξενήσει. Το δεύτερο ταξίδι οργανώθηκε καλύτερα, καταγράφοντας σε μια λίστα ό,τι μπορούσε να μεταφερθεί...Ρούχα, γάλατα, κονσέρβες και γενικότερα τρόφιμα μακράς διάρκειας...κουβέρτες και παπλώματα, πιάτα, ποτήρια...καταφέραμε να καλύψουμε πολλές βασικές ανάγκες αλλά και να εξασφαλίσουμε τη διατροφή τους για μεγάλο χρονικό διάστημα (Κελεσίδου 2021: 38- 46).

Οι παραπάνω περιπτώσεις του προγράμματος υπογραμμίζουν πως η συγγένεια κινείται στο φάσμα συμβολισμών και νοημάτων που καλλιεργούνται μέσω αμοιβαιότητας, συμμετοχικής συνύπαρξης και διαμόρφωσης αναμνήσεων, προσφέροντας τη δυνατότητα επιλογής ποιοι θεωρούνται συγγενείς και ποιοι όχι. Η κινητήρια δύναμη της συγγένειας έγκειται στο βαθμό συνδεσιμότητας (relatedness), μεταξύ των μελών ανεξάρτητα από βιολογικούς δεσμούς (Sahlins 2011: 5-9), όπως συνέβη στις παραπάνω περιπτώσεις.

Σε αντίθεση με τα παραδείγματα των παιδιών που συνδέθηκαν με τις οικογένειες φιλοξενίας, υπήρξαν ορισμένα που δεν ακολούθησαν την επαναληπτική

ροή των επόμενων ετών και περιορίστηκαν σε μεμονωμένα διαστήματα φιλοξενίας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η επιτυχία τέτοιου είδους προγραμμάτων δύναται να επηρεαστεί από πολλούς παράγοντες όπως: ηλικία αναδόχων/παιδιού, συναισθηματικό περιβάλλον, δεκτικότητα ή προσαρμοστικότητα σε νέες συνθήκες κ.α. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, τα παιδιά συμβίωσαν με οικογένειες των οποίων η αρχική επιλογή ήταν τυχαία, ωστόσο αναδύθηκαν συναισθηματικοί δεσμοί που οδήγησαν σε νοηματοδοτούμενες σχέσεις, με αμοιβαίο σεβασμό και εκτίμηση. Από τη μεταξύ τους καθημερινή συμβίωση, παιδιά και γονείς απέδειξαν πως συνδέθηκαν ουσιαστικά και ποιοτικά μεταξύ τους και ανεξάρτητα από το κοινωνικό πλαίσιο κατά το οποίο αναδύθηκε η σχέση τους, αφήφισαν το πέρασμα του χρόνου και τις χιλιομετρικές αποστάσεις, διατηρώντας αναλλοίωτη μέχρι σήμερα την οικογένεια που δημιούργησαν.

4.3 Διακρατική Αναδοχή και Action Aid

Στην περίπτωση της Action Aid, η αναδοχή δεν συνεπάγεται αλλαγή περιβάλλοντος ή μετοίκιση του παιδιού σε νέα οικογένεια. Παραμένοντας στο βιολογικό και φυσικό περιβάλλον του, γίνεται αποδέκτης μια μακροχρόνιας συμπαράστασης από τον ανάδοχο με τον οποίο αναπτύσσει σχέση one on one. Ο ανάδοχος δύναται, εφόσον επιθυμεί, να αιτηθεί για περισσότερα από ένα παιδιά σε οποιοδήποτε σημείο του κόσμου δραστηριοποιείται η οργάνωση (Νεφέλη).

Ως οργάνωση η Action Aid σέβεται και διαφυλάσσει με προσοχή τα προσωπικά δεδομένα, την αξιοπρέπεια και τη ψυχολογική κατάσταση του παιδιού. Η έντυπη αλληλογραφία πραγματοποιείται μεταξύ των παραρτημάτων της οργάνωσης, ελέγχεται και προωθείται στον τόπο διαβίωσης του αποδέκτη. Υπενθυμίζεται δε πως τόσο στα γράμματα όσο και στις φωτογραφίες που ανταλλάσσονται πρέπει να τηρούνται ηθικοί κανόνες ευπρέπειας κυρίως από την πλευρά του αναδόχου. Για παράδειγμα, αντενδείκνυται η αποστολή φωτογραφιών που προβάλλουν τον δυτικού τύπου τρόπο ζωής με γιορτινά τραπέζια, με αφθονία εδεσμάτων επειδή θα προκαλέσουν σύγχυση ή αναστάτωση στο παιδί, το οποίο υπενθυμίζεται πως δεν επιτρέπεται να επισκεφθεί τον ανάδοχο στη χώρα του. Αντιθέτως, ο ανάδοχος μπορεί να συμμετάσχει στα ταξίδια αλληλεγγύης που πραγματοποιούνται με πρωτοβουλία της οργάνωσης προκειμένου να διαπιστώσει επί τόπου τη σημασία του προγράμματος και το στάδιο υλοποίησης των κοινοτικών έργων (ό.π.).

Αντλώντας αρχικές πληροφορίες για τη λειτουργία του οργανισμού από επιστημονικές δημοσιεύσεις και την επίσημη ιστοσελίδα του οργανισμού, εντόπισα μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας της πλατφόρμας του οργανισμού τη Νεφέλη, εργαζόμενη σε θέση ευθύνης στην Action Aid, η οποία περιέγραψε εμπειριστατωμένα τον τρόπο λειτουργίας του οργανισμού.

Στην περίπτωση της ως αναδόχου, ο αρχικός προβληματισμός προήλθε και πάλι από αισθήματα προσφοράς και βοήθειας προς μια ευαίσθητη πληθυσμιακά ομάδα, όπως είναι τα παιδιά. Η γνωριμία μας προέκυψε κατόπιν σχετικής ηλεκτρονικής αλληλογραφίας από το γραφείο ενημέρωσης της Action Aid προκειμένου να συλλεχθεί το απαραίτητο υλικό για τον τρόπο λειτουργίας της. Στην πρώτη συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε μέσω διαδικτύου, ανέφερε πως και η ίδια υπήρξε ανάδοχος στο παρελθόν και μετά από καιρό απασχολήθηκε και επαγγελματικά στην οργάνωση. Η Νεφέλη ήταν πολλή δεκτική στο να επανέλθουμε σε επόμενο χρόνο σε συνέντευξη αναφορικά με την εμπειρία της ως αναδόχου. Από τα πρώτα λεπτά της συνέντευξης έγινε φανερό πως ήταν συνειδητοποιημένη και άρτια ενημερωμένη σχετικά με τα προγράμματα της οργάνωσης και την απόφαση της να προχωρήσει σε αναδοχή παιδιού.

Η ίδια έγινε ανάδοχος μετά από αρχική ενημέρωση από την ιστοσελίδα της οργάνωσης. Κατά τη διάρκεια της ζωής της βρισκόταν σε αέναη διαδικασία προσφοράς προς το συνάνθρωπο. Ούσα ευαισθητοποιημένη κοινωνικά για το περιβάλλον, τα ζώα και φυσικά για τους συνανθρώπους, είχε ενεργό δράση με δωρεές, εθελοντισμό και διαχρονική συμμετοχή σε φιλανθρωπικές οργανώσεις. Με το πέρασμα των χρόνων, έχοντας διαγράψει μακρά πορεία προσφοράς και πραγματοποιώντας νέες αναζητήσεις, η προσοχή της επικεντρώθηκε στο έργο της Action Aid και όπως αναφέρει η ίδια, την κέρδισε ο ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας της. Κατόπιν αρχικής ενημέρωσης, προχώρησε στην αίτηση και έγινε ανάδοχος παιδιού στην Action Aid για πρώτη φορά το 2010:

Πρόκειται για μια οργάνωση που έχει μεσοπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους...η αποστολή της εκτείνεται πέραν του ατόμου καθώς αφορά στην κοινότητα και πάνω από όλα στην ενδυνάμωση των ανθρώπων, κυρίως παιδιών και γυναικών, ενώ παράλληλα αντιμετωπίζει τη φτώχεια όχι ως οικονομική συνθήκη αλλά ως καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αποστολή και το έργο της Action Aid στοχεύει στην ενημέρωση και επιμόρφωση των

ανθρώπων ούτως ώστε να γνωρίζουν ποια είναι τα δικαιώματά τους και πώς να τα διεκδικούν.

Όπως αναφέρει και η ίδια, την εποχή που για πρώτη φορά έγινε ανάδοχος στο πρόγραμμα ένιωθε πως ήταν εποχή εσωτερικής – προσωπικής ωριμότητας. Από την επικοινωνία που ανέπτυξε με το παιδί έμαθε πολλά όχι μόνο για την πορεία του, αλλά και για τον εαυτό της. Την ίδια περίοδο, ο ανιψιός της ήταν συνομήλικος του ανάδοχου παιδιού και δράττοντας την ευκαιρία, θεώρησε πως θα ήταν μια αξιόλογη εκπαιδευτική μέθοδος προκειμένου να του διδάξει πως όσα θεωρούνται δεδομένα για τα παιδιά που διαβιώνουν στο δυτικό κόσμο αποτελούν ζητούμενα για τα μη προνομιούχα και πως ανά τον κόσμο, υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι ζωής. Κατά την πορεία αναδοχής του παρουσίαζε την αλληλογραφία και τις φωτογραφίες που λάμβανε και ήταν πλάι της όταν απαντούσε στο παιδί, εξασκώντας τα αγγλικά του.

Ωστόσο, το πρόγραμμα δεν περιορίζεται στην αλληλογραφία. Στις εγκαταστάσεις των παραρτημάτων, πραγματοποιούνται ευρύτερες ενημερωτικές δράσεις. Έτσι οι ενδιαφερόμενοι ή οι ανάδοχοι έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές και ενημερωτικές δράσεις, όπως προγράμματα προσομοίωσης χωριών του νότου, όπου τα παιδιά με τη βοήθεια της αναπαράστασης του χώρου, των βιωματικών παιχνιδιών και της διάδρασης μπορούν να αποκομίσουν ενδεικτικά μια αίσθηση των συνθηκών διαβίωσης.

Σημείο ορόσημο του προγράμματος αναδοχής αποτελεί το ταξίδι αλληλεγγύης και το πρώτο ταξίδι που συμμετείχε η ίδια ήταν στη Ρουάντα το 2012, παρόλο που το παιδί-ανάδοχός βρισκόταν σε άλλη χώρα. Στα συγκεκριμένα ταξίδια συμμετέχουν ανάδοχοι και συνοδοί της οργάνωσης, περίπου 40 άτομα συνολικά, με σκοπό να διαπιστώσουν βιωματικά τον τρόπο ζωής των ανθρώπων εκεί. Μετά την αρχική υποδοχή, ακολουθεί παρουσίαση των έργων από τους αρμόδιους, ενώ τις υπόλοιπες ημέρες παραμονής, έχουν χρόνο να γνωρίσουν από κοντά τα παιδιά και τις οικογένειες με τις οποίες συμβιώνουν, τρώνε και συν-εργάζονται με τον υπόλοιπο τοπικό πληθυσμό. Για την ίδια, τα ταξίδια αυτά αποτελούν «ταξίδια ζωής», καθώς η αλληλεπίδραση και ο συγχρωτισμός προσδίδει εντονότερη διάσταση στις ανθρώπινες σχέσεις, γίνεται βαθύτερα κατανοητό το μέγεθος της προσφοράς και ο αντίκτυπος του προγράμματος. Επιπρόσθετα, σε ενδοσκοπική διάσταση, οδηγούν σε αναστοχασμό αναφορικά με τις βασικές ανθρώπινες αξίες.

Τα παιδιά εκεί είναι ευτυχισμένα...χορεύουν και χαμογελούν για αυτό που έχουν σήμερα...με ό,τι και αν συνεπάγεται αυτό...ζουν το «τώρα» και δεν τους νοιάζει που δεν φορούν παπούτσια (Νεφέλη).

Η Νεφέλη αναφέρει πως επιστρέφοντας από τα ταξίδια αναθεώρησε πολλές συνθήκες και καταστάσεις που την προβλημάτιζαν και επαναξιολόγησε προτεραιότητες. Αναπόφευκτα είχε εντυπωσιαστεί από τη συμβίωση με ανθρώπους που ενώ στερούνταν βασικών υλικών αγαθών, διατηρούσαν το χαμόγελο και ήταν ιδιαίτερα φιλόξενοι. Η ίδια θεωρεί πως αυτά τα ταξίδια αλληλεγγύης πρόσθεσαν στην προσωπική της ζωή εικόνες και βιώματα άλλων πολιτισμών που μέχρι τότε δεν είχε επισκεφτεί και ήταν εξαιρετικά διαφορετικοί από ό,τι είχε γνωρίσει. Οι μνήμες που αποκόμισε από την εμπειρία της διατηρούνται έως σήμερα, παρόλο που έχουν περάσει αρκετά χρόνια και την οδηγούν συχνά σε αναστοχασμό και σύγκριση ανάμεσα στον τρόπο ζωής των παιδιών που γνώρισε από κοντά και το δικό της τρόπο ζωής, με αποτέλεσμα να επαναπροσδιορίζει τακτικά την καθημερινότητά της. Η ίδια θυμίζει στον εαυτό της συχνά τον υλικό-καταναλωτικό σύγχρονο τρόπο ζωής, τα άγχη και τις προσδοκίες που αναδύονται μέσα από την καθημερινότητα με αποτέλεσμα να επαναλαμβάνει εσωτερικά τις εικόνες από όσα βίωσε στα ταξίδια αλληλεγγύης και να επαναφέρει την εσωτερική της ταξίδια.

Από τα λεγόμενα και τη δράση της Νεφέλης γίνεται αντιληπτό πως οι προθέσεις και το υπόβαθρο προετοιμασίας ενός συμμετέχοντα μπορεί να συμπληρώσει επιπρόσθετη νοηματοδότηση σε μια δράση. Η συμμετοχή της ίδιας ήταν απότοκο ώριμης σκέψης, συνειδητοποιημένης επιλογής και χωρίς να ξεπεράσει τις διακριτές γραμμές του προγράμματος άδραξε την ευκαιρία δίνοντας διδακτικές προεκτάσεις στον ανιψιό της, κάνοντας προσωπικούς αναστοχασμούς και συμμετέχοντας ενεργά στα ταξίδια αλληλεγγύης διευρύνοντας νου και πνεύμα.

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο των εθνογραφικών δεδομένων με τις προσωπικές μαρτυρίες των συνεντευξιαζόμενων, καταγράφηκαν τα προσωπικά βιώματα, οι νοηματοδοτήσεις και το απόσταγμα της εμπειρίας τους. Η συμμετοχική τους δράση, ήταν απότοκο συνειδητής απόφασης, στοιχείο που προσέδωσε ένταση στα βιώματα τους. Επιβεβαιώνοντας πως η συμβολική οικογένεια σχηματίζεται και διαμορφώνεται μέσα από σχέσεις αμοιβαίου σεβασμού, φροντίδας και νοιαξίματος για τον Άλλον, οι συμμετέχοντες αποτέλεσαν κοινωνούς ανθρωπισμού, αποδοχής της ετερότητας και εκφραστές συμβολικής οικογένειας που αντέχει στις προκλήσεις και ξεπερνά τα όποια εμπόδια.

Συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας μελέτης ήταν η εξέταση των περιπτώσεων συμβολικής οικογένειας και ανθρωπισμού, όπως αναδύθηκαν μέσω των προγραμμάτων φιλοξενίας παιδιών από τη Σερβία και Αναδοχής της Action Aid, κατά το χρονικό διάστημα από το 1990 έως το 2000.

Η οικογένεια αποτελεί αναμφίβολα σημείο αναφοράς κάθε ανθρώπου και σύμβολο κοινωνικής σταθερότητας. Αναλύοντας τα δεδομένα προκύπτει ότι από την εποχή της εκβιομηχάνισης μέχρι το 1960 οι έρευνες είχαν τοποθετήσει την οικογένεια και τους συγγενικούς δεσμούς μεταξύ καταγωγής και αγχιστείας υπό το σχήμα της εκτεταμένης και πυρηνικής δομής. Έως τότε οι οικογενειακοί σχηματισμοί που αναλύονταν αποτελούσαν απότοκο της σύναψης γάμου ή της συμβίωσης κάτω από την ίδια στέγη που αποσκοπούσαν στην απόκτηση απογόνων.

Ωστόσο, οι κοινωνικοπολιτικές μεταβολές από τη μετασοσιαλιστική περίοδο και έπειτα επηρέασαν το γάμο, τη συγγένεια και την οικογένεια, επιφέροντας μετασχηματισμούς στα μέχρι τότε οικεία δεδομένα της κανονικής, συμβατικής ή «τέλειας» οικογένειας. Επιπλέον, η έλευση του νέο-φιλελευθερισμού πολλαπλασίασε τις μεταβολές στο γεωγραφικό σχήμα μεταξύ τοπικού-εθνικού-διεθνικού, με αποτέλεσμα να επέλθουν πρόσθετες αλλαγές σε διαχρονικές παραδόσεις και αντιλήψεις.

Ο απόηχος των παραπάνω εξελίξεων ήταν ιδιαίτερα αισθητός στις χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης όταν από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα ήρθαν αντιμέτωπες με την πτώση του σοσιαλισμού και την ανατροπή του δίπολου μεταξύ «εντός» και «εκτός» των έως τότε άκαμπτων και κλειστών συνόρων. Προσοσιαλιστικά, η επικρατούσα μορφή οικογένειας, κυρίως στις αγροτικές περιοχές, ήταν η σλαβικού τύπου *zadruga*, απότοκο πατριαρχίας και ανδροκρατίας, όπου οι γυναίκες είχαν περιορισμένα δικαιώματα. Παραμένοντας εγκλωβισμένες στο τρίπτυχο μητέρας-αδελφής-συζύγου, παντρεύονταν σε νεαρή ηλικία, συγκατοικούσαν με τους γονείς του συζύγου και αναλάμβαναν τη φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων παράλληλα με την αγροτική εργασία. Η *zadruga* είχε προεκτάσεις και συμβολισμούς ακόμα και στον κρατικό σχηματισμό των βαλκανικών κρατών, από όπου η γυναίκα ήταν αποκλεισμένη εξαιτίας της ανδροκρατίας, μοτίβο παρόμοιο που συναντάται την ίδια εποχή και στην ελληνική αγροτική περιφέρεια.

Ωστόσο, η πτώση του κομμουνισμού, η ανάδυση της παγκοσμιοποίησης και της διεθνικότητας προήγαγαν ενωτικά αξιώματα με συμβολισμούς παγκοσμιοτοπικότητας, αμβλύνοντας τα όρια ανάμεσα στο «εμείς» και «αυτοί». Το άνοιγμα των συνόρων ενθάρρυνε την εσωτερική/εξωτερική μετανάστευση και προκάλεσε αλλαγές που μετέβαλλαν την οικογενειακή - συγγενική δομή και το θεσμό του γάμου, αποδεικνύοντας πως οι προεκτάσεις της οικογένειας εντοπίζονται πέρα από την ιδιωτική σφαίρα και εφάπτονται άμεσα με τον κοινωνικοοικονομικό, δημόσιο και πολιτικό βίο.

Τα πρωτοφανή κοινωνικά συμφραζόμενα, απότοκα των παραπάνω φαινομένων, προκάλεσαν ρήγμα μεταξύ παραδοσιακής και νέας ανθρωπολογίας με αποτέλεσμα να αιωρείται το ερώτημα «*τι είναι συγγένεια*» και «*τι καθιστά κάποιον συγγενή*» σε μια εποχή που τα ποσοστά διαζυγίων παρουσιάζουν αυξητικές τάσεις, τα μεταναστευτικά κύματα διαταράσσουν τη σταθερότητα της πυρηνικής οικογένειας και τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια καταφεύγουν στις νέες τεχνικές αναπαραγωγής ή στην υιοθεσία.

Μετά τη δεκαετία του 1960 η ανάλυση των νέων οικογενειακών σχημάτων ξεκίνησε να καταλαμβάνει σημαντικό χώρο στην ανθρωπολογική έρευνα. Η συμβολική οικογένεια (*fictive kinhsip*) αντιμετωπίστηκε αρχικά ως ψευδοσυγγένεια ή ως μη συμβατική, ενώ η υιοθεσία αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως *quasi kinhsip*. Σε αντίθεση με τη βιολογική δομή της «τυπικής» οικογένειας, η συμβολική της υπόσταση αφορά βαθιά νοηματοδοτούμενες σχέσεις όπου η φύση αντιμετωπίζεται πλέον ως επιλογή. Οι άνθρωποι επιλέγουν τους συγγενείς και την οικογένειά τους (*families of choice*), με τον ίδιο τρόπο που επιλέγουν τους φίλους τους.

Σε αντίθεση με το προβιομηχανικό παρελθόν όπου η οικογένεια αποτελούσε στίβο επιβίωσης και συγκατοίκησης, οι «*νέες γεωγραφίες συγγένειας*» αναφέρουν πως η οικογένεια πραγματώνει βαθύτερες και ουσιαστικές ανάγκες μεταξύ των μελών της. Στη μεταμοντερνική εποχή, οι συγγενικοί δεσμοί ξεπερνούν την εξ αίματος ή εξ αγχιστείας σύνδεση, περιλαμβάνοντας αξίες όπως νοιάξιμο, φροντίδα, μοίρασμα εμπειριών, εκτοπίζοντας από το βάθρο την «κανονική» οικογένεια λόγω της σταδιακής απεδαφοποίησης των κοινοτήτων και των δεσμών τους. Απόρροια των καινοτόμων φαινομένων αποτελεί η ανάδυση συμβολικού τύπου οικογενειών και ανάπτυξης ισχυρών συγγενικών δεσμών αποδεσμευμένων από βιολογικές βάσεις.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα συμβολικής οικογένειας εντοπίζεται στις υπό μελέτη περιπτώσεις φιλοξενίας/αναδοχής, όπου αναπτύχθηκε μια ιδιωματικού τύπου

συγγένεια, η οποία προκειμένου να εδραιωθεί, οικοδομήθηκε με δεσμούς αμοιβαιότητας συνύπαρξης. Κάτω από αυτό το πρίσμα, οικογένειες από την Ελλάδα ανταποκρίθηκαν στην ανθρωπιστική έκκληση του Ερυθρού Σταυρού Σερβίας και φιλοξένησαν παιδιά από τη Σερβία και τη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας. Με το ξέσπασμα του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία, χιλιάδες άνθρωποι ενεπλάκησαν στον εθνικό διχασμό, στον ξεριζωμό, στην οδύνη της απώλειας και στην οσμή του πολέμου. Οι εμπόλεμες συγκρούσεις προκάλεσαν το κοινό αίσθημα και την κινητοποίηση πολιτών, οργανισμών και ανθρωπιστικών ή/και θρησκευτικών οργανώσεων. Μεταξύ των θυμάτων του πολέμου, αναρίθμητα παιδιά βίωσαν την ακατάληπτη πραγματικότητα και μαζί με αυτή φυλλομέτρησαν ημέρες αγωνίας και φόβου για την τύχη των γονέων και οικείων τους που βρίσκονταν στο μέτωπο του πολέμου. Εν είδει προσωρινής ανακούφισης, πλειάδα ελληνικών οικογενειών αποδέχθηκαν τις προκλήσεις του διεθνικού προγράμματος φιλοξενίας παιδιών, αψηφώντας πολιτισμικά, εθνικά, γλωσσικά ή θρησκευτικά εμπόδια, ενσωματώνοντας τα σε μια νέα πραγματικότητα, μακριά από το οικείο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Παράλληλα, μια διαφορετική όψη συμβολικής οικογένειας και διεθνικής αναδοχής αποτελεί η δεύτερη περίπτωση μελέτης όπως ορίζεται από το πρόγραμμα της Action Aid. Η αναδοχή είναι ένα από τα πολυάριθμα προγράμματα της οργάνωσης, η οποία βρίσκεται σε διαρκή επαγρύπνηση και αφουγκράζεται συνεχώς τις κοινωνικές, υγειονομικές και περιβαλλοντικές ανάγκες που αναδύονται. Παρόλο που το παιδί παραμένει στο οικείο οικογενειακό περιβάλλον, η γνωριμία με τον ανάδοχο πραγματοποιείται μέσω έντυπης αλληλογραφίας και ενδεχομένως διαζώσης, όταν οι ανάδοχοι συμμετέχουν στα ταξίδια αλληλεγγύης. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα εκτείνεται πέρα από την ατομική αρωγή ενός μόνο παιδιού καθώς εστιάζει στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην εκπαίδευση, στην ενδυνάμωση του κοινωνικού/κοινοτικού συνόλου και λειτουργεί με τρόπο ούτως ώστε το κοινωνικό αποτύπωμα να έχει μακροπρόθεσμο αντίκτυπο.

Τα παραπάνω διεθνικά προγράμματα κατέστησαν εφικτά χάρη στην προσφορά και δραστηριοποίηση των πολιτών, οι οποίοι άλλοτε οργανωμένα και άλλοτε ατομικά, λαμβάνουν πρωτοβουλίες. Οι σχηματισμοί της Κοινωνίας των Πολιτών, με τη μορφή πολιτιστικού, κοινωνικού, περιβαλλοντικού ή θρησκευτικού μανδύα γεφυρώνουν την απόσταση μεταξύ κράτους και οικογένειας και ενισχύουν την εξω-οικιακή, εθελοντική δράση που πηγάζει από την ανιδιοτέλεια και τον

ανθρωπισμό της φιλανθρωπίας. Με τις δράσεις τους έχουν αποδείξει διαχρονικά πως μπορούν να ασκήσουν πιέσεις προς τους κρατικούς φορείς και θεσμούς με απώτερο στόχο την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων, την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εξομάλυνση ανισοτήτων.

Στις υπό μελέτη περιπτώσεις ο βασικός στόχος των διεθνικών προγραμμάτων συνιστούσε ουσιαστική προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του παιδιού, ανεξάρτητα από καταγωγή, φυλή ή θρησκεία, μόρφωση ή πολιτισμικό υπόβαθρο. Η αποδοχή του «Άλλου» και η ένταξη σε συμβολικά, συγγενικά συμφραζόμενα απέδειξαν πως αναπτύχθηκαν ισχυροί δεσμοί αμοιβαιότητας και συνδεσιμότητας με τα παιδιά.

Συνδεδεικμένοι κρίκοι με το θεωρητικό σκέλος της παρούσας, αποτέλεσαν οι προσωπικές μαρτυρίες που συλλέχθηκαν από ανθρώπους που συμμετείχαν στις διεθνικές πρακτικές. Όπως προκύπτει από την καταγραφή των συνεντεύξεων οι συμμετέχοντες απέδειξαν πως γεφύρωσαν κάθε νοητή ή πραγματική γεωγραφική απόσταση και δημιούργησαν μια νέα συνθήκη συνύπαρξης, την οποία η Carsten αναφέρει ως *mutuality of being* και *relatedness*, αποδεικνύοντας πως μέσα από την νοηματοδοτούμενη σχέση υπάρχει περιθώριο συνδεσιμότητας και υπέρβασης ακόμα και των πιο μεγάλων εμποδίων.

Αναμφίβολα, η υλοποίηση των προγραμμάτων οφείλεται στη συμμετοχική δράση όλων όσοι δεν περιορίστηκαν στη διεκπεραιωτική διάδραση με τα παιδιά και είτε τα φιλοξένησαν είτε αποφάσισαν να προσφέρουν ένα συμβολικό χρηματικό ποσό προς όφελος τους.

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν στην παρούσα εργασία δεν αποτελούν τον απόλυτο κανόνα. Κατά τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος φιλοξενήθηκαν από ελληνικές οικογένειες περίπου 16.000 παιδιά και μεταξύ αυτών υπήρξαν περιπτώσεις που δεν επανασυνδέθηκαν ποτέ, χωρίς αυτό να συνεπάγεται πως υποβόσκει κάποια παράληψη ή αποτυχία του προγράμματος. Ομοίως και στην περίπτωση αναδοχής της Action Aid, η σύνδεση με το παιδί ενδέχεται να διακοπεί σε περίπτωση ενηλικίωσης ή ολοκλήρωσης του προγράμματος στην περιοχή δράσης.

Παρόλο που ανά περίπτωση υφίστανται συγκεκριμένες και διαφορετικές προϋποθέσεις υλοποίησης και φέρουν διαφορετικά χαρακτηριστικά από την εξ ορισμού έννοια αναδοχής, αποδείχθηκε πως οι συνεντευξιαζόμενοι υπερβαίνοντας βιολογικούς παράγοντες ανέπτυξαν δεσμούς συμβολικής οικογένειας ορμώμενοι από τις αξίες του ανθρωπισμού. Σημαντικό ρόλο στην επιτυχία του προγράμματος

φιλοξενίας των παιδιών του πολέμου είχε ο παράγοντας της καθημερινής συμβίωσης των οικογενειών με τα παιδιά, όπου μέσα από την καθημερινή τριβή ενσωματώθηκαν σε ένα οικογενειακό οικείο δεσμό μεταξύ τους. Βοηθητικός παράγοντας αποτέλεσε το πολιτισμικό υπόβαθρο των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας-Σερβίας και της γεωγραφικής εγγύτητας χάρη στην οποία παιδιά και οικογένειες μπόρεσαν να επανατροφοδοτούν τη σχέση τους με επαναλαμβανόμενα ταξίδια.

Από τη σύγχρονη πορεία της οικογένειας και των συγγενικών σχέσεων προκύπτει πως η κοινωνία είναι πλέον περισσότερο ανεκτική και ανοιχτή σε νέα οικογενειακά σχήματα. Από το ενδεικτικό δείγμα συνεντεύξεων αναφορικά με τη φιλοξενία των παιδιών διαπιστώθηκε πως οι οικογένειες συνδέθηκαν μεταξύ τους με αδιόρατους αλλά ισχυρούς δεσμούς που εξακολουθούν να είναι δυνατοί ακόμα και μετά από τριάντα χρόνια. Ακόμα και στις περιπτώσεις που υπήρξε ορισμένη χρονική διακοπή, επήλθε η επανασύνδεση και τοποθετήθηκε η σχέση των μελών στο αρχικό σημείο επαφής.

Ολοκληρώνοντας, άξια αναφοράς αποτελεί η προθυμία, η συνεργασία και η ειλικρίνεια των συμμετεχόντων στην παρούσα έρευνα, καθώς στο σύνολο τους αποτελούν άτομα με τα οποία δεν υπήρχε καμία προγενέστερη κοινωνική γνωριμία. Συνεπώς, το γεγονός ότι ανέσυραν από τη μνήμη και εν γνώσει τους μοιράστηκαν και εμπιστεύτηκαν προσωπικές μαρτυρίες και εμπειρίες ζωής, παρά την έντονη συναισθηματική τους φόρτιση, αποτέλεσε πολύτιμο στοιχείο για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Οι συγκεκριμένες περιπτώσεις παρόλο που δεν συνιστούν εξ αίματος συγγένεια ή επίσημη υιοθεσία, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα ανάδειξης συμβολικής οικογένειας που περιστρέφεται γύρω από τον άξονα του ανθρωπισμού και προαγωγής της ευημερίας των παιδιών όλου του κόσμου.

Παράρτημα

Φωτογραφία 1

Τοπικά

Φιλοξενία παιδιών από την πρώην Γιουγκοσλαβία

Ο Δήμος Χανίων συμμετέχει και φέτος, μέσω του Δημοτικού Οργανισμού Κοινωνικής Πολιτικής και Παιδείας, στο πρόγραμμα φιλοξενίας των παιδιών από την πρώην Γιουγκοσλαβία, που διοργανώνει ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός σε συνεργασία με τον Ερυθρό Σταυρό της Σερβίας.

Το πρόγραμμα αφορά παιδιά, ηλικίας από 8 - 16 ετών, τα οποία έχουν ζήσει την εμπειρία του πολέμου και των αποτελεσμάτων του. Τα παιδιά θα φιλοξενηθούν κατά την περίοδο των καλοκαιρινών διακοπών και συγκεκριμένα για το διάστημα από 1/7/11 έως 25/7/11.

Όσες οικογένειες ενδιαφέρονται να φιλοξενήσουν παιδιά μπορούν να επικοινωνήσουν με το ΔΟΚΟΙΠΠ στα τηλέφωνα 2821341628 και -630, προκειμένου να συμπληρώσουν αίτηση συμμετοχής το αργότερο μέχρι τις 21/6/11 .

Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2022 <https://www.haniotika-nea.gr/70184-filoksenia-paidiwn-apo-tin-prwin-giougkoslabia/>

Φωτογραφία 2

Κόρινθος 03-06-2011

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Ο Δήμος Κορινθίων στηρίζοντας την προσπάθεια του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, ο οποίος συνεργάζεται τόσο με τον Σερβικό Ερυθρό Σταυρό όσο και το Τοπικό Τμήμα Κορινθίας, συμμετέχει, στην υλοποίηση του προγράμματος φιλοξενίας παιδιών από την πρώην Γιουγκοσλαβία σε ελληνικές οικογένειες.

Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός εδώ και δεκαετή χρόνια διοργανώνει κατά την περίοδο των καλοκαιρινών διακοπών και των εορτών των Χριστουγέννων, Πρόγραμμα φιλοξενίας παιδιών από τις χώρες της Πρώην Γιουγκοσλαβίας, όπου συμμετέχουν οικογένειες από όλη την Ελλάδα, ένα μεγάλο ποσοστό από αυτές για πρώτη φορά.

Το πρόγραμμα φιλοξενίας αφορά σε παιδιά τα οποία έχουν ζήσει την εμπειρία του πολέμου και έχουν ανάγκη από αγάπη και οικογενειακή θάλπη. Έτσι, όσες Ελληνικές οικογένειες επιθυμούν την φιλοξενία παιδιών από 8-17 ετών, αυτή θα πραγματοποιηθεί για την περίοδο των καλοκαιρινών διακοπών, από την 01 Ιουλίου (άρχη παιδιών) έως και την 25 Ιουλίου 2011 (αναχώρηση).

Ας μην ξεχνάμε ότι η προσφορά αγάπης στα παιδιά, είναι προσφορά αγάπης στην ίδια τη ζωή.

Οι οικογένειες που επιθυμούν να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα αυτό, θα έχουν την υποχρέωση:

1. Να φιλοξενήσουν στην οικία τους τα παιδιά για το διάστημα 01 - 25 Ιουλίου 2011
2. Να καλύψουν τα έξοδα μετακίνησης και διαμονής των παιδιών
3. Να συνεργάζονται, τόσο με την Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου Κορινθίων, όσο και με τους συνοδούς των παιδιών από το Σερβικό Ερυθρό Σταυρό έτσι ώστε, να διασφαλιστεί η ποιότητα της διαμονής των παιδιών και να σπρηχθούν οι ίδιες οι οικογένειες στη μεγάλη και ανεκτίμητη αυτή προσφορά τους.

Αιτήσεις συμμετοχής στο πρόγραμμα διατίθενται από την Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου Κορινθίων και μπορούν να κατατεθούν έως και την Τετάρτη 15 Ιουνίου 2011.

Για περισσότερες πληροφορίες:

Άδειες Λειτουργίας Καταστημάτων
Άδειες Κοινόχρηστων Χώρων
Λοιπές Άδειες
Γνωστοποίηση Λειτουργίας καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος, θεάτρων και κινηματογράφων

Κοινωνικές Υπηρεσίες

Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς τους Απτόρους (Τ.Ε.Β.Α.)
Κέντρο Κοινωνικής Πολιτικής Δήμου Κορινθίων

Πολιτισμός

Κέντρο Πολιτισμού, Αθλητισμού & Περιβάλλοντος Δήμου Κορινθίων (ΚΕ.Π.Α.Π)
Δημοτική Βιβλιοθήκη
Δημοτική Πινακοθήκη
Μουσείο Αρχαίας Κορινθού

Ενεργοποιήστε το Μετάβαση στις ρυθμίσεις Windows.

Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2022 <https://www.korinthos.gr/1919/>

Φωτογραφία 3

The screenshot shows the ActionAid Greece website's donation form. The header includes the ActionAid logo, navigation links like 'ΕΛΑ ΜΑΖΙ ΜΑΣ', 'Η ACTIONAID', and 'ΚΑΝΕ ΔΩΡΕΑ', and a search icon. A progress indicator shows 'Βήμα 1' selected. The main heading is 'Φόρμα Αναδοχής της ActionAid'. Below it, there are four donation options: 25€ ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ, 75€ ΚΑΘΕ 3 ΜΗΝΕΣ, 150€ ΚΑΘΕ 6 ΜΗΝΕΣ, and 300€ ΚΑΘΕ ΧΡΟΝΟ. A red callout box highlights the 25€ option. Below the options, there is a small image of a child and the text 'Γίνε σήμερα Ανάδοχος της ActionAid και άλλαξε τη ζωή ενός παιδιού!'. At the bottom, there is a checkbox for 'θέλω να γίνω Ανάδοχος 1 παιδιού' and a note about the 56€ fee for the first year.

act:onaid ΕΛΑ ΜΑΖΙ ΜΑΣ Η ACTIONAID ΚΑΝΕ ΔΩΡΕΑ ΓΙΝΕ ΑΝΑΔΟΧΟΣ

Βήμα 1 Βήμα 2 Βήμα 3

Φόρμα Αναδοχής της ActionAid

25€ ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ	75€ ΚΑΘΕ 3 ΜΗΝΕΣ	150€ ΚΑΘΕ 6 ΜΗΝΕΣ	300€ ΚΑΘΕ ΧΡΟΝΟ
-------------------------	---------------------	----------------------	--------------------

Γίνε σήμερα Ανάδοχος της ActionAid και άλλαξε τη ζωή ενός παιδιού!

θέλω να γίνω Ανάδοχος **1** παιδιού

Θα ήθελα να καταβάλλω επιπλέον **56€ το μήνα**, για κάθε Αναδοχή ώστε οι δρώσεις της ActionAid στην Ελλάδα να ενισχυθούν και να

Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2022 <https://www.actionaid.gr/gine-anadohos>,

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Action Aid Homepage, ανακτήθηκε στις 5 Δεκεμβρίου 2022
<https://www.actionaid.gr>

Adair, G. (2019). *Kinship across the Black Atlantic: Writing Diasporic Relations* (23). Liverpool University Press.

Ahmed, S. (1988). *The Cultural Politics of Emotion*, University of Edinburgh, Edinburgh University Press.

Αθανασίου, Α. (2007). *Ζωή στο όριο, Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*. Αθήνα: Εκκρεμές.

Αλεξιάκης, Ε. (2006). *Ταυτότητες και Ετερότητες, Σύμβολα, συγγένεια, κοινότητα στην Ελλάδα – Βαλκάνια*, Αθήνα: Δωδώνη.

Al-Haj, M. (1995). Kinship and modernization in developing societies: The emergence of instrumentalized kinship. *Journal of Comparative Family Studies*, 311-328.

Αμπατζόγλου, Γ. (2002). *Συλλογικό, Αλλάζοντας χέρια, Από τον αποχωρισμό των παιδιών στην υποδοχή τους*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Anastasakis, O. (2013). Election consolidation in the Post-Communist Balkans: Progress and obstacles elections in Eurasia: *Reflections and Prospects*, Vol. 3, No: 4, Caucasus International.

Andrikopoulos A. (2022). Transnational Kinship, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Virtual Issue, Ανακτήθηκε στις 01 Σεπτεμβρίου 2022: [https://rai.onlinelibrary.wiley.com/doi/toc/10.1111/\(ISSN\)1467-9655.transnational-kinship](https://rai.onlinelibrary.wiley.com/doi/toc/10.1111/(ISSN)1467-9655.transnational-kinship).

Andrikopoulos, A., & Duyvendak, J. W. (2020). Migration, mobility and the dynamics of kinship: New barriers, new assemblages. *Ethnography*, 21(3), 299-318.

Anton, C. E., & Lawrence, C. (2014). Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 451-461.

Αρμακόλας, Ι. & Βάλβης, Α. (2014). *Οικονομική κρίση και ελληνική Εξωτερική πολιτική στα Βαλκάνια: Τα αποτελέσματα μιας διαδικτυακής έρευνας*, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

Archer, D. (2010). The evolution of NGO–government relations in education: ActionAid 1972–2009. *Development in Practice*, 20(4-5), 611-618.

Αφουξενίδης, Α., & Γαρδίκη, Μ. (2014). Χαρτογραφώντας την κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα σήμερα: Προβλήματα και προοπτικές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 33-53.

Balfour, R., Gelhaus, L., & Matrakova, M. (2020). *The Changing Landscape of Civil Society in the Eastern Partnership*. German Marshall Fund of the United States.

Ball, D. W. (1972). The “Family” as a sociological problem: Conceptualization of the taken-for-granted as prologue to social problems analysis. *Social Problems*, 19(3), 295-307.

Ballweg, J. A. (1969). Extensions of meaning and use for kinship terms. *American Anthropologist*, 71(1), 84-87.

Bass, S., Shields, M. K., & Behrman, R. E. (2004). Children, families, and foster care: Analysis and recommendations. *The future of children*, 5-29.

Bauman, Z. (2012). *Παράπλευρες Απώλειες, Κοινωνικές Ανισότητες στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Αιώνα.

Bauman, Z. (2017). *Ρευστοί Καιροί, η Ζωή στην εποχή της Αβεβαιότητας*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Bertram, J. E., & McKanry, J. (2022). Minding the complexities of psychotropic medication management for children and youth in the foster care system: Paper 2: Levels of trauma responsiveness among child welfare staff. *Archives of Psychiatric Nursing*, 41, 68-73.

Bhabha, J. (2004, July). Moving babies: globalization, markets and transnational adoption. In *The Fletcher Forum of World Affairs* (pp. 181-197). The Fletcher School of Law and Diplomacy.

Blagojević, G. (2007). Greek and Serbian people through the functioning of Greek-Serbian Friendship societies from the 1990s. *Σίρις Περιοδική Έκδοση του Σύνδεσμου Φιλολόγων Νόμου Σερρών*, 7, 73-79.

Blagojević, G. (2010a). Φιλοξενία: η περίπτωση των παιδιών από τη Σερβία στην Κάλυμνο το 1995. *Δωδεκανησιακά χρονικά Περιοδική επιστημονική έκδοση*, 24, 829-837.

Blagojević, G. (2010b). Η παρουσία του Ρήγα Βελεστινλή στο σύγχρονο Βελιγράδι και ο ρόλος του στη σύνδεση των Σέρβων και Ελλήνων σήμερα. *Υπέρεια*, 5, 1137-1144.

Blagojević, G. (2016). Η υποδοχή των παιδιών από τη Σερβία στην περιοχή των Σερρών από το 1990 μέχρι σήμερα: Ανθρωπολογική μελέτη ενός ανθρωπιστικού έργου. *Οι Σέρρες και η περιοχή τους 100 χρόνια από την απελευθέρωση (1913-2013)*, 587-592.

Bon, N. G. (2017). Silenced border crossings and gendered material flows in southern Albania. In *Migrating borders and moving times* (pp. 140-156). Manchester University Press.

Βούλγαρης, Γ. (2017). Κράτος και κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα. Μια σχέση προς επανεξέταση; *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 28, 5–33.

Branco-Illodo, I., & Heath, T. (2020). The ‘perfect gift’ and the ‘best gift ever’: An integrative framework for truly special gifts. *Journal of Business Research*, 120, 418-424.

Bryant, R. (2002). The purity of spirit and the power of blood: A comparative perspective on nation, gender and kinship in Cyprus. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 8(3), 509-530.

Bugajski, J. (2013). *Return of the Balkans: Challenges to European Integration and US Disengagement*. Strategic Studies Institute and US Army War College Press.

Byrne, A., & Kangas, M. (2022). Emotion regulation and memory in response to a trauma analogue: An online experimental comparison of humor and acceptance. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 24, 23-30.

Γεώργας, Δ. (1999). Ψυχολογικές διαστάσεις της σύγχρονης οικογένειας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 21-47.

Çaro, E., & Van Wissen, L. J. G. (2008). Migration in the Albania of the post-1990s: triggered by post-communist transformations and facilitator of socio-demographic changes. *SEER Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, 10(3), 87-105.

Caron, R., Poitras, K., St-Laurent, D., Joly, M. P., Poirier, M. A., Berthelot, N., & Dubois-Comtois, K. (2022). Foster family assessment: The assessor's perspective-A qualitative study. *Child Abuse & Neglect*, *130*, 105362.

Carsten, J. (Ed.). (2000a). *Cultures of relatedness: New approaches to the study of kinship*. Cambridge University Press.

Carsten, J. (2000b). 'Knowing where you've come from': Ruptures and continuities of time and kinship in narratives of adoption reunions. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, *6*(4), 687-703.

Carsten, J. (2013). What kinship does—and how. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, *3*(2), 245-251.

Chionis, D., Liargovas, P., & Zantias, G. (2002). Greece's Trade With The Balkan Countries: Is It Too Little?. *Journal of Economic Integration*, 608-622.

Chipungu, S. S., & Bent-Goodley, T. B. (2004). Meeting the challenges of contemporary foster care. *The future of children*, 75-93.

Clarke, J. (2007). The Four 'S's' of experience gift giving behaviour. *International Journal of Hospitality Management*, *26*(1), 98-116.

Clavin, P. (2005). Defining transnationalism. *Contemporary European History*, *14*(4), 421-439.

Colonialism and White Saviorism, (n.d). Ανακτήθηκε στις 02 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://results.org/wp-content/uploads/Colonialism-and-White-Saviorism.pdf>, Washington, DC.

Courtney, M. E. (1994). Factors associated with the reunification of foster children with their families. *Social service review*, *68*(1), 81-108.

Δήμος Κορίνθου, Δελτίο Τύπου (2011, 03 Ιουνίου). Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2022, από <https://www.korinthos.gr/1919/>

Kaneff, D. (1995). Developing rural Bulgaria. *Cambridge Anthropology*, 23-34.

Edel, A. (1968). Where is the Crisis in Humanism?. *Revue Internationale de Philosophie*, 284-295.

El-Affendi, A. (2010). Saviours and Survivors: Darfur, Politics and the War on Terror By Mahmood Mamdani.

Eriksen, T.H. (2007). Μικροί τόποι μεγάλα ζητήματα, μια εισαγωγή στην κοινωνική ανθρωπολογία, (Μετ. Κατσικερός Α., Επιμ. Μάνος Ι.). Αθήνα: Κριτική.

Εσύ πιστεύεις στα όνειρα; Τα παιδιά ναι! (26 Ιουλίου 2019). Ανακτήθηκε στις 04 Σεπτεμβρίου 2022 από: <https://www.news247.gr/kosmos/esy-pisteyeis-sta-oneira-ta-paidia-nai.7478920.html>.

Forsch, S. (2018). Moving to the global South: an analysis of the relocation of international NGO secretariats. *St Antony's International Review*, 13(2), 159-186.

Szolysek, M., & Gruber, S. (2012). Stem families, joint families, and the European pattern: how much of a reconsideration do we need?. *Journal of Family History*, 37(1), 105-125.

Θανοπούλου, Μ., & Πετρονάτη, Μ. (1987). Βιογραφική προσέγγιση: Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας. *Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, 20-42.

Held, D. B. (2007). *Μοντέλα Δημοκρατίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεωρία-Ιδέες-Πολύτροπον.

Herzfeld, M. (2007). Global kinship: Anthropology and the politics of knowing. *Anthropological Quarterly*, 80(2), 313-323.

Heywood A. (2007), *Πολιτικές ιδεολογίες*, Αθήνα: Επίκεντρο.

Hirschon, R. (2018). *Πολιτισμικές ασυμφωνίες: Ελληνικές έννοιες του χρόνου, της προσωπικής ταυτότητας και της εξουσίας στο Ευρωπαϊκό πλαίσιο*, Πολιτειακό.

Högbacka, R. (2008). The quest for a child of one's own: Parents, markets and transnational adoption. *Journal of Comparative Family Studies*, 39(3), 311-330.

Howell, S. (2009). Adoption of the unrelated child: Some challenges to the anthropological study of kinship. *Annual Review of Anthropology*, 38, 149-166.

Ie, J., Ursin, M., & Vicente-Marino, M. (2022). Foster children's views of family: A systematic review and qualitative synthesis. *Children and Youth Services Review*, 132, 106337.

Issari, P. & Pourkos, M. (2015). Chapter 4: Qualitative Data Collection
Κεφάλαιο 4: Συλλογή/Παραγωγή Ποιοτικών Ερευνητικών Δεδομένων, In book: *Qualitative Research Methods in Psychology and Education* Publisher: Athens: Hellenic Academic Libraries.

Η ιστορία ενός παιδιού του πολέμου...*Καθημερινή* (2005, Ιανουάριος 06).
<https://www.kathimerini.gr/society/205555/h-istoria-enos-paidioy-toy-polemoy/>

Jabbara, N. W. (2008). Family change and globalization in a Lebanese village. *International Journal of Sociology of the Family*, 65-76.

Καντσά, Β. (2006). Μια άρρηκτη σχέση. Η συνύπαρξη φύλου και συγγένειας στην ανθρωπολογική θεωρία και πρακτική, *Σύγχρονα Θέματα*, 94: 72-78.

Kaldor, M. (2003). Global civil society: An answer to war. In *The New Social Theory Reader*.

Καυταντζόγλου, Ρ. (1996). (Επιμέλεια/Συλλογικό), *Οικογένειες του παρελθόντος, μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια, Αλεξάνδρεια*.

Κελεσίδου Ν. (2021). *Βλέμμα Χαμηλά*, Νάουσα: Αυτοέκδοση.

Kearney, M. (1995). The local and the global: The anthropology of globalization and transnationalism. *Annual review of anthropology*, 24(1), 547-565.

Kim, J. (2009). An "Orphan" with Two Mothers: Transnational and Transracial Adoption, the Cold War, and Contemporary Asian American Cultural Politics. *American quarterly*, 61(4), 855-880.

Κοπά, Μ. (2005). *Συλλογικό στο: 30 Χρόνια Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, 1974-2004*, Λιβάνης.

Koppa, M. (2017). The Greek Crisis and Its Repercussions on the Balkan Neighbourhood: The End of the Myth. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(58), 57-67.

Kostovicova, D. (2013). Civil society and reconciliation in the Western Balkans: great expectations?.

Kumar, Kr. (2007). Global Civil Society, *European Journal of Sociology/ Vol. 48, No. 3*, 413-434

Kurze, A. (2009). State, Society, and Globalization in the Balkans.

Lahiry, S. (2005). Civil society redefined. *The Indian Journal of Political Science*, 29-50.

Λεοντίδου, Λ. (2015). *Αγεωγράφητος Χώρα*, Αθήνα: Προπομπός.

Leutloff-Grandits, C. (2019). *Kinship and safety nets, Croatia and Kosovo*, Indiana University Press.

Lesser, I. O., Larrabee, F. S., Zanini, M., & Vlachos, K. (2001). *Greece's new geopolitics*. Rand Corporation.

Λουκίδου, Κ. & Σωτηρόπουλος, Δ.Α. (2015). *Αναζητώντας την «Κοινωνία Πολιτών» Κατά την Πρώτη Περίοδο μετά τη Μεταπολίτευση: Δρώντες, Αιτήματα και Διεκδικήσεις*, Επιμ. Αβδελά Ε., Εξερτζόγλου Χ., Λυριντζής Χ. στο συλλογικό *Μορφές Δημόσιας Κοινωνικότητας στην Ελλάδα του Εικοστού Αιώνα*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, ανακτήθηκε στις 16 Ιουλίου 2022 από: http://www.public-sociality.uoc.gr/ebook/Dimosia_Koinonikotita.pdf

Luleva, A. (2016). Familie, Gender und Patriarchalitiät in Bulgarien. In *Jahrbuch für Europäische Ethnologie Dritte Folge 11–2016* (pp. 79-92). Brill Schöningh.

Mazower, M. (1998). *Σκοτεινή Ήπειρος, Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Mazower, M. (2001). *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα: Πατάκη.

Mazzucato, V., & Schans, D. (2011). Transnational families and the well-being of children: Conceptual and methodological challenges. *Journal of Marriage and the Family*, 73(4), 704.

Melucci, A. (1985). The symbolic challenge of contemporary movements. *Social research*, 789-816.

Mondal, S. R. (2007). Globalization and anthropology. *Indian Anthropologist*, 37(2), 93-98.

Μουσούρου, Λ.Μ. (2006). *Κοινωνιολογία της Σύγχρονης Οικογένειας*, Αθήνα: Gutenberg.

Μπρούσκου, Α. (2015). *Λόγω κρίσεως σας χαρίζω το παιδί μου, Η διακίνηση των παιδιών στην ελληνική κοινωνία του 20ού αιώνα. Το παράδειγμα του Δημοτικού Βρεφοκομείου Θεσσαλονίκης «Άγιος Στυλιανός»*, Έκδοση ΣΥΜΕΠΕ.

Munchie, J., Wetherell, M., Langan, M., Dallos, R., Cocharne, A. (επιμ.), (2009). *Η Μελέτη και Κατανόηση της Οικογενειακής Ζωής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Naím, M. (2009). Globalization, *Foreign Policy*, No. 171, 28-30, 32, 34.

Ντυμόν, Λ. (1996). *Εισαγωγή σε Δύο Θεωρίες της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας*, Αθήνα: Καστανιώτη.

O'Regan, D. (2018). *Civil Society and Civil War Onset: What is the Relationship?*. Center for International & Security Studies, U. Maryland.

Παπαγαρουφάλη Ε. (2013). *Ήπια διπλωματία, Διεθνικές αδελφοποιήσεις και ειρηνιστικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Παπαδόπουλος, Α. Γ. & Φρατσέα, Λ.Μ. (2017). Οι «άγνωστες» οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών: κοινότητες και οργανώσεις μεταναστών στην Ελλάδα,

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 42, 62–90. Ανακτήθηκε στις 20 Αυγούστου 2022 από <https://doi.org/10.12681/hpsa.14570>

Παπαταξιάρχης, Ε. (2020). Το «Νοικοκυριό», Πολιτισμικό αντίδοτο στην πανδημία; Υποθέσεις εργασίας για τον οικιακό χώρο στην υγειονομική κρίση. *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 149, σ. 63-74.

Pina-Cabral, J., & Leutloff-Grandits, C. (2012). The Importance of Kinship in Contemporary Anthropological Research. *Ethnologie française*, 42 (2), 384-390.

Proshansky, H.M., Fabian, A.K. & Kaminoff, R. (1983). Place-Identity: Physical World Socialization of the self, Graduate School and University Center, The City University of New York, U.S.A., *Journal of Environmental Psychology* 3, 57-83.

Ροζάκου, Κ. (2007). *Οι πολιτικές του δώρου: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις της εθελοντικής εργασίας με πρόσφυγες*, (Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου) <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/15658#page/1/mode/2up>.

Ροζάκου, Κ. (2008). «Κοινωνικότητα» και «κοινωνία αλληλεγγύης»: η περίπτωση ενός εθελοντικού σωματείου. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 32, 95-120.

Rosenberg, J. (2005). Globalization theory: A post mortem. *International politics*, 42, 2-74.

Sahlins, M. (2011). What kinship is (part one). *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 17(1), 2-19.

Sahlins, M. (2012). Birth is the metaphor. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 18(3), 673-677.

Sampson, St. (2007). Συλλογικό στο Βουτυρά Ε.& Μπουσχότεν Ρ.Β., *Ανάμεσα σε παρελθόν και παρόν, Εθνογραφίες του μετασοσιαλιστικού κόσμου*, Αθήνα: Κριτική.

Segalen, M. (1993). Memory, kinship and citizenship in an urban context: The case of Nanterre (France), *Anthropological Journal on European Cultures*, 55-65.

Σιδέρη, Ε. (2017). Όψεις του προσφυγικού Φαινομένου, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Ανακτήθηκε 14 Δεκεμβρίου 2022 από https://elearn.eap.gr/pluginfile.php/628/mod_resource/content/13/%CE%A0%CE%A1%CE%A9%CE%A4%CE%97%20%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91.pdf.

Σοφιανού, Ι. (2020/8/29). *Τα παιδιά από την εμπόλεμη Βοσνία και οι Έλληνες «αφανείς ήρωες»*, Νέος Κόσμος, Ανακτήθηκε στις 14 Αυγούστου 2022 από <https://neoskosmos.com/el/2020/08/29/news/greece/ta-paidia-apo-tin-empolemi-vosnia-kai-oi-ellines-afaneis-iroes/>

Σκοτινιώτης, Π. Α. (2017). *Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας, σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων; Διδακτορική Διατριβή*, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Smith, M. K. & Doyle, M. (2002). 'Globalization' the encyclopedia of informal education, Ανακτήθηκε στις 03 Σεπτεμβρίου 2022 από: <https://infed.org/mobi/globalization-theory-and-experience/>

Sprey-Wessing, T. & Portz, P. (1982). Some aspects of identity problems in foster families, *Journal of Comparative Family Studies* 13(2).

Srivastava, A. (2011). Anthropology of the kinship, a critique, *Indian Anthropologist*, 41(1).

Stacey, J. (2005). The families of man: Gay male intimacy and kinship in a global metropolis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30(3), 1911-1935.

Stankiewicz, E. (1958). Slavic kinship terms and the perils of the soul, *The Journal of American Folklore*, 71, (280).

Σφέτας, Σ., Μέρτζος, Ι., Καραγιάννης, Μ., Δορδανάς, Σ., Ζούκας, Ι., Σκουλιδάς, Η. (2012). *Βαλκάνια 1913-2011, Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη Α.Ε.

Swartling, Å.G. (2007). In book: Advanced Tools for Sustainability Assessment, European Commission web book Chapter: "Focus Groups", Chapter 2.6, Publisher: IVM, Ανακτήθηκε στις 11 Μαΐου 2022 https://www.researchgate.net/publication/249088897_Focus_groups.

Theodossopoulos, D. (2016). Philanthropy or solidarity? Ethical dilemmas about humanitarianism in crisis-afflicted Greece. *Social Anthropology/Anthropologie sociale*, 24(2), 167-184.

Τζιφάκης, Ν. (2014). Transnational policy networks and international nongovernmental organizations as human security agents. *The Greek Review of Social Research*, 143, 121–143.

Tokić, R. (2012). Traditional bonds between Orthodox brothers. Notions of Greek-Serbian friendship. In: *Südosteuropäische Hefte*, 1 (1), 123-127.

Triantaphyllou, D. (1997). *Greece and the Balkans since 1974*, Hellenic Studies, ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2022 (ELIAMEP) από <file:///C:/Users/user/Downloads/jadmin,+Journal+manager,+HELST-Vol-05-No2--Page-169-182.pdf>.

Τσιμπιρίδου, Φ. (2003). Αναγνώσεις του «Κοινωνικού» από την ανθρωπολογία στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, *Μνήμων*, 25, 185–202.

Τσιώλης, Γ. (2015). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χρ. Θεοφιλίδης (επιμ.) *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη*. Πεδίο.

Τσιώλης, Γ. (2018). Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο Γ. Ζαϊμάκης (επιμ.), *Ερευνητικές διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές – Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*, 97-125. Πανεπιστήμιο Κρήτης – Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής έρευνας.

Φιλοξενία παιδιών από την πρώην Γιουγκοσλαβία, *Συντακτική Ομάδα Χανιώτικα Νέα*, (2011, Ιούνιος 19). Ανακτήθηκε 10 Σεπτεμβρίου 2022 από, <https://www.haniotika-nea.gr/70184-filoksenia-paidiwn-apo-tin-prwin-giougkoslabia/>

Yanagisako, S. J. (1979). Family and household: The analysis of domestic groups, *Annual Review of Anthropology*, 8 (1), 161-205.

Yngvesson, B. (2007). Refiguring kinship in the space of adoption. *Anthropological Quarterly*, 80(2), 561.

Vladimirovna, S. E. & Borisovna, St. O. (2014). Prospects of the civil society development in post-socialist conditions, *International conference on research paradigms transformation in social sciences*, 189-193.

Van Holen, F., Clé, A., West, D., Gypen, L., & Vanderfaeillie, J. (2020). Family bonds of foster children. A qualitative research regarding the experience of foster children in long-term foster care. *Children and Youth Services Review*, 119, 105593.

Verdery, K. (1996). From parent-state to family patriarchs: gender and nation in contemporary Eastern Europe. *East European Politics and Societies*, 8(2), 225-255.

Vesa, U. (2014). The United Nations and the Peace Movement. *Policy Perspectives: The Journal of the Institute of Policy Studies*, 11(2), 119-125.

Voorpostel, M. (2013). Just like family: Fictive kin relationships in the Netherlands. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 68(5), 816-824.

Wagner, R. (1995). *Fictive Kinship*, Ανακτήθηκε στις 17 Ιουνίου 2022. <https://family.jrank.org/pages/630/Fictive-Kinship.html>

Χασιώτης, Λ. (1998). *Διπλωματικά διλήμματα μιας πενταετίας: οι ελληνοσερβικές σχέσεις (1913-1918)* (Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Λαογραφίας). <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/25485?lang=el#page/1/mode/2up>

Zoe, B. & Thauer, C. (2016). Utopian Spaces, Dystopian Places? A Local Community-Based Perspective on Corporate Social Responsibility, *Nature and Culture*, 11, (3), 278-295.